

Øyvind Hokstad

Ibsen i Hellas

En studie av Ibsens popularitet i Athen og Pireus i 1920-åra

Masteroppgave i historie
Trondheim, høsten 2014

Sammendrag/Summary.....	2
1. Innledning.....	3
1.1. Tese og generell oppgavebeskrivelse.....	4
1.2. Begreper.....	5
2. Metode.....	9
2.1. Framgangsmåte.....	9
2.2. Aviser som kilder.....	10
2.3. Kritikk av metode.....	13
3. Historisk kontekst.....	15
3.1. Ny politikk, og et voksende Hellas.....	16
3.2. Konflikter med Tyrkia og befolkningsflukter.....	20
4. Lover.....	22
4.1. Grunnloven 1911.....	22
4.2. Skolereformer.....	24
4.3. Nye reformer med Venizelos 1928-.....	24
5. Politikk.....	25
5.1. Begreper.....	25
5.2. To politiske maktgrupper.....	27
5.3. Politiske partier.....	28
5.3.1. Folkepartiet.....	29
5.3.2. De liberale.....	30
5.3.3. Den demokratiske union.....	31
5.3.4. Agrarpartiet.....	32
5.3.5. Kommunistpartiet.....	32
5.4. Politikk og klassekamp.....	33
5.5. Partiidentifikasjon og ideologier.....	34
5.6. Lokal politikk.....	34
6. Samfunn.....	35
6.1. Sosiale skiller.....	35
6.2. Feministiske organisasjoner.....	36
6.3. Arbeid.....	36
7. Pressehistorie.....	37
8. Et nytt medium og en ny kunstretning.....	41
9. Ibsenstykker på greske teaterscener.....	43
9.1. Gjengangere.....	44
9.2. Et dukkehjem.....	45
9.3. Hedda Gabler.....	46
9.4. Vildanden.....	46
9.5. Andre Ibsenstykker.....	47
10. Drøfting.....	49
10.1. Forandringer i synet på Ibsen.....	49
10.2. Den kvantitative analysen.....	51
10.3. Den direkte analysen.....	54
10.4. Den indirekte analysen.....	65
10.5. Forandringer i samfunnet.....	71
10.6. Ibsen og det greske samfunnet.....	72
10.7. Konklusjon.....	75
11. Referanseliste.....	78
11.1. Norsk og engelsk.....	78
11.2. Gresk.....	78

Sammendrag/Summary

I denne oppgaven har jeg prøvd å svare på spørsmålet om hvorfor Ibsen ble mindre populær i Hellas mellom 1922 og 1927. Jeg har studert avistekster fra 1920-årene for å finne ut hva journalistene skrev om saken, og jeg har sammenlignet deres syn på hva Ibsen sto for med utviklingen som foregikk i det greske samfunnet på den tiden. Jeg har også påvist at det i noen grad hadde blitt mer slik som Ibsen - slik grekerne selv så ham - ville ha det. Studiet av avisene ga imidlertid også forklaringer av en annen art, nemlig at Ibsens fordringer ikke kunne bli etterfulgt, fordi de var håpløst enkle, logiske og generaliserende. Samtidig pekte det på andre årsaker, som at Ibsen var uforståelig og uteatralisk.

In this paper I have attempted to answer the question regarding Ibsen's waning popularity in Greece between 1922 and 1927. I have studied newspaper texts from the 1920s in order to find out what the journalists wrote about the matter, and I've compared their view of what Ibsen stood for with the development of the Greek society at that time. I have shown that it had become more like Ibsen – as the Greeks themselves saw him – wanted it to be. However, the study of the newspapers also produced other kinds of explanations, namely that Ibsen's ideas were impossible to follow, because they were hopelessly simple, logical and generalizing. At the same time it pointed towards other causes, like Ibsen being incomprehensible and untheatrical.

1. Innledning

I mars 2012 utga Giannis Moshos¹ fra Det aristoteliske universitetet i Thessaloniki sin doktoravhandling «Henrik Ibsen på den greske teaterscenen».² Boka omhandler Ibsens verker i Hellas fra 1894 til 2000. Den tar opp hvilke stykker som ble spilt, når de ble framført, og av hvem. Avhandlingen dekker også mye annet slik som grekernes mottakelse av de forskjellige stykkene, deres egne tolkninger og versjoner av stykkene, oversettelser, radioversjoner og mye annet. Jeg ville ta utgangspunkt i denne avhandlingen da jeg skulle skrive masteroppgaven, og sendte derfor Moshos en e-post der jeg ba ham om råd. Han svarte at det i kapittel 2.1. i avhandlingen står at den greske interessen for Ibsen var spesielt lav fra 1922 til 1927, og at antallet oppsetninger av Ibsenstykker og Ibsen-relaterte presseskriv hadde dalt betraktelig.³ Nedenfor følger et utdrag fra det nevnte kapitlet:

Likevel, i begynnelsen av 20-årene har den en gang banebrytende Ibsen begynt å foreldes sett som sosial reformator, tydeligvis har det blitt gjennomført noen forandringer i det greske samfunnet de siste årene. Det kan være at de sosiale temaene som Ibsen tar opp ikke har blitt fullt ut irrelevante i Hellas, men framgangen som har funnet sted får hans meninger til å virke ganske umoderne. Derfor minker, tror vi, interessen for skribenten fra 1922 til 1927.⁴

Όμως, στις αρχές της δεκαετίας του '20 ο κάποτε πρωτοπόρος Ίψεν έχει αρχίσει πια να παλιώνει ιδωμένος από την πλευρά του κοινωνικού αναμορφωτή, προφανώς έχουν συντελεστεί κάποιες αλλαγές στην ελληνική κοινωνία στην πάροδο των χρόνων. Μπορεί τα κοινωνικά θέματα που θίγει ο Ίψεν να μην έχουν ολοσχερώς ξεπεραστεί στην Ελλάδα, αλλά η πρόοδος που έχει συντελεστεί κάνει τις απόψεις του να αρχίζουν να φαίνονται κάπως ξεπερασμένες. Γι' αυτό κι ατονεί, πιστεύουμε, το ενδιαφέρον για τον συγγραφέα από το 1922 έως το 1927.⁵

Moshos skrev videre i sin e-post til meg at dette kun er: «*En mistanke som jeg ikke dokumenterer, siden det ikke var objektet for avhandlingen min, men som jeg tror er meningsfullt for noen å undersøke.*» «*Μια υποψία που δεν την τεκμηριώνω, καθώς δεν ήταν το αντικείμενο της διατριβής*

---

1 Moshos, G., 2012, *O Errikos Ipsen stin elliniki skini* bind 1 og 2, doktorgradsavhandling, Thessaloniki: Aristotelio Panepistimio Thessalonikis

2 Moshos, G., 2012 bind 1 og 2.

3 Moshos, G., 2012, bind 1, s. 66-67.

4 Denne, og alle andre oversettelser fra gresk er gjort av meg. Siden jeg ikke har mye erfaring med oversetting velger jeg å inkludere originalsitatene nedenfor.

5 Moshos, G., 2012, bind 1 s. 72.

μου, αλλά που πιστεύω πως έχει νόημα κανείς να ψάξει.»⁶

1.1. Tese og generell oppgavebeskrivelse

På bakgrunn av informasjonen fra Moshos formulerte jeg følgende tese: Nedgangen i Ibsenrelaterte presseskriv og teateroppsetninger i Athen og Pireus fra 1922 til 1927 skyldes at Ibsen hadde øvet en form for innflytelse fram til da, og at denne innflytelsen fullendtes i denne perioden. Grekerne så Ibsen først og fremst som en sosial reformator, eller opprører. I 20-årene følte de at hans krav hadde blitt etterfulgt i Hellas, og at de ikke lenger hadde noe behov for ham.

Som man kan se av tesen har jeg valgt å fokusere på Ibsens innflytelse i Athen og Pireus, og ikke i hele Hellas slik Moshos gjør. Mine kilder er avistekster fra dette området. Litteraturen som jeg har valgt ut omhandler gresk historie, både politisk og kulturell samt pressehistorie; Presseteori og kunstteori, herunder også den som handler mer spesifikt om teater. Jeg har selvfølgelig også tatt med Moshos' avhandling.

Jeg har gjennomført tre analyser. Den første er av kvantitativ art og viser hvor mye som ble skrevet om Ibsen i avisene. Den andre er av kvalitativ art og forsøker å vise hva de greske journalistene kan gi av svar angående Ibsens minkende rolle i det greske kulturlivet. I den tredje analysen brukte jeg den tilgjengelige litteraturen for å se om det greske samfunnet forandret seg på noe vis fra 1910 og utover 20-årene. Samtidig leste jeg gjennom avistekstene for å se hvilke sosiale temaer som ble forbundet med Ibsen og om han ble sett på som viktig eller uviktig. Etter det forsøkte jeg å tyde frem en forbindelse mellom de to funnene. Til slutt sammenholdt jeg alle svarene fra analysene for å se om de var konsistente, med en tanke om at hvis dette var tilfellet ville det styrke sannhetsgehalten i tesen min (alt dette forklares nærmere i kapittel 2.1. og 10.1.)

Moshos avhandling blir benyttet mye, og aviskildene er det stort sett han som har funnet. Allikevel er denne oppgaven original i at den bruker mer plass til utforskning av kildematerialet. Man kan si at Moshos gjør en bred analyse basert på mange ulike kilder, mens jeg forøker å gi en dyp analyse av ett spesifikt tema ved å undersøke kun én type kilde. I tillegg har jeg benyttet meg av annen litteratur enn det Moshos har. Med denne har jeg søkt å spore opp forandringene i samfunnet som han etterspør.

---

⁶ Moshos, G., 2013, [e-post] (personlig kommunikasjon, 25 nov 2013.)

1.2. Begreper

Jeg opererte med to hovedkategorier av begreper da jeg skulle finne ut hvilke sosiale temaer som ble forbundet med Ibsen, nemlig «Kritikk» og «Verdier». Under disse har jeg henholdsvis fire og tre underkategorier. Under «Kritikk» har jeg «Ekteskap», «Familieliv», «Kirke», og «Samfunn & kultur». Under «Verdier» har jeg «Folkespråk (Dimotiki)», «Individualisme», og «Feminisme». Begrepenes mening ble gradvis definert under arbeidet med kildematerialet, slik at de skulle bety det samme når jeg brukte dem som da journalistene gjorde det. Nedenfor vil begrepene bli forklart sammen med eksempler fra avistekstene.

Med kritikk av ekteskapet mener jeg alt fra påpeking av dets mangler, til fordømming av hele institusjonen. «Skrip» skriver i 1911: «*Og hvis vennskapet under noen forhold kan bli et hinder for individets selvstendighet, gjelder dette i mye større grad for ekteskapet.*» «*Και αν η φιλία υπό κάποιας περιστάσεις δύναται να γίνη εμπόδιον διά την αυθυπαρξίαν του ατόμου, πολύ περισσότερον συμβαίνει με τον γάμον.*»⁷ Avisen tolker «Et dukkehjem» som en kritikk av ekteskapet på grunnlag av et individualistisk livssyn. Det er også mange mindre kommentarer, som da «Elliniki» nevnte: «*Ekteskapets defekter*» «*Τα ελαττώματα του γάμου*»⁸ i en anmeldelse av en opptreden i 1926. Mild kritikk ble også tatt med, som da «Ethnos» siterte Ibsen i en artikkel i 1915: «*Jeg ville ganske enkelt vise hvor et ekteskap ender når det er uoverensstemmelse mellom karakterene*» «*Απλούστατα, ήθελα να αποδείξω πού καταλήγει ένας γάμος, όταν υπάρχει ασυμφωνία χαρακτήρων.*»⁹

Med kritikk av familien mener jeg hvordan familien er moralsk korrump, eller begrenser individets frie utfoldelse. Et eksempel på det første finner vi i en artikkel i «Embros» der det står: «[...] De edle menn, som skaper familien som et middel for egoistisk nytelse [...]» «[...] οι τίμιοι άνδρες, οι οποίοι δημιουργούμε την οικογένειαν ως μέσον εγωϊστικής απολαύσεως [...]»¹⁰ Et eksempel på det andre finner vi i en velformulert kritikk av organisasjonen «*Sindesmos gia ta dikeomata tis ginekas*» sin radikalt feministiske tolkning av Ibsen: «[...] mange ulykkelige foreldre ville blitt forbauset over de liberale og opprørske sinnene til døtrene sine [...]» «[...] πολλοί άμοιροι γονείς θα άπόρησαν με τα ελευθεριάζοντα και επαναστατημένα μυαλά των κοριτσιών των, [...]»¹¹

7 Anon, 1911, Nora, *Skrip*, 25. nov.

8 Anon, 1926, I Nora [Nora], *Elliniki*, 7. jan.

9 Horn, P., 1915, Eda Gabler [Hedda Gabler], *Ethnos*, 1. juli.

10 Anon, 1915, Ipsenismi [Ibsenism], *Embros*, 14. juli.

11 Pandelaki, E., 1921, Pende dialeksis epi ton ginekon tou Ipsen. E Idee tis k. Korillou. Mia kritiki [Fem foredrag om

Med kritikk av kirke mener jeg både av organisasjonen og av troen. Organisasjonen fordi den er for konservativ, slik som det uttrykkes i avisen «Athine»: «*Kirka er regressiv og ekstremt konservativ.*» «*Η εκκλησία είναι οπισθοδρομική και άκρως συντηρητική.*»¹² Som en motpol settes individualismen, slik som i «Skrip»:

«Ibsen står på en rent humanistisk grunn. Ifølge ham bør mennesket stå for seg selv, ikke med høyere makter – og som følge bør også samfunnet gjøre det samme uten maktene til messiaser – men bare med dets egen vilje.»

«[...] ο Ίψεν στέκει επάνω εις το έδαφος του καθαρώς ανθρωπίνου. Ο άνθρωπος κατ' αυτόν πρέπει να σταθή μόνος του, όχι με ανωτέρας δυνάμεις – και η κοινωνία το ίδιο επομένως όχι με δυνάμεις Μεσσιών – αλλά μονάχα με την ιδικήν του θέλησιν.»¹³

Troen kritiseres for å være naiv. Slik uttrykkes det iallfall i et Ibsendikt som ble oversatt og publisert av «Ethnos»: «*Min gud, for å sende deg en barnlig bønn skulle jeg gitt all visdom som tilhører denne verden. Men, akk! Jeg er ikke lenger et barn, og jeg har ikke lenger et barnehjerte.*» «*Θεέ μου, για να σου απευθύνω μια προσευχή παιδική, θάδινα όλη τη σοφία, αυτού του κόσμου. Μα, αλλοίμονο! Δεν είμαι πια παιδί, και καρδιά παιδιού δεν έχω πια.*»¹⁴

Samfunnet og kulturen kritiseres ved at den er hyklersk. Ifølge «Proia» er det flere ibsenske helter som deler det samme synet: «*Alle fordømmer Samfunnet for dets hyklerske lover eller lavmålet i dets urbane liv*» «*όλοι κατηγορούν την Κοινωνίαν διά τους υποκριτικούς νόμους της ή την μετριότητα της αστικής ζωής της.*»¹⁵ Ifølge «Politia» drømte Ibsen om: «*et samfunn i sannhet rent og prydet med glorien til den ekte etikken, en etikk som er fullstendig, uberørt av ethvert kompromiss og av enhver lov som stammer fra menneskelig svakhet.*» «*[...] μια κοινωνία αληθινά αγνή και εξωραϊσμένη από τον φωτοστέφανο της πραγματικής ηθικής, μιας ηθικής απόλυτης, έξω από κάθε συνθήκη κι' από κάθε νόμο της ανθρώπινης αδυναμίας.*»¹⁶ Dette siste kan jo regnes som en verdi, så hvorfor bruker jeg det ikke i min analyse under nøkkelordet «ærlighet»? Selv om det er tydelig at

---

Ibsens kvinner. Ideene til frøken Korillou. En kritikk], *Ethnos*, 15. april.

12 Vellianitis, Th., 1915, O Ipsenismos [Ibsenismen], *Athine*, 11. juli.

13 Anon, 1911, Nora, *Skrip*, 25. nov.

14 Trikoglidis, K., 1921, Amfivolia ki elpides [Tvil og håp], *Ethnos*, 11. jan.

15 Boissy, G., 1928, Epi ti ekatondaetiridi tou. Ipsen o exoristos [På hundreårsfeiringen hans. Ibsen den eksilerte], *Proia*, 18. mars.

16 Kounelakis, M., Ipsen. E parastasis dia thn 100etirida tou [Ibsen, Forestillingene i forbindelse med 100-årsjubileet hans], *Politia*, 14. mars.

det skjedde noen forandringer på denne tiden, som fra øynene til en liberal demokrat kan disse være steg mot et ærligere samfunn (et eksempel er at klientellisme mistet noe av sin betydning) synes jeg det blir for vanskelig å si noe tilnærmet objektivt om hvorvidt det greske samfunnet ble mer *ærlig* i løpet av perioden. I tillegg brukes verdien «Individualisme» til å kritisere samfunnet. Ibsen vil ifølge Vradini: «[...]bryte lenkene som samfunnet slavebinder individet med.» «[...] σπάση τα δεσμά με τα οποία η κοινωνία σκλαβώνει το άτομον.»¹⁷

Ibsen nevnes kun en gang i forbindelse med språkdebatten, og han hadde kanskje aldri noen særlig innflytelse på dette området, allikevel har jeg tatt med tematikken med i oppgaven, fordi språkdebatten var et viktig tema i Hellas på denne tiden, og fordi den ene artikkelen både er tydelig og utfyllende på dette punktet. Her vil jeg bare oversette et utdrag:

«Det utstøtte folkespråket sender dets fyrstelige gaver til de utvalgte i det nordlige folket. Folkesangene som lovpriser gudene og heltene, alvene i tjernene og vikingene, de Normanniske heltene på havet, gir stoffet sitt til skapelsen av udødelige verk. Henrik Ibsen skriver da «Terje Viken», «Tro», «En broder i nød», «Albatross» [...Uleselig...] og hans store episke verker, som i sin syklus omslutter hele Norge og all kjærligheten poeten føler for landet sitt.»

«Η περιφρονημένη γλώσσα του λαού στέλνει τα ηγεμονικά της δώρα εις τους εκλεκτούς της βορεινής φυλής. Τα δημοτικά τραγούδια που υμνούν τους θεούς και τους ήρωας, της νεράιδες των πηγών και τους βικιγγ, τους θαλασσινούς ήρωας της Νορμανίας, δίδουν το υλικόν των εις την δημιουργίαν αθανάτων έργων. Ο Ένρικ Ίψεν γράφει τότε την «Τέρζε Βίτζεν», την «Πίστην», τον «Αδελφό που κινδυνεύει», τον «Άλμπατρος», [...Uleselig...] και τα μεγάλα επικά του ποιήματα, που κλείνουν εις τας στροφάς των όλην την Νορβηγίαν και όλην την αγάπην του ποιητού προς την γενέθλιαν γην.»¹⁸

Individualisme synes å være en viktig verdi. Med individualisme tenker jeg på den enkeltes tanke- og handlefrihet. Jeg vil bruke et eksempel som er preget av ambivalens, for det kan også tolkes som en kritikk av individualismen. Det viser litt av vanskeligheten jeg har hatt med å klassifisere og skille ut stoff fra avisene. Utdraget er hentet fra en artikkel som omhandler stykket «John Gabriel Borkman»:

«Den unge sønnen til helten, studenten Erhart Borkman, gjentar den berømte frasen til Nora: «Jeg

17 Anonym, 1928, I ekatondaetiris tou Ipsen [Ibsens hundreårsjubileum], Vradini, 25. mars.

18 Dafnis, S.,1915, O Ipsen Piitis [Ibsen poeten], Athine, 2. august.

vil leve livet mitt!» Men denne frasen, som var som en glad vårsol i leppene til heltinnen i «Et dukkehjem», nå, sagt av Erhart Borkman, blir uverdigg og vulgær.»

«Ο νεαρός γυιός του ήρωος, ο φοιτητής Έρχατ Μπόρκμαν, επαναλαμβάνει την περίφημη φράσιν της Νόρας: «Θέλω να ζήσω τη ζωή μου!» Αλλά η φράσις αυτή, που ήταν σα χαρούμενος ανοιζιάτικος ήλιος στα χείλη της ηρωίδος του «κουκλόσπιτου», τώρα, λεγόμενη από τον Έρχατ Μπόρκμαν, γίνεται ταπεινή και χυδαία.»¹⁹

En litt annen versjon av individualisme, som ikke er tatt med i min analyse, er den som legger mer vekt på viljen til makt. Et eksempel finner vi i avisen «Protevousa», som skriver følgende om «Hedda Gabler»:

«Hedda er et aristokratisk vesen, forferdelig stolt, som ble født for å herske, et vesen som ikke forstår å inngå kompromiss med omverdenen, [...]»

«Η Έντα, είνε ένα πλάσμα αριστοκρατικόν, τρομερά υπερήφανον, το οποίον εγεννήθη διά να δεσπόζη, ένα πλάσμα το οποίον δεν εννοεί να συμβιβασθή με την περιβάλλουσαν αυτό πραγματικότητα, [...]»²⁰

Det virker ikke som om grekerne trodde dette var et ideal som Ibsen ønsket å promotere, og dramatikerens ble i den samme artikkelen kritisert for å ha begått et feiltrinn da han skapte karakteren Hedda Gabler.

Feminisme er den andre viktige verdien Ibsen promoterte ifølge avisene, og den kom gjerne fram i forbindelse med «Et dukkehjem». I en kritikk mot Ibsen skrev en journalist med pseudonymet Alkis Thrilos: *«Ibsen diskuterer gjennom personligheter som bare er marionetter det feministiske problem på en måte som er feig og først og fremst begrenset, som i dag virker helt latterlig.» «Ο Ίψεν συζητεί μεσ' από πρόσωπα που είναι μόνον αντρείκελα το φεμινιστικό πρόβλημα μ' έναν τρόπο δειλό και προπάντων περιορισμένο, ο οποίος φαίνεται σήμερα εντελώς αστείος.»²¹* Feminisme tolker jeg som et forsøk på å vise at kvinnen fortjener en høyere sosial status enn hun allerede har, i forhold til mannen. I en mer begeistret artikkel i avisen «Keri» står følgende:

---

19 Politis, F., 1928, Ipsen Giannis Gavriil Borkman [Ibsen John Gabriel Borkman], *Eleftheron vima*, 7. april.

20 Parashos, K., 1921, Eda Gabler [Hedda Gabler], *Protevousa*, 7. oktober.

21 Anon, 1928, Errikou Ipsen O arhitektonas Solnes-Nora [Henrik Ibsens Byggmester Solness-Nora], *Patris*, 14. mars.

«[...] men det er dukkens indre, nemlig sjelen [...] som eierne hennes, først faren, så mannen hennes, anså eller lekte med som en dukke.. Dette indre er noe dypt, alvorlig, sterkt, og til en slik grad, at da den plutselig bringes til overflaten av en forferdelig, og i sannhet tragisk hendelse, forbløffes mannen til «dukken» og blir lamslått, som om han skulle stå overfor et under.»

«[...] αλλ' είνε και το εσωτερικόν της κούκλας, δηλαδή η ψυχή [...] την οποίαν οι ιδιοκτήται της, πρώτα ο πατέρας της, έπειτα ο άνδρας της, εθεωρούσαν η έπαιζαν σαν κούκλα.. Το από μέσα αυτό είνε κάτι βαθύ, σοβαρόν, δυνατόν, και τόσον πολύ, ώστε όταν το φέρη εξαφνικά εις την επιφάνειαν μια φοβερά, αληθινά τραγική περίστασις, ο άνδρας της «κούκλας» καταπλήσεται, μένει ενεός, ως ενόπιον θαύματος.»²²

2. Metode

2.1. Framgangsmåte

I oppgavedelen som jeg kaller «Den kvantitative analysen» har jeg sortert kildene og sett hvor mye som ble skrevet om Ibsen i løpet av perioden. I delen som heter «Den direkte analysen» har jeg på grunnlag av kildene forsøkt å si noe om hva journalistene mente var årsaken til at Ibsen ble mindre populær.

I tillegg har jeg benyttet meg av historisk litteratur som omhandler Hellas fra 1910 til 1930 for å finne ut hvordan de sosiale forholdene forandret seg. Jeg har også undersøkt hvilke Ibsenstykker som hadde blitt spilt, når de ble spilt, og hvor mange ganger. Hadde stykkenes budskap og styrke vært universelle for enhver tid og for ethvert sted, hadde det holdt med å sammenholde oppsetningene av disse verkene og forandringene som skjedde i Hellas på den tiden, men det er min tro at forskjellige samfunn vil tolke samme budskap på ulike måter, slik som mennesker kan tolke samme begivenhet på ulike vis. Derfor har jeg lett i kildene (avisene) for å se hvordan det greske samfunnet reagerte på stykkene. Jeg fant ut hvilken mening de fant stykkene og hvor stor viktighet de tilla Ibsen. Disse reaksjonene har jeg knyttet til forandringene som faktisk skjedde i samfunnet. Slik har jeg på en meningsfull måte knyttet Ibsen opp til de sosiale endringene i Hellas. Denne

---

22 Xenopoulos, G., 1912, Kritiki epitheorisis. Filologiki, Theatriki Kallitehnikhi [Kritisk ettersyn. Filologisk, teatralisk kunstnerisk], *Keri*, 16. juli.

delen kalles «Den indirekte analysen».

Jeg kan dessverre ikke gi noen tall på hvor mange teaterstykker som ble framført i løpet av perioden. Jeg kan bare gi informasjon om det ble spilt mer eller mindre teater i forhold til andre tider. Jeg kan altså ikke sammenligne eksakt hvor mange Ibsenstykker som ble spilt i forhold til andre stykker, og mangelen av en slik kvantitativ sammenligning er en beklagelig svakhet ved denne oppgaven. I kapittel 2.3. og 8. finnes imidlertid informasjon som kan kompensere noe for dette.

2.2. Aviser som kilder

Den viktigaste dimensjonen ved avisene er likevel at dei gir informasjonar som ein rett og slett ikkje finn andre stader, ofte informasjonar der avisene er primærkjelder i ettertid – dvs. at avisene er den kjelda som står nærast det saksforholdet ein ønskjar å skriva om. I mitt arbeid med Tromsøhistoria gjaldt dette særleg dei kapitla som omhandla kulturen, [...]»²³ Hallvard Tjelmeland

I avisene har jeg søkt å finne svaret på tre spørsmål: «Hvorfor ble Ibsen mindre populær i Hellas?» «Hvilke sosiale verdier fremmet Ibsen ifølge grekerne?» og «Hvor viktig var Ibsen for den sosiale utviklingen i Hellas ifølge grekerne?»

Det første spørsmålet er av en rent kvalitativ art, og jeg har søkt å finne svaret direkte i kildene, som nesten utelukkende er avistekster fra 20-tallet.

Det andre spørsmålet har jeg besvart ved å utføre en kildeundersøkelse basert på todelingen *beretninger og levninger*, eller en *kvalitativ* og en *kvantitativ* metode. Med dette mener jeg at jeg har lest svaret direkte ut ifra tekstene, og kategorisert dem ut i fra hvilke sosiale temaer de tok opp. I følge Moshos mente grekerne at Ibsenstykkene omhandler kritikk av ekteskapet, revurdering av kvinnerollen og familielivet, og samfunnets hykleri.²⁴ I analysen har jeg forsøkt å utdype disse temaene. Jeg laget også noen nye kategorier etterhvert som de dukket opp i kildene. For å utfylle bildet har jeg brukt kildene som levninger og undersøkt hvor ofte de ulike temaene ble nevnt, i de enkelte avisene, og i pressen generelt. Svarene har jeg plottet inn i skjemaer.

---

²³ Tjelmeland, H., 2003, Aviser som historisk kjelde, i: Roalsø, E., *Å skrive i motvind: Ruth Thomsen og Stavanger Aftenblad 1934 – 1980* s. 114 – 130, Oslo: Norsk pressehistorisk forening s. 116.

²⁴ Moshos, G., 2012, bind 1 s. 72.

Det tredje spørsmålet har jeg besvart på en lignende måte. Først brukte jeg kildene som beretninger, og så hva journalistene selv skrev om Ibsen. Skrev de at han var aktuell og viktig, eller farlig, eller skrev de at han var irrelevant? Om han ble regnet som god eller farlig går ut på det samme, siden begge impliserer at han hadde innflytelse på det greske samfunnet. Om han ble regnet som irrelevant tok jeg dette som et tegn på at hans innflytelse minket. Hvis temaet vedrørende Ibsens sosiale innflytelse i Hellas ikke ble tatt opp tok jeg dette som et tegn på at interessen holdt seg noenlunde stabil. Disse meningene har jeg kategorisert og ført inn i skjemaer som jeg har brukt som grunnlag for min videre argumentasjon. For at metoden skulle fungere har jeg måttet balansere den kvalitative delen med den kvantitative. Jeg har sett hvor mye journalistene skrev om Ibsen, med en tanke om at jo mer de skrev om Ibsen jo viktigere var han for den sosiale utviklingen i Hellas.

Det var flere av avisene som skilte seg ut fra de andre. «Rizospastis» og «Athinaiki» skrev ikke noe som helst om Ibsen. Rizospastis skrev i det hele tatt lite om teater og andre kulturelle temaer. Droulia og Koutsopanagou²⁵ nevner ingenting om kulturelle temaer i deres framstilling av avisen,²⁶ og mine egne «stikkprøver» viser at avisens eneste behandling av teatret var en liten rubrikk som viste hvilke stykker som ble spilt samt når og hvor, uten kommentarer forøvrig.²⁷ Med Athinaiki forholder saken seg noe annerledes. Ifølge Droulia og Koutsopanagou fikk avisen et større format etter mars 1924. De skriver at avisen utvidet tematikken med: «[...] οικονομική σελίδα, μυθιστορήματα και στρατιωτικά νέα.»²⁸ «[...] økonomisk side, noveller og militærnyheter.» De nevner ikke noe om kultur. Mine «stikkprøver» viser også at avisen ikke behandlet teatermatikk mer enn Rizospastis før 1924. Etter det skulle det derimot bli annerledes. I tillegg til standardboksen med aktuelle teateroppsatser kom det artikler som omhandlet datidens teaterliv i Hellas.²⁹ Siden dette var etter 1924 passer funnene godt med tesen om at Ibsen var blitt mindre aktuell i Hellas på denne tiden. Hadde Ibsen fortsatt vært interessant skulle man tro at dette ville blitt reflektert i avisartiklene her. Imidlertid kan andre forhold ha spilt inn: Kanskje var det slik at greske stykker ble tilegnet mer plass enn utenlandske, i tråd med avisens populistiske høyreideologi? Dette er et interessant spørsmål som jeg ikke kan gå nærmere inn på her, siden det krever en mer omfattende analyse.

---

25 Droulia, L. og Koutsopanagou, G., 2008, *Engiklopedia tou ellinikou tipou 1784-1974 [Leksikonet om den greske presse 1784-1974]*, bind 1-4, Athen: Institouto Neoellinikon Erevnon / Ethniko Idrima Erevnon [Instituttet for nygreske undersøkelser / Nasjonalt Institutt for undersøkelser] s. 34-35.

26 Droulia, L. og Koutsopanagou, G., 2008, bind 4 s. 34-35.

27 Jeg undersøkte numrene fra 3. jan. 1919; 11. mars 1919; 8. jan. 1922; 1. aug. 1922; 24. sept. 1922; 5. jan. 1929; 23. jan. 1929.

28 Droulia, L. og Koutsopanagou, G., 2008, bind 1 s. 127.

29 Jeg undersøkte numrene fra 23. aug. 1919; 8. jan. 1922; 5. sept. 1925; 27. aug. 1926; 10. juli 1927.

Rizospastis og Athinaiki var de mest radikale avisene, den førstnevnte på venstresiden og den andre på høyresiden. De var begge antidemokratiske («Rizospastis» riktignok fra 1920), og begge ble på ulike måter sensurert av staten.³⁰³¹ Man kan ledes til å tro at deres holdninger var så radikale at teatermatikk ble uinteressant for dem. Dette gjelder i større grad for Rizospastis enn for Athinaiki, siden sistnevnte skrev mer om teatret etter 1924.

«Esperinon neon asti» og «Proia» har kun en ibsenartikkel hver, men det er ikke så rart: Den første avisen eksisterte bare i tre år (1915-1918). «Proia» hadde riktignok kun publisert en ibsenartikkel i tidsrommet fra grunnleggelsen i 1925 til 1929, men allerede fra 1930 utga den flere, og interessen for Ibsen holdt seg høy gjennom hele det tiåret.

Det fantes også gul presse i Hellas på denne tiden. «Esperini» benyttet seg av store forsidebilder i farger, store titler preget av overdrivelser, og hyppig bruk av kategoriske fordømmelser.³² Man kan spørre seg om denne noe useriøse avisen hadde et annerledes syn på Ibsen enn de mer seriøse avisene. Dette vil jeg komme tilbake til i analysedelen.

Det er flere aviser som av ulike årsaker ikke er inkludert i undersøkelsen. Det gjelder både venizelistiske aviser som «Eleftheros tipos», «Ekselsior» og «Eleftheros logos», og antivenizelistiske aviser som «Hronos» og «Hronika». Det er også aviser hvis politiske standpunkt jeg ikke kjenner, som «Neon asti» og «Astrapi». Årsakene til at jeg ikke har tatt med disse avisene har med tidshensyn og kildenes tilgjengelighet å gjøre.

Det største problemet med mitt kildeutvalg er at det ikke fullstendig inkluderer avisen «Kathimerini», som var en av de viktigste avisene i mellomkrigstiden. Jeg vet hvor mange Ibsen-skrifter (avistekster som omhandler Ibsen) den har publisert. Jeg har informasjon om titlene og om når de ble trykt, men dessverre er de ikke tilgjengelig på internett, og av den grunn har jeg ikke fått analysert dem. Allikevel har jeg valgt å inkludere «Kathimerini» sine tekster i den kvantitative delen av analysearbeidet.

Det finnes mange flere tekster som kunne være egnet for denne oppgaven, for eksempel utdrag fra magasiner og teaterprogrammer, og referater fra taler og seminarer. Dette ville ha gitt tesen et

---

30 Droulia, L. og Koutsopanagou, G., 2008, bind 1 s. 127-128.

31 Droulia, L. og Koutsopanagou, G., 2008, bind 4 s. 34-35.

32 Droulia, L. og Koutsopanagou, G., 2008, bind 2 s. 260.

sterkere grunnlag. Allikevel er det kun avistekster som blir brukt som kilder her.

2.3. Kritikk av metode

Nedenfor presenteres et knippe argumenter mot min bruk av aviser som kilder. Jeg har i hvert tilfelle presentert løsninger.

Om Ibsen ofte ble nevnt i pressen, og stykkene hans ofte ble spilt i teatrene, beviser ikke det at grekerne var veldig interesserte i å lese om Ibsen eller å se på teateroppførslene.

Hvor mange grekerne som faktisk leste presseskrivene som vedrørte Ibsen er det umulig å si. En måte å svare denne kritikken på er å påpeke at enhver avisredaksjon vil at avisen deres skal selge godt. Om det så skulle vise seg at flere aviser på tvers av politiske skillelinjer skriver om Ibsen, så vil vi iallfall ha antydninger til at temaet opptok mange grekere. Det er enklere å svare på om grekerne gikk og så teaterstykkene. For det første finnes det svar på dette i litteraturen,³³ for det andre kan jeg finne informasjon fra anmeldelser i avisene, for det tredje kan det påpekes at de største teatergruppene på denne tiden ikke fikk offentlig støtte, og at de for å overleve var nødt til å framføre stykker som trakk publikummere.³⁴ At et stykke blir gjentatt ofte kan altså være et tegn på suksess. Kan man da si at et stykke som ikke blir gjentatt sannsynligvis ikke var populært? Kanskje, men det er viktig å huske på at andre faktorer kan ha spilt inn: Det kan ha vært snakk om dyre oppsetninger med mange involverte, som har gjort at stykket vanskelig kunne spilles over lengre tid, eller det kan være at leiekontrakten for teaterlokalet løp ut, eller at sykdommer og uhell kan ha inntruffet. Det kan også hende at teatergruppen ikke taklet utfordringene som stykket presenterte dem med. Dette gjaldt for Kiveli og hennes forsøk på å framføre «Hedda Gabler».³⁵

Er de politiske skillelinjene mellom avisene viktigst? Kan ikke for eksempel religiøse skillelinjer være like viktige?

De politiske skillelinjene var viktigst for avisene, noe jeg dokumenter i beskrivelsen av den greske pressen. Det fantes også andre skillelinjer som jeg går igjennom i oppgavedelen «Pressehistorie».

Siden avisene kontrolleres i stor grad av politikerne, vil det være stor fare for at sensur kan ha blitt

33 Moshos, G., 2012, bind 1 s. 70.

34 Statsstøtte til uavhengige teatre ble innført i 1982. For mer informasjon se Μόσχος, 2012, bind 1 s. 533.

35 Moshos, G., 2012, bind 1 s. 114.

brukt. Dette betyr at avisene vil ha kunnet skjule deler av den greske virkeligheten.

Sensur av pressen var et politisk virkemiddel som ble benyttet ved flere anledninger i denne perioden, som var preget av kriger, maktkupp og revolusjoner.³⁶ Sensuren er noe jeg måtte tatt i betraktning dersom jeg skulle skrive noe om den politiske utviklingen i Hellas. Selv om Ibsen ble sett på som en sosial opprører tror jeg ikke han har blitt påvirket av denne sensuren. Jeg har to grunner til å tro dette. Den første er at Moshos, som tar opp temaet om sensur av teateret i avhandlingen sin, ikke nevner at Ibsen ble sensurert i denne perioden. Den andre grunnen er denne: Hvis en av de motstridende politiske leirene ville sensurere Ibsen vekk fra det greske samfunnet, ville dette gjenspeilt seg i avisene som støttet dem, men min analyse viser at dette ikke er tilfelle.

Kan det ikke være andre årsaker til at Ibsenstykkene ikke ble spilt like ofte mellom 1922 og 1927?

Jo. Faktisk gikk grekerne mindre på teater generelt i disse årene. Dårlig økonomi på grunn av krigsnederlag og befolkningsvekst samt konkurranse fra den relativt nye og spennende kinoen var viktige årsaker til det, men dette er ikke nok til å forklare nedgangen i Ibsens popularitet, for den begynte før de økonomiske problemene slo inn for fullt, og dessuten kan man i kildene spore en økende lunkenhet til hans verker.³⁷

Avisene fokuserer gjerne på det «skandaløse» og derfor vil de gi overdrevne representasjoner av greske holdninger.

Dette problemet har jeg imøtekommet ved å lese om gresk pressehistorie og om de enkelte avisene. Denne litteraturen har gitt en pekepinn på hvorvidt de enkelte avisene tenderer mot overdrivelser eller ikke.

De som jobber i avisredaksjoner representerer bare en av mange samfunnsgrupper og kan ikke representere samfunnet som helhet.

Denne kritikken vil jeg imøtegå med å påpeke at alle avisredaksjoner vil at deres avis skal bli populær og selge godt. Dersom en avis ytret seg på en måte som leseren ikke kjente seg igjen i, ville avisen bli lite populær og følgelig ville den solgt lite.

Allikevel finnes det eksempler der avisene ikke deler meningene til majoriteten, som under EF-valget i 1972 «[...] då Nordlys som mest av alle andre aviser i landsdelen stilte seg på ja-sida, mens meir enn sju av ti nordlendingar stemte nei.³⁸».

36 Droulia, L. og Koutsopanagou, G., 2008, bind 1 s. 40.

37 Moshos, G., 2012, bind 1 s. 129-130.

38 Tjelmeland, 2003 s. 127.

Hvem er det så media representerer? Hele befolkningen, enkelte befolkningsgrupper, eller seg selv? At media ikke kun representerer seg selv kan vi ganske sikkert slå fast. Media er nok ikke en autonom størrelse, en ubeveget beveger som kan skape forhold etter eget forogdtbefinnende. Det er tydelig at media former samfunnet, men ifølge Eugenia Siapera³⁹ er det er mye som tyder på at det eksisterer et dialektisk forhold mellom media og publikum.⁴⁰ Det vil si at befolkningen til en viss grad påvirker media. I tillegg mener Britt Hultén⁴¹ at all kommunikasjon som foregår i et gitt språk er karakterisert av faktorer som ligger i språket selv: «[...] *grundsynen är att språket aldrig kan isoleras från de normer, vanor, föreställningar, beteenden och kulturmönster som kännetecknar ett samhälle.*»⁴²

La oss si at det er en tett forbindelse mellom media og samfunn; Avisene er allikevel ofte styrt «ovenfra», og derfor reflekterer de kun holdningene til enkelte sterke samfunnsgrupper eller individer.

Dette er sant, men jeg regner med at makteliten ville nå ut til folket med budskapene sine, og at de ikke har villet fremmedgjøre sine velgere. Derfor tror jeg at holdningene som uttrykkes i avisene er representative for folket som helhet. Jeg benytter meg av flere ulike aviser, for det fantes forskjellige aviser for de ulike politiske partiene på den tiden. Selv om de greske avisene var interessestyrt, har jeg ved å bruke mange ulike kunnet «fylle igjen» gapene i representativiteten. For å kunne organisere kildematerialet mitt på denne måten har jeg studert gresk pressehistorie slik at jeg kunne finne de politiske standpunktene til avisene.

3. Historisk kontekst

I denne delen bruker jeg mye plass på politisk historie og teori. Dette er nemlig ofte nært forbundet med de sosiale forholdene. Et eksempel er Gounaris som under valget i 1920 åpner for å gi stemmerett til kvinner. Dette ville han sannsynligvis ikke gjort dersom det ikke hadde skjedd en utvikling i feministisk retning i det greske samfunnet.

---

39 Siapera, E., 2010 *Cultural diversity and global media*, Chichester: Wiley-Blackwell.

40 Siapera, E., 2010 s. 73-74.

41 Hultén, B., 2000 *Journalistikanalys en introduktion*, Lund: Studentlitteratur.

42 Hultén, B., 2000 s. 14.

Politisk historie og teori kan også brukes til å trekke linjer mellom det generelle og det spesifikke, for eksempel mellom maskinpolitikk (begrepet forklares i kapittel 5.1.) og Ibsens innflytelse i Hellas. I tillegg må man vite hva som kjennetegnet både den gamle og den nye politikken for å kunne forstå omfanget av forandringene som fant sted, og man må vite hva klientellisme er og hva den var i Hellas for å forstå hvilken betydning det hadde at en politisk retning i frammarsj la mindre vekt på det. Jeg fant det også nødvendig å forklare saker som hvorfor en del kvinner i mellomkrigstiden var i jobb som krevde en viss utdanning. For å forhindre en ensidig og ubalansert beskrivelse av Hellas på denne tiden har jeg tatt med enkelte hendelser og utviklinger som ikke kan relateres til Ibsen.

3.1. Ny politikk, og et voksende Hellas

Gardikas-Katsiadakis⁴³ skriver at et militært statskupp i 1909 hadde som mål å skape en mer framgangsrik stat, men offiserene som sto bak kuppet kom snart på kant med politikerne. De søkte derfor råd fra den kretanske Eleftherios Venizelos, hvis navn var godt kjent i greske politiske sirkler.⁴⁴ Venizelos ankom Athen i slutten av 1909 og bestemte seg for å kalle inn en nasjonalforsamling som skulle ha myndighet til å revidere grunnloven.⁴⁵ Gjennom flere diskusjoner fikk han overtalt partilederne til å gå med på hans plan. Han beroliget kong Georg 1 med forsikringer om å beholde monarkiet i den reviderte forfatningen.⁴⁶

Forfatteren skriver videre at Venizelos noe senere skulle starte opp et eget parti, «De liberale»,⁴⁷ som dannet regjering i januar 1911 etter å ha vunnet en overlegen valgseier.⁴⁸ Partiet utstedet flere nye lover som hadde tre hovedmål: Å effektivisere parlamentet, å gi større handlefrihet til borgerne, og å gi staten en nøkkelrolle i utformingen av landets økonomiske virksomhet.⁴⁹ Flere av lovene kunne ikke virkeliggjøres med det samme, på grunn av krig med nabolandene og deltakelse i 1. verdenskrig.⁵⁰

---

43 Gardikas-Katsiadakis, H., Venizelos' Advent in Greek Politics, 1909-1912, i Kitromilides P. M., (ed.) 2008 *Eleftherios Venizelos The Trials of Stetmanship*, 2 utg., Edinburgh: Edinburgh University Press.

44 Gardikas-Katsiadakis, H., 2008 s. 89.

45 Gardikas-Katsiadakis, H., 2008 s. 92.

46 Gardikas-Katsiadakis, H., 2008 s. 93.

47 Komma ton Fileleftheron.

48 Gardikas-Katsiadakis, H., 2008 s. 99-100.

49 Gardikas-Katsiadakis, H., 2008 s. 101.

50 Gardikas-Katsiadakis, H., 2008 s. 107.

Richard Clogg⁵¹ skriver at den første verdenskrig var noen turbulente år for Venizelos, som stadig var på kant med den filogermanske, stolte, og noe ubesluttsomme kong Konstantin. Kongens tilhengere var konservative, de ville ha et lite Hellas, og de ville konsolidere landet heller enn å utvide det.⁵² Veremis og Gardikas-Katsiadakis⁵³ skriver at Venizelos sine støttespillere var liberale og delte partilederens «Store idé»⁵⁴ om å samle grekerne i en stat, ved å utvide grensene.⁵⁵

Mavrogordatos⁵⁶ skriver at landet var delt geografisk mellom de nyvunne områdene og det gamle kjernelandet rundt Athen og i Peloponnes. De nye var ekspansjonslystne mens de gamle var krigstrøtte. De nye var mer venizelistiske mens de gamle var mer antivenizelistiske. I 1915 hadde Dimitrios Gounaris blitt utpekt til statsminister av kongen og formet det som skulle bli «Folkepartiet»⁵⁷, og politikerne fra de gamle partiene som hadde styrt Hellas før kuppet i 1909 sluttet seg til ham.⁵⁸

Ifølge Clogg forsøkte Venizelos forgjeves å overbevise Konstantin om å delta i krigen på Ententens side, og til slutt ble det til at statsministeren og kongen delte landet mellom seg; Venizelos tok den nordlige delen, med base i Thessaloniki, og Konstantin den sydlige.⁵⁹ Veremis og Gardikas-Katsiadakis skriver at kongen abdiserte sommeren 1917 og etterlatte seg sønnen Aleksander på tronen.⁶⁰ Ifølge Koliopoulos og Veremis⁶¹ ankom Venizelos Athen etter Konstantins abdikasjon. Der konsoliderte han sin makt og samlet militæret, som han sendte til Makedonia for å slåss mot bulgarer og tyskere.⁶²

Mavrogordatos skriver at Venizelos var statsminister fra 1917 til 1920. Han styrte med hard hånd, iverksatte flere reformer, og med militære og diplomatiske midler sørget han for at Hellas utvidet sine grenser ytterligere.⁶³ Sèvres-avtalen som fulgte i kjølvannet av den første verdenskrig gav grekerne et femårig styringsmandat av Smyrna.⁶⁴ Ifølge Clogg ble dette sett på som en mulighet

---

51 Clogg, R., 2002, *A Concise History of Greece*, Cambridge: Cambridge University Press.

52 Clogg, R., 2002 s. 87.

53 Veremis, T., og Gardikas-Katsiadakis, H., Protagonist in politics 1912-20, i Kitromilides P. M., (ed.) 2008 *Eleftherios Venizelos The Trials of Statemanship*, 2 utg., Edinburgh: Edinburgh University Press.

54 Megali idea.

55 Veremis, T., og Gardikas-Katsiadakis, H., 2008 s. 118.

56 Mavrogordatos, G., 1983 *Stillborn Republic*, Berkeley og Los Angeles: University of California Press.

57 Laiko komma.

58 Mavrogordatos, G., 1983 s. 28.

59 Clogg, R., 2002 s. 87.

60 Veremis, T., og Gardikas-Katsiadakis, H., 2008 s. 129.

61 Koliopoulos J. S., og Veremis T. M., 2010 *Modern Greece A History since 1821*, Chichester: Wiley-Blackwell.

62 Koliopoulos J. S., og Veremis T. M., 2010 s. 83.

63 Mavrogordatos, G., 1983 s. 28.

64 Clogg, R., 2002 s. 93.

for en senere inkorporasjon av byen i den greske staten.⁶⁵

Veremis og Gardikas-Katsiadakis skriver at flere av Venizelos' sosiale og økonomiske reformer hadde blitt satt på vent på grunn av krigene, og Hellas' BNP var lite rundt slutten av 1. verdenskrig.⁶⁶ Under valgkampen i 1920 ledet ikke Venizelos et enhetlig politisk parti, for det hadde vokst fram en betydelig venstrefløy ledet av Aleksander Papanastasiou. I tillegg klaget opposisjonen på at Venizelos hadde misbrukt sin makt ved å terrorisere sine motstandere. Gounaris, som var blant de sistnevnte, stilte med et partiprogram som lovet blant annet proporsjonell representasjon og stemmerett for kvinner. Valgresultatet var ifølge forfatterne et nederlag for Venizelos' parti, som endte opp med bare en tredjedel av stemmene.⁶⁷

På tross av sin suksess med fredsforhandlingene fikk altså Venizelos lav oppslutning under valget i november 1920, og Mavrogordatos skriver at politikeren derfor forlot Hellas for en periode.⁶⁸ Den avsatte kong Konstantin returnerte til landet - for Alexander hadde dødd av blodforgiftning -⁶⁹ og en ny periode med antivenizelistisk lederskap ble påbegynt. Den varte fram til sommeren 1922, da et gresk felttog i Tyrkia led et sviende nederlag.⁷⁰

Ifølge Mavrogordatos forsvant «Den store ideen» sammen med hellenismen i Vest-Tyrkia i 1922, da grekerne der ble slått på flukt. Monarkiet mistet mye kredibilitet på grunn av krigsnederlaget, men også venizelistene ble mindre populære, fordi offiserene som overtok makten etter krigen hadde gjennomført blodige hevnaksjoner mot de antivenizelistene som ble regnet som ansvarlige for katastrofen. Blant denne hevnaksjonens ofre var Dimitrios Gounaris, lederen av «Folkepartiet». Mavrogordatos skriver videre at venizelistene nå gikk gjennom en krise. For det første var militæret blitt mer uavhengig av politikerne, og utgjorde nå en trussel mot den allerede skjøre politiske stabiliteten. For det andre var det uenighet om hvilket styresett Hellas nå skulle adoptere.⁷¹ Papanastasiou's parti «Den demokratiske union» eller «Bonde & arbeiderpartiet»,⁷² som hadde blitt opprettet det samme året, gikk inn for opprettelsen av republikk, og det fikk støtte av flere offiserer som hadde deltatt i hevnaksjonene mot antivenizelistene. Mavrogordatos hevder at disse offiserene ville forhindre at antivenizelistene skulle returnere til makten av hensyn til egen sikkerhet.

---

65 Clogg, R., 2002 s. 42.

66 Veremis, T., og Gardikas-Katsiadakis, H., 2008 s. 127.

67 Veremis, T., og Gardikas-Katsiadakis, H., 2008 s. 130-131.

68 Mavrogordatos, G., 1983 s. 28.

69 Veremis, T., og Gardikas-Katsiadakis, H., 2008 s. 129.

70 Mavrogordatos, G., 1983 s. 28.

71 Mavrogordatos, G., 1983 s. 29.

72 Dimokratiki Enosis – Agrotikon & Ergatikon komma.

«Folkepartiet» var i en dyp krise, siden det ikke lenger hadde noen leder. Antivenizelistene samlet seg nå rundt Metaxas' parti «Fri mening», men partilederen ble tvunget til å flykte etter et mislykket forsøk på å kuppe makten høsten 1923.⁷³

Under valget i desember 1923 deltok også det nyoppstartede «Agrarpartiet»,⁷⁴ og kommunistene. Agrarene fikk tre seter på stortinget, kommunistene ingen. De venizelistiske partiene fikk 377 av de totalt 398 setene. Rett etter valget ble kong Georg landsforvist. Venizelos returnerte til politikken for en kort periode tidlig i 1924. Hans hovedmål var ifølge Mavrogordatos å ordne med en folkeavstemning som skulle bestemme forfatningen, samle «De liberale», komme til enighet med restene av antivenizelismen, og sikre politisk kontroll over militæret. Han fikk ikke gjennomført noe av dette, og tok på nytt avskjed med landet. Etter dette delte «De liberale» seg i tre. Kafandaris med «De progressive liberale», Mihalakopoulos med «De konservative liberale», og Sofoulis med sine tilhengere. Den 25. mars stemte stortinget for innføring av republikk. I april ble det arrangert folkeavstemning hvor borgerne gav sitt medhold (sju av ti for republikk). Mavrogordatos skriver at Metaxas fant seg i at landet nå hadde innført republikk. Han hevder videre at «Folkepartiet» nektet å godkjenne den nye forfatningen.⁷⁵

I juni 1925 ble makten kuppet av Pangalos. Han ble anerkjent av stortinget, som han oppløste, og tok selv diktatortittel i januar 1926. Ifølge Mavrogordatos ville han ikke tilhøre verken venizelistene eller antivenizelistene, men trekke til seg det beste fra begge sider. De politiske partiene, hvis framtid nå var høyst usikker, samlet seg gradvis i opposisjon til ham. Pangalos vanstyre, både økonomisk og i utenrikssaker, førte til at general Kondilis tok affære og fikk fjernet ham fra makten i august 1926.⁷⁶

Mavrogordatos skriver videre at Kondilis styrte en kort tid inntil normal partipolitikk ble gjeninnført. I løpet av sitt styre betalte han kompensasjon til flyktningene fra Tyrkia og sikret deres stemmer for venizelistene under valget i 1926. Resultatet ble en samlingsregjering som ble ledet av Zaimis, og som hadde med Kafandaris' «Progressive liberale», Mihalakopoulos' «Konservative liberale», Papanastasiou «Bonde & arbeiderparti»⁷⁷, Tsaldaris' «Folkeparti» og Metaxas' «Fri mening». Republikken ble ikke offisielt anerkjent av denne regjeringen, men de ble enige om å lage en republikansk grunnlov. Andre suksesser for regjeringen var at den minsket faren for at militæret

73 Mavrogordatos, G., 1983 s. 30.

74 Agrotikon Komma.

75 Mavrogordatos, G., 1983 s. 31-33.

76 Mavrogordatos, G., 1983 s. 33-34.

77 Det alternative navnet på «Den demokratiske union».

skulle ta makten i egne hender, og at den stabiliserte økonomien ved å innføre høye skatter og å ta opp utenlandslån.⁷⁸

I 1928 hadde Venizelos begynt å blande seg inn i politikken igjen, og Mavrogordatos hevder at dette var til stor irritasjon for dem som allerede sto i politiske maktposisjoner.⁷⁹ Kafandaris, som ledet samlingsregjeringen i dens siste periode sa opp sin post i mai 1928, etter å ha ryddet opp i den nasjonale økonomien. De fleste av medlemmene i «De progressive liberale» rekonstituerte nå Venizelos' gamle parti «De liberale» og ønsket den gamle partilederen velkommen tilbake.⁸⁰ Venizelos ville nå -ifølge Stefanidis⁸¹- stabilisere forholdene i landet, og undertrykke sosiale tendenser som han så på som farer for regimet.⁸² Mavrogordatos skriver at han lovet å fortsette reformarbeidet han hadde drevet med fra 1910 til 1915 samt å grunnfeste republikken en gang for alle. Han vant en overlegen valgseier i august.⁸³

3.2. Konflikter med Tyrkia og befolkningsflukter

Tidlig på 1900-tallet var det mange landhungrige grekere som forlot hjemlandet for å prøve lykken i U.S.A.,⁸⁴ men Hellas skulle også bli vertsland for en immigrasjonsbølge. Den besto av kristne fra Tyrkia. «De unge tyrkerne», som de nye politiske lederne der kalte seg, hadde lovet likhet for alle etnisiteter i riket, men ifølge Clogg holdt de ikke det løftet.⁸⁵ Provosert av Venizelos' virke som politiker i Hellas, satte de ifølge Gardikas-Katsiadakis i gang en prosess der de tok de greske minoritetenes eiendom fra dem og kastet dem ut av byene. I mange tilfeller fikk de valget mellom konvertering og deportasjon.⁸⁶

Etter den andre balkanske krig trappet tyrkerne opp forfølgelsene. De brukte eiendommene til de nylig utviste grekerne til å huse egne flyktninger fra områder som hadde blitt okkupert av grekerne. I denne perioden ankom ca. 180 000 greske flyktninger Hellas, mens Tyrkia mottok ca. 120 000

---

78 Mavrogordatos, G., 1983 s. 36.

79 Mavrogordatos, G., 1983 s. 36.

80 Mavrogordatos, G., 1983 s. 37.

81 Stefanidis I. D., *Reconstructing Greece as a European State: Venizelos' Last Premiership, 1928-32*, i Kitromilides P. M., (ed.) 2008 *Eleftherios Venizelos The Trials of Statemanship*, 2 utg., Edinburgh: Edinburgh University Press.

82 Stefanidis I. D., 2008 s. 195.

83 Mavrogordatos, G., 1983 s. 37.

84 Koliopoulos J. S., og Veremis T. M., 2010 s. 84.

85 Clogg, R., 2002 s. 77.

86 Gardikas-Katsiadakis, H., 2008 s. 97.

muslimer.⁸⁷ Under 1. verdenskrig mottok Hellas igjen flyktninger, de fleste fra vestkysten av Tyrkia.⁸⁸

Koliopoulos og Veremis skriver at de allierte dro fordeler av at greske styrker vokter områder på kysten av Tyrkia etter den 1. verdenskrig, for dette minsket handlingsrommet for Kemals styrker. Grekerne ville imidlertid gå lenger enn dette, og etter et møte med Lloyd George i London i februar 1921 ble det bestemt at greske styrker skulle innvandre Tyrkia for å utslette Kemals hær.⁸⁹ Smith⁹⁰ skriver at dette ble bestemt på tross av den avtrådte Venizelos' råd om å løse situasjonen diplomatisk.⁹¹ Venizelos var ikke den eneste som var imot felttoget. Koliopoulos og Veremis skriver at selv den rojalistiske generalen Ioannis Metaxas mente invasjonen var dømt til å mislykkes.⁹²

I juli 1921 mobiliserte Konstantin og hans underordnede en hær på over 200 000 soldater. Frankrike og Italia gjorde situasjonen vanskeligere, for de valgte å inngå fredsavtaler med Kemal, og italienske styrker ble trukket ut fra Lilleasiakysten. Koliopoulos og Veremis beskriver hvordan den greske hæren slet for å ta seg fram innover i Tyrkia og at de i mars 1922 var villige til å inngå våpenhvile, og til å gi opp deres krav på områder i Lilleasia. Forhandlinger med tyrkerne førte ikke fram, og derfor gjorde grekerne et desperat forsøk på å ta Konstantinopel, men også det mislyktes, og i august 1922 ble de slått på flukt.⁹³ Smith skriver at tyrkerne jaget invasjonsstyrkene vestover og satte byen Smyrna i flammer.⁹⁴

Da katastrofen inntraff ble statsroret i Hellas overtatt av en gruppe offiserer med venizeliske sympatier. Deres leder var Nikolaos Plastiras. Konstantin abdiserte som følge av nederlaget, og Georg 2 overtok for ham. Venizelistene satte i gang hevnaksjoner for å straffe dem som var ansvarlige for katastrofen, og Dimitrios Gounaris, lederen for «Folkepartiet», var blant dem som måtte bøte med livet under prosessen.⁹⁵

Under de påfølgende fredsforhandlingene i Lausanne diskuterte de blant annet en befolkningstransaksjon mellom greske minoriteter i Tyrkia og tyrkiske minoriteter i Hellas. Avtalen

---

87 Koliopoulos J. S., og Veremis T. M., 2010 s. 74.

88 Koliopoulos J. S., og Veremis T. M., 2010 s. 85.

89 Koliopoulos J. S., og Veremis T. M., 2010 s. 90-91.

90 Smith, M. L., Venizelos' Diplomacy, 1910-23: From Balkan Alliance to Greek-Turkish Settlement, i Kitromilides P. M., (ed.) 2008 *Eleftherios Venizelos The Trials of Statemanship*, 2 utg., Edinburgh: Edinburgh University Press s. 168.

91 Smith, M. L., 2008 s. 168.

92 Koliopoulos J. S., og Veremis T. M., 2010 s. 91.

93 Koliopoulos J. S., og Veremis T. M., 2010 s. 92-93.

94 Smith, M. L., 2008 s. 169.

95 Clogg, R., 2002 s. 98.

kom i stand den 30 januar 1923, men selve prosessen tok det et par år å gjennomføre.⁹⁶ Clogg hevder at 1 100 000 kristne ble byttet mot 380 000 muslimer.⁹⁷ Koliopoulos og Veremis satt tallet til henholdsvis 1 300 000 og 585 000.⁹⁸ Clogg bemerker at det blant flyktingene til Hellas var et spesielt høyt antall kvinner og enker med barn.⁹⁹

Flyktingene trengte først og fremst mat og husly, men også arbeid. Hvorvidt denne begivenheten skulle bli en kime til konflikt eller en spire til vekst var i stor grad avhengig av hvordan politikerne håndterte situasjonen. Clogg mener politikerne gjorde en bemerkelsesverdig innsats, for de satte i gang flere tiltak for å integrere flyktingene. Ett av dem var å dele opp de siste av de store jordbrukseiendommene og dele dem ut til de jordløse.¹⁰⁰

Den politiske holdningen til innflytterne, som utgjorde en betydelig del av elektoratet, var ifølge Clogg jevnt over venizelistisk og anti-monarkisk. Grunnen var at kongen hadde ledet det mislykkede felttoget, som indirekte førte til at de mistet hjemmene sine. Noen av innflytterne, men ikke mange, ble tilhengere av det kommunistiske partiet «KKE».¹⁰¹

4. Lover

4.1. Grunnloven 1911

Arbeidet med å revidere grunnloven kom i gang etter at Venizelos hadde vunnet en stor valgseier i desember 1910. Språkspørsmål, borgernes frihet, statens rolle i verdiskaping, monarkiet, og skolegang var blant temaene som nasjonalforsamlingen jobbet med, og Venizelos tok ifølge Gardikas-Katsiadakis selv aktivt del i arbeidet.¹⁰² Vlastarakou¹⁰³ bemerker at den ferdige konstitusjonen var både liberal og demokratisk i forhold til grunnloven av 1864.¹⁰⁴

---

96 Smith, M. L., 2008 s. 172.

97 Clogg, R., 2002 s. 99.

98 Koliopoulos J. S., og Veremis T. M., 2010 s. 93.

99 Clogg, R., 2002 s. 99.

100 Clogg, R., 2002 s. 101.

101 Clogg, R., 2002 s. 104.

102 Gardikas-Katsiadakis, H., 2008 s. 100.

103 Vlastarakou, A., 2005 *To sindagma tou 1911* [Grunnloven av 1911], Athen: Ethnikon ke Kapodistriakon Panepistimion Athinon [Nasjonalt og Kapodistriakisk universitet av Athen].

104 Vlastarakou, A., 2005 s. 8.

Det fantes to språk i Hellas på denne tiden: Dimotiki, som var folkespråket, og katharevousa, som var det offisielle språket. Dimotikistene hadde håpet at Venizelos skulle fremme deres sak med 1911-grunnloven, men ifølge Stavridi-Patrikiou¹⁰⁵ ble de skuffet.¹⁰⁶ Under arbeidet med grunnloven hadde Venizelos luftet sin ide om en type «samgresk», mellom de to målformene,¹⁰⁷ men denne ideen fikk ikke gjennomslag, og i den ferdige grunnloven sto det at statspråket katharevousa skulle foretrekkes og beskyttes. For eksempel, kommenterer Dimaras,¹⁰⁸ skulle ikke bibelen kunne oversettes til dimotiki.¹⁰⁹

Flere av artiklene var ment å skulle beskytte borgerne mot statlige overgrep, og jeg hevder at den slik sikret større tale- og handlefrihet for hver enkelt. Artikkel 5 forsvarer individet mot statlig misbruk av makt ved å stadfeste at ingen kan pågripes uten foregående rettslig avgjørelse, med mindre man blir tatt i gjerningsøyeblikket. Artikkel 11 omhandler borgernes rett til å danne og drive foreninger uten å bli forhindret av staten, og artikkel 12 verner om hjemmets ukrenkelighet.¹¹⁰

Gardikas-Katsiadakis bemerker at den reviderte grunnloven gjorde skattesystemet mer rettferdig. Artikkel 3 stadfestet at hver borger skulle bidra med skatt i forhold til sin økonomiske kapabilitet. Konstitusjonen gav også staten en viktigere rolle utviklingen av landets økonomi.¹¹¹ Med artikkel 17 fikk den mulighet til å ekspropriere privat eiendom mot økonomisk kompensasjon. Med denne loven kunne politikerne begynne å tenke på redistribusjon av dyrkbar jord.¹¹²

Venizelos ville beholde kongedømmet, og det ble bestemt at kongen fortsatt skulle fungere som en dommer på den politiske arenaen,¹¹³ og ha mulighet til å innsette og avskjedige politikere. Han kunne også erklære krig og var øverstkommanderende i militæret.¹¹⁴

Med artikkel 16 ble alle barn pålagt å gjennomføre grunnskoleutdanning, som skulle være et gratis

---

105 Stavridi-Patrikiou, R., I entaxi sosialiston dianooumenon sto kinima tou Venizelismou [Tilskuddet av sosialistiske intellektuelle i venizelismebevegelsen], i Mavrogordatos, G., Hatsijosif, H., (ed.) 1988, *Venizelismos ke astiskos eksinghronismos [Venizelisme og urban modernisering]*, Heraklion: Panepistimiakes ekdosis kritis [Universitetsutgivelser på Kreta].

106 Stavridi-Patrikiou, R., 1988 s. 319.

107 Gardikas-Katsiadakis, H., 2008 s. 112.

108 Dimaras, A., *Modernization and Reaction in Greek Education during the Venizelos Era*, i Kitromilides P. M., (ed.) 2008 *Eleftherios Venizelos The Trials of Statemanship*, 2 utg., Edinburgh: Edinburgh University Press.

109 Dimaras, A., 2008 s. 327.

110 *To Sindagma tis Ellados 1911 [Hellas' konstitusjon 1911]*, Athen: Ethniko tipografio [Nasjonalt trykkeri].

111 Gardikas-Katsiadakis, H., 2008 s. 101.

112 Clogg, R., 2002 s. 75.

113 Veremis, T., og Gardikas-Katsiadakis, H., 2008 s. 115.

114 *To Sindagma tis Ellados 1911 [Hellas' konstitusjon 1911]*, artikkel 31 og 32.

statlig tilbud.¹¹⁵

4.2. Skolereformer

Dimaras skriver at med skolelovene fra 1911 og utover var målet for utdanningen i større grad å forberede studentene på arbeidslivet og å lære dem praktiske ting som jordbruksteknikker og håndarbeid. Fra 1913 ble det bestemt at grunnskolen skulle være en folkeskole. Det vil si at den skulle være rettet mot alle, selv jenter og vanskeligstilte barn, og generelt alle dem som ikke skulle ta høyere utdanning. Klassisk filologi ble mindre dominerende, og faget måtte vike for undervisning av mer «nyttige» språk, som tysk.¹¹⁶ Stavridi-Patrikiou påpeker at det av ulike årsaker var vanskelig å gjennomføre reformen av 1913, men i 1917 var forholdene mer gunstige for makthaverne, og reformen av dette året hadde ifølge forfatteren stor gjennomslagskraft.¹¹⁷

Dimaras hevder at de nye skolebøkene som ble skrevet etter 1911 var mindre nasjonalpatriotiske og mindre religiøse, samtidig som de fokuserte mer på vitenskap og logikk. De fremmet verdier som ærlighet, arbeidsomhet, kritisk tankegang, oppfinnsomhet og samhold. Målet var ifølge forfatteren at dette skulle bidra til at det greske samfunnet ble mer rettferdig og sterkere økonomisk. Noen av bøkene - «Ta psila vouna» og «Alfavitari me ton ilio» - var skrevet på dimotiki.¹¹⁸

4.3. Nye reformer med Venizelos 1928-

Mavrogordatos skriver at da Venizelos kom tilbake til makten fortsatte han det politiske arbeidet som var blitt drevet etter 1926. Irredentisme var ikke lenger en drivkraft. Han ville heller satse på økonomisk utvikling gjennom sponing av jordbruket, som skulle produsere for et indre marked og beskyttes fra konkurranse utenfra. Han gav staten flere dyrkbare landområder ved å kjøpe ut deres utenlandske eiere, gav bøndene lån med gode betingelser, og bygde ut veier og havner.¹¹⁹

---

115 Gardikas-Katsiadakis, H., 2008 s. 100.

116 Dimaras, A., *Haraktiristika astikou fileleftherismou sta ekpedeftika programmata ton kiverniseon tou Venizelou* [Karakteristikk av urban liberalisme i utdanningsprogrammene til regjeringene til Venizelos] i Mavrogordatos, G., Hatsijosif, H., (ed.) 1988, *Venizelismos ke astikos eksinghronismos [Venizelisme og urban modernisering]*, Heraklion: Panepistimiakes ekdosis kritis [Universitetsutgivelser på Kreta] s. 25-27.

117 Stavridi-Patrikiou, R., 1988 s. 319, 326.

118 Dimaras, A., 1988 s. 29-30.

119 Mavrogordatos, G., 1983 s. 38-40.

Det ble avfattet lover av sosial og økonomisk art. Dimaras skriver at den obligatoriske grunnskoleutdanningen skulle vare i seks år, og det skulle være enda mindre fokus på klassiske emner og heller legges mer vekt på fag som var av praktisk nytte for statens økonomi. Dimotiki ble undervist i grunnskolen, og i den videre utdanningen skulle man kunne bruke denne målformen om man ville.¹²⁰

Stefanidis skriver at Venizelos ville beskytte den eksisterende sosiale ordenen, og derfor ville han få bukt med kommunismen. Staten fikk retten til å oppløse fagforeninger og offentlige sammenkomster, og det ble straffbart å ytre kommunistiske ideer. Overtredelser kunne føre til fengsling eller landsforvisning. Denne loven ble ikke bare innført, men ifølge Stefanidis også flittig brukt.¹²¹

Stefanidis hevder at blant Hellas' befolkning i slutten av 1920-årene var to tredjedeler jordbrukere (Mavrogordatos kom fram til et litt annet resultat. Se kapittel 6.3. for mer info,) men landet var langt ifra selvforsynt med korn. Greske bønder produserte stort sett varer ment for eksport, som tobakk og bær. Stefanidis forteller at Venizelos forsøkte å manipulere markedet slik at bøndene skulle gå over til å produsere korn isteden. I tillegg fortsatte han den forrige regjeringens arbeid med å drenere våtmark slik at den kunne dyrkes.¹²²

Selv om Venizelos tok opp flere utenlandslån gikk staten med budsjettoverskudd i årene 1928-1931. Stefanidis bemerker at den offentlige gjelda ble redusert, og det var lite inflasjon og en lav arbeidsledighetsrate. Klesindustrien, strømproduksjonen, og konstruksjonssektoren var i vekst, og med dem økte antallet arbeidstakere.¹²³

5. Politikk

5.1. Begreper

Mavrogordatos bruker følgende begreper for å beskrive politikken i Hellas i mellomkrigstiden:

Karisma, klientellisme og sosiale skiller. De følgende avsnittene er basert på hans tanker rundt disse

---

120 Stefanidis I. D., 2008 s. 198-199.

121 Stefanidis I. D., 2008 s. 199.

122 Stefanidis I. D., 2008 s. 203.

123 Stefanidis I. D., 2008 s. 204-205.

begrepene.

Karisma er et viktig nøkkelord. Karismatiske ledere blir sett på som helter, som noe mer enn vanlige mennesker. Karisma kan være arvelig, som i institusjonen kongedømme, eller det kan være spesifikt for en person, slik som for politikeren Venizelos. Venizelos' og kong Konstantins karisma fungerte best på hver sin side av skillelinjen mellom det «gamle» og det «nye» Hellas. Den glattet over andre skillelinjer som fantes i deres respektive grupper.¹²⁴

Klientellisme er et annet viktig begrep. Det er et fenomen som kan eksistere utenfor eller ved siden av/parallelt med staten. I «demokratiske» stater fungerer det ofte ved at klienten gir sin stemme til patronen, som igjen gir en viss støtte til klienten. Det er gjerne, men ikke alltid, bønder som er klienter. Fenomenet forekommer ofte i nye demokratier som har fått folkestyret plutselig på seg, uten at det har vokst fram naturlig. Klientellisme er en form for korrupsjon som gjør politikken mer personlig og mindre effektiv.¹²⁵ Den motarbeider demokratiet, fordi klientene ikke gir sin stemme på grunnlag av politisk overbevisning, men på grunn av bestikkelser i form av gaver og tjenester. Klientellisme var en viktig del av det politiske livet i Hellas i mellomkrigsperioden, men det var ikke like utbredt i alle politiske partier, og den kunne begrenses av flere faktorer, som karisma og diverse politiske, territoriale og sosiale skillelinjer. Den var viktigst på høyresiden, og var gradvis mindre viktig jo lengre mot venstre en beveget seg. En annen skillelinje gikk mellom det «gamle Hellas»¹²⁶ og de nye områdene, samt mellom land og by. I det «gamle Hellas» og på landet hadde klientellisme større utbredelse.¹²⁷

Imellom den klientellistiske staten og den moderne, demokratiske staten finnes det en tredje form for politisk system. I denne modellen har klientellisme blitt overtatt av maskinpolitikk. Patronen er ikke lenger et enkeltmenneske, men et politisk parti. Partiet kan nok ha de samme funksjonene som en tradisjonell patron, men forskjellen er at dets forhold til klienten er mindre personlig.¹²⁸

Sosiale skiller er et tredje begrep som kan brukes når man skal beskrive den politiske situasjonen i Hellas i mellomkrigstiden. Slike skiller kan være basert på klasse, rase, region og religion.¹²⁹ Dette kommer jeg nærmere inn på i kapittel 6.1.

---

124 Mavrogordatos, G., 1983 s. 100.

125 Mavrogordatos, G., 1983 s. 2-12.

126 Kjerneområdene rundt Athen og i Peloponnes.

127 Mavrogordatos, G., 1983 s. 93.

128 Mavrogordatos, G., 1983 s. 13.

129 Mavrogordatos, G., 1983 s. 14-15.

5.2. To politiske maktgrupper

Mavrogordatos skriver at de «gamle partiene» før 1909 besto av de rike og mektige, altså advokater, landeiere og forretningsmenn. De kom vanligvis fra innflytelsesrike familier som hadde vært mektige helt siden ottomansk tid. De var imidlertid ikke nobilitet, siden Hellas ikke hadde hatt noe utbredt føydalt system. Deres velstand lå ikke først og fremst i egne geskjefter eller i eiendommer, men i de høye lønningene de gav seg selv fra statsbudsjettet. Deres politiske makt sikret de først og fremst gjennom klienter.¹³⁰ Mavrogordatos beskriver partiene på denne tiden som karakterisert av personlig lederskap, korrupsjon, og fravær av en politisk agenda. Militærkuppet i 1909 hadde som mål å bringe fram partier med prinsipper, som skulle ha fokus på politiske mål og ha en upersonlig partistruktur.¹³¹

Mavrogordatos skriver videre at en samfunnsgruppe som hadde gjort det stort innen handel, transport og industri utfordret dette politiske systemet. På 1800-tallet var deres makt begrenset til de store byene. Mange av disse forretningsmennene oppholdt seg i utlandet, og de skulle gjerne sett Hellas' grenser utvidet, slik at deres egen hjemplass kunne bli gresk. Venizelos representerte på mange måter denne gruppen.¹³²

De to politiske blokkene, med venizelister på den ene siden og antivenizelister på den andre, tok ifølge Mavrogordatos virkelig form i 1915-16. Venizelos var uten tvil en karismatisk leder. Hans tilhengere kunne nærmest forgude ham, mens hans fiender iallfall måtte anerkjenne at han var en viktig person.¹³³ Kong Konstantin var Venizelos' politiske hovedmotstander. Han fikk støtte ikke så mye på grunn av sine personlige kvaliteter, men fordi han tilbød et alternativ til Venizelos. Han så på seg selv som en absolutt monark, og flere av hans politiske venner mente han var arvtakeren til den siste keiseren av Bysants. På tross av dette var de fleste antivenizelistene tilhengere av parlamentarisme,¹³⁴ og etter 1920 tok antivenizelismen en mer folkelig og uautoritær retning.¹³⁵

Mavrogordatos informerer om at politikken i mellomkrigstiden fortsatt var preget av motsetningen

---

130 Mavrogordatos, G., 1983 s. 122-123.

131 Mavrogordatos, G., 1983 s. 66-67.

132 Mavrogordatos, G., 1983 s. 124-125.

133 Mavrogordatos, G., 1983 s. 55-56.

134 Mavrogordatos, G., 1983 s. 60.

135 Mavrogordatos, G., 1983 s. 63.

mellom venizelisme og anti-venizelisme. Venizelistene støttet republikken og antivenizelistene støttet kongedømmet. Innenfor hver av disse blokkene fantes det et dominerende parti og flere småpartier. Blant de venizelistiske partiene var «De liberale» det største og viktigste. Andre venizelistiske partier inkluderte det mer venstreorienterte «Den demokratiske union» eller «Bonde & arbeiderpartiet»¹³⁶ til Aleksandros Papanastasiou, og det mer høyreorienterte «De konservative liberale»¹³⁷ til Andreas Mihalakopoulos. I sentrum-høyre lå «De progressive liberale»¹³⁸ til Georg Kafandaris. General Georg Kondilis ledet «Nasjonaldemokratene»¹³⁹ og spilte en viktig politisk rolle også utenfor parlamentet. På den antivenizelistiske siden var «Folkepartiet»¹⁴⁰ dominerende. Partiet ble grunnlagt av Dimitrios Gounaris og ble i mellomkrigstiden ledet av Panagis Tsaldaris. Det andre antivenizelistiske partiet av betydning var Metaxas' «Fri mening».¹⁴¹¹⁴²

5.3. Politiske partier

Mavrogordatos skriver at et politisk parti i mellomkrigstiden besto av en gruppe notabiliteter som alle anerkjente den samme lederen. Tonen mellom dem var uformell og personlig. De som grunnla partiene ble også alltid partiledere, men når denne trakk seg tilbake hendte det seg at partiet overlevde ved å velge en ny leder. Lederskifte foregikk bare i partiene som var mest institusjonalisert og etablert, slik som «De liberale» og «Folkepartiet». Partilederen var despot i sitt parti. Han kunne handle mer eller mindre fritt, og trengte ikke å fremme forslag til avstemming. Han hadde en gruppe framstående medlemmer rundt seg som var å regne som hans personlige håndlangere. Disse fylte de viktigste postene i regjeringen, senatet, og stortinget.¹⁴³

De mindre partiene bar ifølge Mavrogordatos et mye tydeligere preg av å være elitepartier bundet av patron-klientellistiske forhold hvor en person var den definitive lederen. Lederens velgerbase var blant innbyggerne i området hvor han hadde sitt opphav, og der hvor hans politiske venner og partifeller hadde sine klienter. Utenom dette fikk ikke partiet mange stemmer. De hadde få partiorganisasjoner og partiets medlemmer kom og gikk alt ettersom hvor karrieremulighetene lå for dem personlig. Lederen kunne selvfølgelig ha politiske ideer og prinsipper, men når han gav seg ble

---

136 Dimokratiki Enosis – Agrotikon & Ergatikon komma.

137 Komma ton Sindiritikon Fileleftheron.

138 Komma ton Proodeftikon Fileleftheron.

139 Ethniko Dimokratiko Komma.

140 Laiko Komma.

141 Komma ton Eleftherofronon.

142 Mavrogordatos, G., 1983 s. 25-26.

143 Mavrogordatos, G., 1983 s. 75-78.

partiet hans oppløst.¹⁴⁴

Av og til hendte det at småpartiene dro fordel av vanskelighetene som de store partiene gikk gjennom. Dette gjaldt Metaxas' «Fri mening» som var samlingspunktet for antivenizelistene mellom 1922 og 1927, og Kafandaris' «Progressive liberale» mellom 1924 og 1928, men Mavrogordatos tviler på om dette partiet kan anses for å være noe annet enn «De liberale» under et annet navn.¹⁴⁵

Politikken på nasjonalt nivå lignet på den som foregikk på lokalt nivå, skriver Mavrogordatos, siden den var basert mer eller mindre på klientellisme, men det var mer enn det: Masser av folk kunne identifisere seg med partiene, som nå hadde egne prinsipper, forskjellige fra de andre, og som i mindre grad enn før var avhengige av enkeltpersoner – partilederne - for deres eksistens. I hvor stor grad partiene fungerte på denne måten varierte.¹⁴⁶ Jeg vil derfor bruke noen sider på å presentere noen av de viktigste politiske partiene, med utgangspunkt i det Mavrogordatos skriver.

5.3.1. Folkepartiet

Dette partiet var konservativt, elitistisk og klientellistisk. Dets første leder var Dimitrios Gounaris, som var solid plassert på høyresiden. Tidlig i sin politiske karriere advarte han mot å bruke ord som «land» og «folk», og understreket at når det kommer til stykket er det bare prat om individer. I tillegg påsto han at partier med faste ideer og interesser ikke passet for Hellas.¹⁴⁷

Gounaris kom først til makten da han ble utpekt til statsminister av kongen i 1915, og snart samlet alle antivenizelister - stort sett de som hadde vært i maktposisjoner før 1909 - seg rundt ham og partiet, som den gang het «Det nasjonalistiske partiet».¹⁴⁸ Partiet hadde mindre makt i perioden 1917-1920, og da det returnerte i 1920 var det som «Folkepartiet», et navn som understreket den nye retningen partiet tok. Gounaris ble henrettet høsten 1922, og partiet forble faderløst et par år inntil Tsaldaris ble valgt som ny partileder etter en lengre prosess i 1924.¹⁴⁹

Overtakelse av lederposter og forholdet til støtteorganisasjoner fungerte bedre for «Folkepartiet»

---

144 Mavrogordatos, G., 1983 s. 87.

145 Mavrogordatos, G., 1983 s. 87.

146 Mavrogordatos, G., 1983 s. 78-79.

147 Mavrogordatos, G., 1983 s. 79, 81.

148 Komma ton Ethinkofronon.

149 Mavrogordatos, G., 1983 s. 80.

enn for «De liberale» ifølge Mavrogordatos. Det var ikke så viktig å være en karismatisk leder, og lederrollen var heller ikke truet i stor grad av de lokale organisasjonene, som ble holdt mer på avstand. Allikevel kunne disse organisasjonene øve press på partilederne ved å «rasle med sablene».¹⁵⁰

5.3.2. De liberale

Partiet ble grunnlagt i 1910 av Venizelos, som ville utdanne allmennheten gjennom lokale politiske organisasjoner, slik at de kunne bidra aktivt i politikken. Mavrogordatos skriver at politikeren også ville frigjøre landet fra de personlige partiene, og hevder at han kun delvis greide å gjennomføre det. Det var fra oppstarten av ment å skulle være et moderne masseparti, men det var og forble elitistisk ifølge forfatteren.¹⁵¹

Det ble først forsøkt å nominere mennesker med tilknytning til næringslivet til partiet, men Mavrogordatos påpeker at man tidlig fant ut at det var en dårlig ide. I 1917 ble «Den liberale klubben i Athen» grunnlagt, og Venizelos håpet å kunne rekruttere politikere derfra. I mai 1920 ble «Den liberale liga» opprettet, men venizelistenes valgnederlag det året var med på å spolere de store drømmene for organisasjonens framtid som den eneste offisielle, demokratiske valgte masseorganisasjonen for venizelistene. Den skulle allikevel bli en av de store støtteorganisasjonene for «De liberale».¹⁵²

Etter Venizelos' avskjed i 1920 og fram til 1924 var partiet sterkt elitistisk. Da den uoffisielle partilederen Danglis døde i 1924 splittet partiet seg i tre, og medlemmene samlet seg rundt Kafandaris, Mihalakopoulos og Sofoulis. Kafandaris måtte i 1928 finne seg i at hans «Progressive liberale» forlot ham for å returnere til sin gamle leder Venizelos. Da Venizelos returnerte i 1928 forsøkte han blant annet å innføre en partikonstitusjon som skulle å basere partiet på de diverse lokale organisasjonene. Prosjektet strandet på grunn av den sterke motstanden han møtte fra de andre partimedlemmene.¹⁵³

En karismatisk partileder, klientellisme, og uenigheter om hvordan statens forfatning burde være

---

150 Mavrogordatos, G., 1983 s. 81.

151 Mavrogordatos, G., 1983 s. 81-82.

152 Mavrogordatos, G., 1983 s. 82-83.

153 Mavrogordatos, G., 1983 s. 83-85.

gjorde partiet ikke ble grunnfestet skikkelig, sier Mavrogordatos. Selv i periodene hvor Venizelos hadde forlatt landet var det vanskelig å finne en ny partileder. Venizelos kom selv med forslag til partikonstitusjon som inneholdt faste regler og administrative rutiner, men ifølge Mavrogordatos var partilederens til tider despotiske oppførsel med på å undergrave dette forslaget. Det største hinderet var nok allikevel patron-klientsamfunnene som dominerte i provinsene i det «gamle Hellas». De ville ikke ha noen demokratisk nominasjonsprosess til poster i partiet, og de fikk viljen sin fordi Venizelos trengte deres støtte.¹⁵⁴

5.3.3. Den demokratiske union

Et parti som Mavrogordatos sier skilte seg ut fra de andre var «Den demokratiske union», som også gikk under navnet «Bonde & arbeiderpartiet». Det begynte som en politisk organisasjon under navnet «Det sosiologiske samfunn», som ble grunnlagt i 1908 av Aleksandros Papanastasiou og hans venner. Medlemmene var velutdannede mennesker som ville bedre forholdene for arbeiderklassen. I 1910 opprettet de partiet «Folkepartiet» (må ikke forveksles med det store antivenizelistiske partiet,) og fikk noen få representanter inn på stortinget. Deres politiske ståsted var til venstre for «De liberale», men de ble slukt av sistnevnte i 1915, da det dominerende politiske skillet gikk mellom venizelisme og antivenizelisme.¹⁵⁵

I april 1921 tok medlemmene av det gamle «Folkepartiet», med Papanastasiou i spissen, initiativ til formuleringen av et program som de håpet ville demokratisere partiene ved å innføre flere diskusjoner og flertallsavgjørelser. De dannet «Den demokratiske union» i mars 1922, valgte en ledergruppe og arbeidet fram en partikonstitusjon. Den avgjørende splittelsen mellom «De liberale» og «Den demokratiske union» kom i august 1923.¹⁵⁶

En årlig samling skulle være partiets øverste autoritet, men innenfor vår periode møttes de bare i 1924 og i 1929. Papanastasiou var den ubestridte lederen, men det fantes også en ledergruppe og det ble avholdt flere partimøter. Partiet var ifølge Mavrogordatos det mest moderne av alle småpartiene, men det fungerte aldri helt slik som det var ment. Dets organisasjon så fin ut på papiret, men den ble aldri fullstendig virkeliggjort, skriver han. De store politikere i partiet dro støtte fra deres hjemsteder, mens de lokale partiorganisasjonene som fantes i det «nye Hellas» (områdene som var

---

154 Mavrogordatos, G., 1983 s. 86-87.

155 Mavrogordatos, G., 1983 s. 88.

156 Mavrogordatos, G., 1983 s. 88-89.

blitt vunnet i de foregående krigene) og i byene sørget for rekruttering av medlemmer.¹⁵⁷

5.3.4. Agrarpartiet

«Agrarpartiet» ble grunnlagt i 1923 og hadde fra begynnelsen et eget program og en konstitusjon. Der var med bonderepresentanter fra mange ulike distrikter. Klientellisme var ikke en viktig faktor for dette partiet. «Eliten» blant medlemmene var heller lokale, politiske ildsjeler. Partiet deltok i valgene i 1923, 1926, 1928 og 1929. Dets hovedproblem var at det var løst sammensatt, og representantene fikk ikke til å samarbeide skikkelig. Mavrogordatos sier at dette kom av at medlemmene var for lokalpatriotiske til å kunne arbeide sammen på nasjonalt plan. For å løse dette problemet ble det i 1929 avholdt en konferanse i Thessaloniki som hadde to hovedmål: å samle politisk alle dem som drev med jordbruk, og å organisere partiet skikkelig, og utforme det som et masseparti. Allikevel skulle partiet fortsatt bli plaget av indre splid og stridigheter.¹⁵⁸

5.3.5. Kommunistpartiet

Det begynte i 1918 som et sosialistisk arbeiderparti med karakteristikkene til et demokratisk masseparti. Representanter fra de ulike lokale organisasjonene skulle samles i årlige kongresser hvor de skulle velge en øverste komite som var den øverste autoriteten i partiet. I 1920 ble partiet medlem av «Den tredje internasjonale» og makten innad i partiet ble mer sentralisert. I slutten av 1924 skiftet det navn til KKE («Hellas' kommunistiske parti»¹⁵⁹) og identifiserte seg med bolsjevikene. I 1927 fikk partiet et eget politibyrå, og Mavrogordatos sier at en periode blandet med uro og streng partidisiplin fulgte.¹⁶⁰

Kommunistpartiet øvet en viss innflytelse på arbeiderklassen, men medlemstallet ble aldri høyere enn ca. 2000.¹⁶¹ Stefanidis sier at problemer med lederskapet i partiet og Kominterns holdning til Makedonia gjorde at kommunismen strevde med å få innpass i Hellas.¹⁶²

---

157 Mavrogordatos, G., 1983 s. 89.

158 Mavrogordatos, G., 1983 s. 90-92.

159 Kommounistiko komma Ellados.

160 Mavrogordatos, G., 1983 s. 92-93.

161 Mavrogordatos, G., 1983 s. 92-93.

162 Stefanidis I. D., 2008 s. 200.

5.4. Politikk og klassekamp

I årene før 1910 hadde enkelte intellektuelle begynt å påstå at prinsippartier bare kunne bety klassepartier, og slik fikk gresk marxisme sin start. Papanastasiou «Folkeparti» som ble opprettet i 1910 var ment å representere interessene til arbeiderklassen, og ifølge Mavrogordatos begynte situasjonen til arbeiderne og bøndene på denne tiden å bli et viktig tema under diskursene på stortinget. I 1918 ble det allerede nevnte «Det sosialistiske arbeiderparti», som dro inspirasjon fra utviklingen i Russland, grunnlagt.¹⁶³

De konservative politikerne hevdet at teorien om klassekamp ikke var relevant i Hellas' tilfelle, fordi landet hadde en stor middelklasse og det ikke fantes noe behov for noen arbeiderrevolusjon. Gounaris benektet eksistensen av noen klassekamp i Hellas, og sammen med resten av antivenizelistene så han på folket som en gruppe individer, skriver Mavrogordatos. Selv om antivenizelistene kunne virke korporatistiske, var det heller slik at de satset på å skape folkepartier med valgte representanter. Dette kom forøvrig ikke i konflikt med deres avhengighet av klienter. De var også imot proporsjonale valg fordi de mente at slike valg var til fordel for klassepartiene, og at de dermed forstørret den såkalte klassekampen ut av dets sanne proporsjoner.¹⁶⁴

Til og med politikeren Sofoulis hevdet i 1925 og senere at det ikke fantes noen klassekamp i Hellas, noe Kafandaris kritiserte ham for. Om vi ser bort fra unntak som Sofoulis var det slik at venizelistene trodde på klassekamp, og at antivenizelistene ikke gjorde det. Venizelos selv trodde på eksistensen av ulike klasser, hvis innbyrdes forhold ikke var rettferdig. Hvis Hellas fortsatt skulle ha en arbeiderklasse var det essensielt, ifølge ham, å drive politikk som også er i dennes interesse. Han mente videre at løsningen ikke ville komme gjennom noe klasseparti, for klassepartier truet ifølge ham den sosiale stabiliteten. Den ville bare komme gjennom et stort parti som var tuftet på samarbeid mellom de ulike klassene. I et slikt parti skulle lederen fungere som en forhandler mellom de ulike interessene.¹⁶⁵

Mavrogordatos sier at partiet «Den demokratiske union» også representerte flere klasser, men i motsetning til «De liberale» inkluderte det ikke den øvre middelklassen. «Agrarpartiet» og «kommunistpartiet» var klassepartier, men samtidig søkte de å utvide sin velgerbase for å danne en

---

163 Mavrogordatos, G., 1983 s. 111-112.

164 Mavrogordatos, G., 1983 s. 112, 114.

165 Mavrogordatos, G., 1983 s. 112-115.

massiv front mot de mektige i samfunnet.¹⁶⁶

5.5. Partiidentifikasjon og ideologier

Partiidentifikasjon var en av faktorene som undergravet klientellismen. Patroner kunne ha klienter på begge sider av det politiske spekteret, men Mavrogordatos hevder at det i tilspissede tider hendte seg at klientene stemte imot ønsket til sin patron.¹⁶⁷

Ifølge Mavrogordatos fantes det ulike politiske ideologier blant folket, og spesielt på den ekstreme venstresiden, men de var sjelden systematiserte og enhetlige. Blant de vanlige borgerne rådet det ulike meninger vedrørende valg av regime, høyre-venstreaksen, klasseskiller, og ulike typer av nasjonalisme.¹⁶⁸

5.6. Lokal politikk

De store landeierne utgjorde en maktelite i Hellas. De drev vanligvis ikke med topp-politikk, men Mavrogordatos sier at de spilte en viktig politisk rolle fra det lokale planet.¹⁶⁹ Den lokale politiske arenaen var i høy grad personlig og preget av klientellisme. Det fantes politiske faksjoner/pyramider, der bøndene var plassert nederst og patronen sto på toppen. Det var spesielt i det «gamle» Hellas at slike lokale, personlige nettverk var utbredte og sterke.¹⁷⁰ De lokale faksjonene kunne forhindre framveksten av mer moderne partiorganisasjoner.¹⁷¹

Valget i 1910 var en stor utfordring for de lokale politiske kreftene i og med at de fleste av stortingsrepresentantene var nye, og ubundne av personlige bånd til lokallagene. Etter 1910, og spesielt etter 1915 var disse lagene nødt til å plassere seg politisk som enten venizelistiske eller antivenizelistiske. Mavrogordatos sier at i situasjoner der det var flere kandidater for lederpostene i de lokale politiske faksjonene, gjorde alle det de kunne for å hevde seg selv, og for å underminere motstanderen. Bakvaskelser og skandalerykter var midler som ble brukt for å overtale partiledelsen

---

166 Mavrogordatos, G., 1983 s. 116.

167 Mavrogordatos, G., 1983 s. 94-95.

168 Mavrogordatos, G., 1983 s. 96-97.

169 Mavrogordatos, G., 1983 s. 124-125.

170 Mavrogordatos, G., 1983 s. 67-68.

171 Mavrogordatos, G., 1983 s. 74.

om konkurrentenes inkompetanse.¹⁷²

Ifølge Mavrogordatos blomstret det fra 1909 opp en mer moderne type politiske assosiasjoner (før hadde de kun eksistert enkelte steder, som i Athen.) Disse assosiasjonene var imot det gamle politiske systemet, og de uttrykte en beundring for Venizelos. Lokale antivenizelistiske assosiasjoner dukket opp i 1916, som følge av at Konstantin ble tvunget av ententemaktene til å oppløse hæren. Metaxas hadde reist rundt og organisert de hjemvendte soldatene i lokale lag som kaltes *Epistrati*. Disse lokale lagene utviklet seg til en større bevegelse som øvet press på politikerne og utgjorde en fare for den politiske stabiliteten, spesielt mellom 1916 og 1920, men også flere år etterpå.¹⁷³

I 1916 ble en venizelistisk organisasjon etablert i Makedonia. Den skulle senere bli «Den liberale klubben i Thessaloniki», som spilte en viktig rolle under opprøret mot kongen. I 1917 ble «Den liberale klubben i Athen» grunnlagt, og i 1920 «Den liberale liga». Noen av disse organisasjonene, som for eksempel «Den liberale klubben i Athen», var forbeholdt samfunnseliten. «Den liberale klubben i Thessaloniki» var mer blandet. I tillegg fantes det organisasjoner for fattige og flyktninger. Organisasjonenes oppgave var ifølge Mavrogordatos å samle inn stemmer for partiet, og å mobilisere for demonstrasjoner og konflikter. De kunne også samle inn penger for partiet, og distribuere pengestøtte ovenfra. De lokale lagene «overvant» ikke klientellisme, men for Hellas signaliserte de en overgang fra personlige patron-klientforhold til maskinpolitikk.¹⁷⁴

6. Samfunn

6.1. Sosiale skiller

Ifølge Mavrogordatos var det i hovedsak fire sosiale skillelinjer blant befolkningen. Den første gikk mellom de gresk-ortodokse og de andre etnisitetene og trosretningene. Den andre gikk mellom by og land, og det «gamle» og det «nye» Hellas. Den tredje gikk mellom innfødte og innvandrere, og den fjerde mellom de ulike klassene. Faktorene «Klientellisme», «Karisma», og «Det nasjonale skismaet» (striden mellom de to partene i den 1. verdenskrig, mellom venizelister og

---

172 Mavrogordatos, G., 1983 s. 68-70.

173 Mavrogordatos, G., 1983 s. 72-73.

174 Mavrogordatos, G., 1983 s. 73-75.

antivenizelister, og antimonarkister og republikanere) påvirket disse skillelinjene - de to sistnevnte hadde en enestående kraft til å samle, men også til å skape splid blant folket.¹⁷⁵

De store sosiale skillene ble forsøkt forminsket av flere lover. I 1924 ble det forbudt pressen å fremheve skiller basert på språk, religion og opphavsland og bruke det til politisk agitasjon eller hatspredning. I 1929 ble det forbudt å spre ideer som hadde med voldelig sosial revolusjon (kommunisme) å gjøre.¹⁷⁶

6.2. Feministiske organisasjoner

Et annet sosialt skille gikk mellom menn og kvinner. Derfor ble «Nasjonal samling av de greske kvinnene»¹⁷⁷ og «Organisasjon for kvinnens rettigheter»¹⁷⁸ dannet henholdsvis i 1919 og 1920. Det var to feministiske organisasjoner som hadde en blandet suksess med arbeidet sitt.¹⁷⁹ De ville gi kvinnen en status mer lik mannens, for eksempel ved å gi henne innflytelse i politikken (stemmerett for kvinner ble forøvrig ikke oppnådd i perioden for denne analysen.) Psarra¹⁸⁰ påpeker at de ikke var enige i alt: «Organisasjon for kvinnens rettigheter» var mer radikal enn «Nasjonal samling av de greske kvinnene», som ville nå sitt mål gradvis via reformer. De var også uenige i enkeltsaker, som hvorvidt kvinner i arbeid burde beskyttes av spesielle lover.¹⁸¹

6.3. Arbeid

Ifølge Mavrogordatos jobbet halvparten av de mannlige yrkesaktive borgerne i 1928 innen jordbruk og dyreholdssektoren. 21% var arbeidere, og 26% drev ikke-manuelt arbeid. De som drev ikke-manuelt arbeid stemte ofte på venizelistene. Antivenizelistene dro støtte fra ulike hold.¹⁸²

---

175 Mavrogordatos, G., 1983 s. 99.

176 Mavrogordatos, G., 1983 s. 98-99.

177 Ethniko Simvoulío ton Ellinidon.

178 Sindesmos gia ta Dikeomata tis Ginekas.

179 Psarra, A., Feministries, socialistries kai kommounistries: Ginekes ke politiki sto mesopolemo [Kvinnelige feministe, sosialister og kommunister: Kvinner og politikk i mellomkrigstiden], i Mavrogordatos, G., Hatsijosif, H., (ed.) 1988, *Venizelismos ke astiskos eksinghronismos [Venizelisme og urban modernisering]*, Heraklion: Panepistimiakes ekdosis kritis [Universitetsutgivelser på Kreta] s. 68-69.

180 Psarra, A., 1988.

181 Psarra, A., 1988 s. 73-74.

182 Mavrogordatos, G., 1983 s. 118-121.

Antall kvinner i lønnet arbeid økte ifølge Avdela¹⁸³ i løpet av perioden fra 1907 til 1930, og spesielt etter Lilleasiakatastrofen, der mange familiefedre mistet livet. Mange jobbet i de tradisjonelle kvinneyrkene, som personlige tjenere og lærerinner. I sekundærnæringen jobbet kvinnene med produksjon av tøystoff, papir og tobakk.¹⁸⁴ Faktisk innehadde kvinnelige arbeidere i mellomkrigstiden ofte stillinger som krevde en viss utdanning, Avdela sier at de var å finne innen telefon- og telegraftjenester. Dette var fordi de hadde vært gjennom det nye systemet med statlig folkeskole. Innenfor den private sektoren fantes det kvinnelige sekretærer, regnskapsførere og kassadamer. I det offentlige var de oftest telefonoperatører, sekretærer, renholdersker, sykepleiere og lærerinner. Vanligvis - men ikke alltid – forlot kvinnene arbeidet når de giftet seg.¹⁸⁵

Kvinneyrkene hadde lav status og lav lønn, men de gav damene en mulighet til å bli økonomisk uavhengige. Folk flest godtok at kvinnene arbeidet av nødvendighet, men de var ofte bekymret for hvor denne utviklingen kunne bære hen for familiesamholdet og til kvinnenaturen, sier Avdela.¹⁸⁶ I allmennhetens mentalitet var det slik at kvinnen først og fremst var ment for å gifte seg og stifte familie og ha ansvar for hjemmet.¹⁸⁷

7. Pressehistorie

Grekerne leste mange aviser i denne perioden, og opplagene ble større enn de hadde vært tidligere.¹⁸⁸ Avisene rapporterte og kommenterte tidens store hendelser, som de to Balkankrigene, og 1. verdenskrig i 1910-årene. Krigen mot Tyrkia og den påfølgende befolkningstransaksjonen, forvisningen av kongen, og innføringen av republikk, og senere diktatoriet, i 20-årene.

Jeg har undersøkt 22 aviser som ble utgitt i Athen i tidsrommet 1910 til og med 1929. «Embros», «Estia», og flere andre ble grunnlagt før 1910, og mange av avisene fortsatte sine utgivelser lenge etter 1930. Andre hadde en betraktelig kortere levetid, som «Dimokratia» (oktober 1923 -

---

183 Avdela, E., *Stihia gia tin ergasia ton ginekon sto mesopolemo: Opsis ke thesis [Data om arbeidet til kvinnene i mellomkrigstiden: Aspekter og holdninger]*, i Mavrogordatos, G., Hatsijosif, H., (ed.) 1988, *Venizelismos ke astiskos eksinghronismos [Venizelisme og urban modernisering]*, Heraklion: Panepistimiakes ekdosis kritis [Universitetsutgivelser på Kreta].

184 Avdela, E., 1988 s. 194-196.

185 Avdela, E., 1988 s. 197-198.

186 Avdela, E., 1988 s. 199-200.

187 Avdela, E., 1988 s. 204.

188 Droulia, L. og Koutsopanagou, G., 2008, bind 1 s. 40.

september 1927).¹⁸⁹

Avisene i denne undersøkelsen ble utgitt hver dag, enten på morgenen eller på ettermiddagen. Prisene var jevnt over lave, og de fleste grekere hadde råd til dem. De ble solgt i kiosker og ved abonnement.¹⁹⁰ Antall sider i hvert nummer var lite i forhold til dagens standard, men til gjengjeld var de mer tettpakket med skrift. Av bilder ble det brukt både fotografier og tegninger.

Folkespråket dimotiki hadde tatt over for katharevousa i de aller fleste avisene, for de ville nå ut til så mange som mulig. Allikevel varierte tonen i språket fra avis til avis. For eksempel hadde «Ethnos» og «Akropolis» en seriøs stil, mens «Athinaiki» var mer polemisk og kunne bruke sterke uttrykk for å fremme sine ideer.¹⁹¹

Grekerne var begeistret for fransk kultur, og det gjenspeilte seg i avisene deres, der franske artikler og noveller ble oversatt for den greske allmuen.¹⁹² De var også interessert i å lære hva franskmennene mente om Ibsen. To av Ibsen-skriftene var skrevet av franske journalister og oversatt til gresk. I andre, greske artikler hender det seg at journalisten forteller om hvordan franskmennene forholder seg til de ulike skuespillene.

Avisene var nært knyttet til den politiske arenaen.¹⁹³ Fra 1915 gikk det dominerende politiske skillet mellom venizelister og antivenizelister, og med ett eneste unntak befant avisene seg alltid på en av de to sidene. Blant avisene som har blitt brukt i denne oppgaven er sju venizelistiske og tolv antivenizelistiske. Innenfor disse to kategoriene fantes det mindre skillelinjer, jeg vil derfor gi en kort presentasjon av hver avis.

«Eleftheron vima» ble grunnlagt i februar 1922 av partiet «De liberale», og det var avisen som lå nærmest Eleftherios Venizelos. Den berømte politikeren skrev selv flere tekster for avisen.¹⁹⁴

«Estia» (1894 -) var venizelistisk, men den kunne allikevel kritisere Venizelos når den var uenig med avgjørelsene hans.¹⁹⁵

---

189 Droulia, L. og Koutsopanagou, G., 2008, bind 1 s. 490.

190 Droulia, L. og Koutsopanagou, G., 2008, bind 1 s. 35.

191 Droulia, L. og Koutsopanagou, G., 2008, bind 1 s. 43-44.

192 Droulia, L. og Koutsopanagou, G., 2008, bind 1 s. 39.

193 Droulia, L. og Koutsopanagou, G., 2008, bind 1 s. 42.

194 Droulia, L. og Koutsopanagou, G., 2008, bind 2 s. 106.

195 Droulia, L. og Koutsopanagou, G., 2008, bind 2 s. 263.

«Ethnos» ble grunnlagt i 1913 og var en varm støttespiller for Venizelos. Med sitt presise språk og velformulerte politiske artikler henvendte avisen seg til mer sofistikerte venizelister.¹⁹⁶

«Dimokratia» (1923 - 1927) var en venizelistisk avis som var spesielt nært knyttet til politikeren Papanastasiou og hans parti «Den demokratiske union».¹⁹⁷

«Keri» (1889 - 1920) var spesiell i at den støttet både Venizelos og kongedømmet, og det var kanskje grunnen til at dens kontorer til slutt ble rasert av fanatiske venizelister.¹⁹⁸

«Nea Ellas» (1913 – 1921) var en venizelistisk avis. I 1915 ble flere av medarbeiderne byttet ut, men det politiske innholdet forble det samme helt til 1921, da avisen gikk ut av produksjon.¹⁹⁹

«Patris» ble grunnlagt i Bukaresti sent på 1800-tallet og ble flyttet til Athen i 1905. Den venizelistiske avisen hadde stor utbredelse og innflytelse i 10-åra, men i 20-åra hadde den passert sin storhetstid.²⁰⁰

«Akropolis» (1883-1920, 1929-1944) tok ikke tydelig politisk standpunkt før i 1915, og da ble den antivenizelistisk, men den skiftet side et par ganger før 1930.²⁰¹

«Athine» (1902 – 1926) var antivenizelistisk, og var en av de største og viktigste avisene i denne perioden.²⁰²

«Efimeris» (1912-1922)²⁰³ er den eneste avisen hvis politiske holdning jeg ikke har funnet ut av, og derfor har jeg satt den som «nøytral» i min analyse. Språket som brukes er katharevousa.

«Elliniki» (1925 -) var en antivenizelistisk avis som ville ha tilbake kongedømmet. Den støttet Pangalos' diktatori i begynnelsen, men skiftet mening etterhvert. Den kritiserte samlingsregjeringen

---

196 Droulia, L. og Koutsopanagou, G., 2008, bind 2 s. 58.

197 Droulia, L. og Koutsopanagou, G., 2008, bind 1 s. 490.

198 Droulia, L. og Koutsopanagou, G., 2008, bind 2 s. 484-485.

199 Droulia, L. og Koutsopanagou, G., 2008, bind 3 s. 245.

200 Droulia, L. og Koutsopanagou, G., 2008, bind 1 s. 43.

201 Droulia, L. og Koutsopanagou, G., 2008, bind 1 s. 158-159.

202 Droulia, L. og Koutsopanagou, G., 2008, bind 1 s. 126.

203 Droulia, L. og Koutsopanagou, G., 2008, bind 2 s. 294.

som ble dannet etterpå, for den mente at antivenizelistene ikke burde samarbeide med fienden.²⁰⁴

«Embros» (1896-1930) var en antivenizelistisk avis som hadde stor politisk slagkraft i årene rundt århundreskiftet, men etterhvert ble den mindre viktig.²⁰⁵

«Esperini» (1901 -) var venizelistisk, og tok siden til Ententen i begynnelsen av 1. verdenskrig. I mai 1915 snudde den helt, og ble antivenizelistisk og pro-Tyskland, samtidig som den fikk et mer folkelig preg.²⁰⁶ «Esperinon neon asti» (1915 – 1918) var også en antivenizelistisk avis.²⁰⁷

«Kathimerini» (1919 -) var ifølge Droulia og Koutsopanagou en av de viktigste antivenizelistiske avisene, og den hadde store opplag.²⁰⁸

«Proia» (1925-1944) var antivenizelistisk, men identifiserte seg ikke med noe parti. Den var for demokrati med konge.²⁰⁹ «Athinaiki» (1919 – 1930) på sin side ville også ha konge, men ikke demokrati. Den var svært polemisk, og ble ofte sensurert. Den første redaktøren var i fengsel to ganger for å ha publisert kontroversielle politiske tekster.²¹⁰

«Protevousa» (1921 – 1923) var en antivenizelistisk avis som ble utgitt av den anerkjente skribenten Aristos Kambanis. Flere andre dyktige journalister arbeidet med ham.²¹¹

«Rizospastis» var i 1908 for demokrati med konge, men den utviklet seg gradvis i en mer radikal retning, og endte i 1920 opp som talerør for det kommunistiske partiet.²¹²

«Skrip» (1895-1918, 1920-1930) var en konservativ antivenizelistisk avis som som skilte seg fra de andre ved at den var mer religiøs, og ved at den ivret for å bevare den gamle julianske kalenderen.²¹³

---

204 Droulia, L. og Koutsopanagou, G., 2008, bind 2 s. 140-141.

205 Droulia, L. og Koutsopanagou, G., 2008, bind 2 s. 179-180.

206 Droulia, L. og Koutsopanagou, G., 2008, bind 2 s. 259-260.

207 Dictionary of Greek, 2013, *Academic*, [verdensveven] tilgjengelig fra: http://greek_greek.enacademic.com/214261/%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1_-_%CE%A4%CF%8D%CF%80%CE%BF%CF%82 (Hentet: 07.01.2014).

208 Droulia, L. og Koutsopanagou, G., 2008, bind 1 s. 44.

209 Droulia, L. og Koutsopanagou, G., 2008, bind 3 s. 567.

210 Droulia, L. og Koutsopanagou, G., 2008, bind 1 s. 127-128.

211 Droulia, L. og Koutsopanagou, G., 2008, bind 2 s. 505-506.

212 Droulia, L. og Koutsopanagou, G., 2008, bind 4 s. 34-35.

213 Droulia, L. og Koutsopanagou, G., 2008, bind 4 s. 107.

«Vradini» (1923 -)²¹⁴ og «Politia» (1917 - 1929)²¹⁵ var antivenizelistiske, men de ville ha Metaxas fra det mindre politiske partiet «Fri mening» som statsleder.

8. Et nytt medium og en ny kunstretning

I Frankrike rundt 1910 ble kinosalene og filmene innredet og påkostet slik at de begynte å tiltrekke selv de finere lag av befolkningen. Kinoen ble en alvorlig konkurrent til teateret. Andrea Gronemeyer skriver:

«Den kunstneriske og politiske avantgarden ved århundreskiftet stilte store forhåpninger til teatrets samfunnsreformerende egenskaper. Men i konkurransen med massemedier som film og fjernsyn ble det klart at teatret – som før hadde vært en av de mest populære underholdningsformer i alle samfunnslag, en fanebærer for frihetsbevegelser og et statussymbol for det borgerlige samfunn – var havnet i bakleksa.»²¹⁶

Et tegn på at teatrene nå var truet var at de forsøkte å stoppe denne utviklingen. Gronemeyer skriver: *«I 1912 oppfordret det tyske teaterforbundet staten til å begrense kinoens utbredelse gjennom tiltak som beskatning, konsesjonstvang, skjerpede brannforskrifter og sensurbestemmelser.»²¹⁷*

Kinoen hadde altså tatt en stor del av markedet for teateret, og ifølge Gronemeyer utklasserte den teateret når det gjaldt å fremføre verk i naturalistisk stil. Dette tvang sistnevnte til å tenke nytt.²¹⁸ Som et resultat av dette ble det født nye strømninger innen teaterkunsten som utøvet:

---

214 Droulia, L. og Koutsopanagou, G., 2008, bind 1 s. 394.

215 Droulia, L. og Koutsopanagou, G., 2008, bind 3 s. 519.

216 Gronemeyer, A., 1996, *Teater*; Oversatt av Jan Brodal, Oslo: J.W. Cappelens Forlag A.S. s. 132.

217 Gronemeyer, A., 1996, *Teater*; Oversatt av Jan Brodal, Oslo: J.W. Cappelens Forlag A.S. s. 130.

218 Gronemeyer, A., 1996, *Teater*; Oversatt av Jan Brodal, Oslo: J.W. Cappelens Forlag A.S. s. 130.

«[...] en kontant kritikk av naturalismen og det borgerlige illusjonsteater. Man anklaget naturalistene for å ha skapt overfladiske avspeilinger av virkeligheten, som hindret dypere innsikt i et stadig mer komplisert samfunn.»²¹⁹

Modernistene, som disse kunstnerne blir kalt, så på teater som en selvstendig kunstform som verken kan eller bør beskjeftige seg med å avbilde virkeligheten. De ville blant annet fjerne det strenge skillet mellom skuespillere og publikum, og få hele salen til å bidra i framførelsen.²²⁰ Lise Lyche²²¹ skriver om modernistenes inspirasjonskilder, og hevder at de hadde søkt etter nye ideer i kunst fra eksotiske kulturer, som den afrikanske, den japanske og den kinesiske.²²² Revolusjonen innen fysikken var også viktig for dem. Den oppløste gamle normer og gav mer frihet til kunstneren:

«I 1905 kom Einstein med sin relativitetsteori. For teatret, som til da hadde bygget på Aristoteles' prinsipper med streng inndeling av handlingen i akter og med krav om enhet i handling, tid og rom, åpnet det seg nye muligheter. Tid og rom var ikke lenger noe fast eller statisk, men noe relativt.»²²³

Filmen hadde enda en kvalitet som gjorde at den fikk en fordel over teatergrupper. Den krevde verken kost, losji eller lønn, og det var lett å frakte den rundt omkring, selv over landegrenser. Siden de var stumfilmer fantes det heller ingen språkbarrierer. Når det gjelder innholdet i disse filmene skriver Gronemeyer at Shakespearestykker var et yndet objekt for filmskaperne.²²⁴ Den greske journalisten Grigorios Xenopoulos²²⁵ nevnte Faust, Toscana og Niagrafossen.²²⁶

Xenopoulos, som skrev for Keri – en avis som ifølge Droulia og Koutsopanagou var en av de største og viktigste –²²⁷ akket seg over alle kinoene som hadde åpnet i det siste: *"Kinoene! Hvor ble de funnet alle disse som oversvømmer Athen?" "[...] οι κινηματογράφοι! Πού ευρέθηκαν όλοι αυτοί*

---

219 Gronemeyer, A., 1996, *Teater*, Oversatt av Jan Brodal, Oslo: J.W. Cappelens Forlag A.S. s. 135.

220 Gronemeyer, A., 1996, *Teater*, Oversatt av Jan Brodal, Oslo: J.W. Cappelens Forlag A.S. s. 135-36.

221 Lyche, L., 1991, *Norges teaterhistorie* Asker: Tell forlag A.S.

222 Lyche, L., 1991, *Norges teaterhistorie* Asker: Tell forlag A.S. s. 146.

223 Lyche, L., 1991, *Norges teaterhistorie* Asker: Tell forlag A.S. s. 146.

224 Lyche, L., 1991, *Norges teaterhistorie* Asker: Tell forlag A.S. s. 129.

225 Xenopoulos, G., 1910, Mia nea pligi [Et nytt sår], Keri, 18. oktober.

226 Xenopoulos, G., 1910, Mia nea pligi [Et nytt sår], Keri, 18. oktober.

227 Droulia, L. og Koutsopanagou, G., 2008, bind 2 s. 484.

που κατακλύζουν τις Αθήνας;"²²⁸ Han skrev også at teateret ikke ikke var stort bedre, for der dominerte den lettbente, franske operetten. Athen hadde ifølge ham ingen teatre som spilte seriøse, greske verk, og han avsluttet med en bitter kommentar om at kinoen er til stor glede for barn, og barnslige voksne.²²⁹ Etterhvert ble kinoen en utfordrer til teatret også i Hellas, og ifølge Moshos foretrakk grekerne på 1920-tallet å se kinofilmer framfor å dra på teater.²³⁰

Modernistiske tankestrømninger dukket også opp i Hellas på denne tiden. I artiklene som omhandler Ibsen er det i hovedsak den kritiske siden av kunstartenden som dominerer, det vil si den modernistiske kritikken som vendes mot naturalistene (se omtalen av Alkis Thrilos' artikkel i kapittel 10.3.) Ifølge Moshos dukket det i 1920-årene opp flere ikke-kommersielle teatre som hadde som mål å befri de greske teatergjengerne fra de enkle, overfladiske stykkene, og heller tilby seriøse verk skrevet av moderne kunstnere. De valgte ikke Ibsenstykkene, men heller andre seriøse verker skrevet av moderne dramatikere, hvorav flere tilhørte den modernistiske trenden.²³¹

9. Ibsenstykker på greske teaterscener

Elleve ulike Ibsenstykker hadde blitt framført i Athen før 1930. De som ble spilt mest og over den lengste perioden kan vi regne med var de mest populære, og dermed de mest innflytelsesrike. Før århundreskiftet hadde allerede tre Ibsenstykker blitt framført i hovedstaden. I 1894 introduserte teatergruppen til Eftihios Vonaseras («THEV») stykket «Gjengangere» for athenerne, og fem år senere ble «Et dukkehjem» og «Hedda Gabler» framført av henholdsvis «Panellinos Dramatikos Thiasos» og det utenlandske «Compagnia Eleonora Duse».²³² Fra begynnelsen av 1900-tallet fulgte flere stykker:

«Vildanden» 1901

«Samfunnets støtter» 1902

«En folkefiende» 1902

---

228 Xenopoulos, G., 1910, *Mia nea pligi* [Et nytt sår], Keri, 18. oktober.

229 Xenopoulos, G., 1910, *Mia nea pligi* [Et nytt sår], Keri, 18. oktober.

230 Moshos, G., 2012, bind 1 s. 129.

231 Moshos, G., 2014, [e-post] (personlig kommunikasjon, 9 okt 2014).

232 Moshos, G., 2012, bind 2 s. 285.

«Hedda Gabler» 1903 (første oppsetning av en gresk teatergruppe)

«Fruen fra havet» 1906

«Rosmersholm» 1910²³³

Etter dette skulle det drøye en del år før det neste nye Ibsenstykket ble framført. I 1919 hadde «Lille Eyolf» sin første premiere. Etter det skulle det gå enda noen år; «Byggmester Solness» ble framført i 1925, og «John Gabriel Borkman» i 1928.²³⁴

Å se på premieredatoene alene gir selvfølgelig ikke noe helhetlig bilde av stykkenes popularitet i Hellas. Derfor vil jeg i det følgende vise hvor mange ganger stykkene ble framført samt redegjøre for deres suksess, med spesielt fokus på 10- og 20-årene.

9.1. Gjengangere

«Gjengangere» var et av de mest populære Ibsenskuespillene. Det ble gjenoppført to ganger i 1895, en gang i 97 og enda en gang i 98 av «THEV». Eftihios Vonaseras gjorde stor suksess i rollen som Osvald.²³⁵ I 98 ble stykket framført av en annen teatergruppe i Pireus. I 1900 ble stykket framført tre ganger av to andre athenske teatergrupper, og i 1901 ble det igjen framført i Pireus. I 1904 ble stykket gjenspilt av «THEV».²³⁶

Det gikk så noen år uten at noe skjedde, men så i 1909 ble stykket framført av teaterregissøren og skuespilleren Thomas Ikonomou.²³⁷ Denne mannen, som forøvrig arbeidet hele livet for å fremme Ibsens stykker i Hellas, gjorde spesielt stor suksess med «Gjengangere», og han ble stadig rost for sin tolkning av Osvald. Etter å ha turnert landet rundt med stykket returnerte han til Athen hvor han igjen framførte det. Før året endte framførte også «THEV» stykket enda en gang. Ikonomou gjentok skuespillet i Athen og i Pireus i 1910.²³⁸

I 1911 ble stykket framført av teatergruppen til den kjente skuespillerinnen Kiveli.²³⁹ De fleste

---

233 Moshos, G., 2012, bind 2 s. 286-288.

234 Moshos, G., 2012, bind 2 s. 24.

235 Moshos, G., 2012, bind 2 s. 37.

236 Moshos, G., 2012, bind 2 s. 285-287.

237 Moshos, G., 2012, bind 2 s. 287.

238 Moshos, G., 2012, bind 1 s. 78-79.

239 Moshos, G., 2012, bind 2 s. 288.

gangene hun satte opp stykket hadde hun med seg Ikonomou som Osvald.²⁴⁰ Begge deres teatergrupper gjentok stykket i 1912, og Kiveli satte det opp igjen i 1913. I 1914 ble stykket framført en gang av teatergruppen til Tilemahos Lepeniotis, i samarbeid med den populære Ikonomou.²⁴¹ I 1916 ble stykket spilt to ganger i Athen, av teatergruppen til Kiveli og Ath. Marikou-Em Kantiotis og en gang i Pireus av Hr. Kalogerikou-A. Miliadou. Ikonomou spilte Osvald med alle teatergruppene, og framføringene deres var ikke stort mer enn en gjentakelse av Ikonomou sin suksessstolkning.²⁴² I 1917 ble stykket spilt en gang av Kiveli. I 1918 ble stykket fremført av både Kiveli og Kotopouli, de to største teaterstjernene i denne perioden. Kiveli satte det opp to ganger i 21.²⁴³ Ikonomou gjentok suksessrollen med egen teatergruppe i 23 og i 26. Han døde i 27.²⁴⁴ Mihail Iakovidis gjorde et forsøk på å ta opp arven etter Ikonomou da han satte opp «Gjengangere» det samme året.²⁴⁵

9.2. Et dukkehjem

«Et dukkehjem» ble også en stor suksess i Hellas. I 1899 ble det framført av «Panellinios Dramatikos», og bare tre måneder senere fulgte Mihail Arniotakis med sin oppsetning. «Panellinios Dramatikos» gjentok stykket sommeren 1900. Dette året besøkte også det tyske «Agnes Sorma Ensemble» Athen med stykket. I Pireus ble stykket først fremført i 1901 av teatergruppen «Dimostheni Aleksyadi». Det mer ressurssterke «Vasilikon Theatron» satte opp stykket i 1902.²⁴⁶

I 1907 ble stykket fremført av den unge, lovende skuespillerinnen Kiveli. Det ble en kjempesuksess, og Nora skulle bli for Kiveli hva Osvald var for Ikonomou.²⁴⁷ Bare dager senere spilte Olimpia Lalaouni-Damaskou det samme skuespillet, men hun måtte nok se seg utslått av Kiveli, og gjentok ikke Nora-rollen i Athen.²⁴⁸ Kiveli derimot gjentok suksessen samme året, og det neste året.²⁴⁹ I 1911 besøkte den franske stjernen Suzanne Després Athen med det kjente stykket, men bare en måned etterpå skulle Kiveli forsvare sin versjon av Nora.²⁵⁰ Etter dette spilte hun rollen på en årlig

---

240 Moshos, G., 2012, bind 1 s. 64.

241 Moshos, G., 2012, bind 2 s. 289.

242 Moshos, G., 2012, bind 2 s. 79.

243 Moshos, G., 2012, bind 2 s. 290.

244 Moshos, G., 2012, bind 1 s. 85.

245 Moshos, G., 2012, bind 2 s. 291.

246 Moshos, G., 2012, bind 2 s. 285-286.

247 Moshos, G., 2012, bind 1 s. 107-108.

248 Moshos, G., 2012, bind 1 s. 112.

249 Moshos, G., 2012, bind 2 s. 287.

250 Moshos, G., 2012, bind 1 s. 112-113.

basis fram til 1918, og fikk gjennomgående strålende kritikker.²⁵¹

I 1921 framførte teatergruppen til Koulas Zervou stykket, og i 1923 spilte Ikonomou stykket i Pireus. Han gjentok stykket i Athen like etterpå. En drøy måned senere spilte «Dramaskolen til det Greske Kunstakademiet»²⁵² stykket, og i 1924 var Ikonomou tilbake med enda en framføring. I 1926 og i 1928 returnerte Kiveli til rollen som Nora. I 1928 framførte også Tasia Adam stykket.²⁵³

9.3. Hedda Gabler

«Hedda Gabler» ble introdusert i Hellas i 1899 av den kjente italienske skuespillerinnen Eleonora Duse og hennes teatergruppe.²⁵⁴ Den første greske oppsetningen ble gjennomført av den relativt ressurssterke teaterorganisasjonen «Nea Skini» i 1903. Det ble en stor suksess, og spiltes flere ganger det året.²⁵⁵ Det gikk allikevel mer enn ti år før «Hedda Gabler» ble fremført igjen.

I 1915 satte den kjente skuespillerinnen Kiveli stykket opp i sitt teater. Oppsetningen var ifølge datidens kritikere preget av dårlig skuespill og prosjektet ble et personlig nederlag for teaterstjernen.²⁵⁶ I 1921 ble stykket framført av den andre store skuespillerinnen i Hellas, Kotopouli. Hun gjorde stor suksess med rollen, og spilte den flere ganger det året. Hun gjenoppførte stykket i 1926, men denne gangen vekket det ikke like mye oppmerksomhet i pressen.²⁵⁷

9.4. Vildanden

«Vildanden» ble først satt opp av det forholdsvis nyoppstartede «Nea Skini» i 1901. Det var en suksess. De spilte stykket flere ganger det året, og gjenoppsatte det i årene fram til 1904. Skuespillet og sceneinnredningen var av en naturlig og hverdagslig art, og gav tilskuerne en følelse av at forestillingen var virkelig.²⁵⁸

Ikonomou satte i gang framføringer av «Vildanden» utenfor Athen i 1912, og returnerte til

251 Moshos, G., 2012, bind 2 s. 289-290.

252 Dramatiki Sholi Ellinikou Odiou.

253 Moshos, G., 2012, bind 2 s. 291-292.

254 Moshos, G., 2012, bind 1 s. 41.

255 Moshos, G., 2012, bind 1 s. 50-51.

256 Moshos, G., 2012, bind 1 s. 114.

257 Moshos, G., 2012, bind 1 s. 118-121.

258 Moshos, G., 2012, bind 1 s. 48-49.

hovedstaden året etter og satte opp stykket der. Moshos skriver at det sannsynligvis ikke var særlig vellykket, for Ikonomou hadde problemer med å samle sammen dyktige skuespillere. I 1915 samarbeidet han med teatergruppen til Kiveli, og utfallet var meget vellykket. De solgte mange billetter, og spilte stykket til sammen åtte ganger det året, og takket være veiledningen til Ikonomou gjorde de en jevnt over god framføring, selv om de ikke brukte lang tid på øvelser.²⁵⁹ Dette var nok et kjærkomment unntak fra oppsetningene som baserte seg kun på talentet til hovedrolleinnehaveren.

9.5. Andre Ibsenstykker

«Samfunnets støtter» ble spilt av «Vasilikon Theatron» i 1902, og ble gjentatt to ganger det året. Stykket ble framført på katharevousa, og dette gjorde at framføringen ble mindre naturlig. Stykket ble ikke godt mottatt av pressen, og ble siden aldri spilt.²⁶⁰

«En folkefiende» ble først framført av «Nea Skini» i 1902.²⁶¹ Selv om temaet for stykket nok var relevant for det greske samfunnet var framføringen så dårlig at hele oppsetningen ble mislykket.²⁶² I 1918 ble stykket spilt av teatergruppen til Kiveli. Det ble med den ene forestillingen, som ikke ble kommentert av pressen.²⁶³

«Fruen fra havet» hadde sin første premiere i 1906. Ikonomou organiserte forestillingen, som spiltes fire ganger det året.²⁶⁴ Stykket ble allikevel ikke spilt igjen før hundreårsmarkeringen for Ibsens fødsel i 1928. Tasia Adam, en av Ikonomous lærlinger, var ansvarlig for oppsetningen, som ble amatørmessig gjennomført ifølge kritikeren Alkis Thrilos.²⁶⁵

«Rosmersholm» ble framført av en teatergruppe ledet av Ikonomou i 1910. Eleftherios Venizelos var selv blant publikummerne. Stykket fikk gode kritikker, allikevel ble det med denne ene framføringen.²⁶⁶

---

259 Moshos, G., 2012, bind 1 s. 91-94.

260 Moshos, G., 2012, bind 1 s. 53-54.

261 Moshos, G., 2012, bind 2 s. 286.

262 Moshos, G., 2012, bind 1 s. 50.

263 Moshos, G., 2012, bind 1 s. 92.

264 Moshos, G., 2012, bind 1 s. 54.

265 Moshos, G., 2012, bind 1 s. 147.

266 Moshos, G., 2012, bind 1 s. 58-59.

«Lille Eyolf» ble satt opp av «Theatron Odeiou» under ledelse av Ikonomou i 1919.²⁶⁷ Den ble spilt til sammen fire ganger. Fremførelsen var helt ok, men kritikerne mente at verket ikke er av Ibsens beste.²⁶⁸

«Byggmester Solness» ble satt opp av Ikonomou i 1925. Han framførte den med en egen teatergruppe, men kun en gang i Athen. Det finnes ingen kilder som kan gi oss noe informasjon om mottagelsen, men Moshos regner med at den ikke var hjertelig.²⁶⁹ Stykket spiltes også av teatergruppen til Eleni Halkousi i forbindelse med Ibsens 100-årsjubileum i 1928. Fotos Politis, som senere skulle få en lysende karriere som regissør, overvar prøvene.²⁷⁰

«John Gabriel Borkman» ble spilt i 1928 av «Epaggelmatiki Sholi Theatrou» under ledelse av Fotos Politis. Verket i seg selv ble vurdert positivt av kritikerne, men framføringen var ifølge kritikerne ikke særlig god.²⁷¹

---

267 Moshos, G., 2012, bind 1 s. 101.

268 Moshos, G., 2012, bind 1 s. 103.

269 Moshos, G., 2012, bind 1 s. 104-105.

270 Moshos, G., 2012, bind 1 s. 141.

271 Moshos, G., 2012, bind 1 s. 149-150.

Tabell 1 Framføringer av Ibsen-stykker

1910-1915			1916-1921		
Skuespill	Antall		Skuespill	Antall	
Gjengangere	7		Gjengangere	8	
Dukkehem	9		Dukkehem	5	
Villanden	2		Villanden	0	
Hedda Gabler	1		Hedda Gabler	1	
Lille Eyolf	0		Lille Eyolf	2	
Folkefiende	0		Folkefiende	1	
Rosmersholm	1		Rosmersholm	0	
Solness	0		Solness	0	
Fruen f. h.	0		Fruen f. h.	0	
Borkman	0		Borkman	0	
Totalt	20		Totalt	17	

1922-1927			1928		
Skuespill	Antall		Skuespill	Antall	
Gjengangere	3		Gjengangere	0	
Dukkehem	5		Dukkehem	2	
Villanden	0		Villanden	0	
Hedda Gabler	1		Hedda Gabler	0	
Lille Eyolf	0		Lille Eyolf	0	
Folkefiende	0		Folkefiende	0	
Rosmersholm	0		Rosmersholm	0	
Solness	1		Solness	1	
Fruen f. h.	0		Fruen f. h.	1	
Borkman	0		Borkman	1	
Totalt	10		Totalt	5	

Denne tabellen viser hvilke Ibsen-stykker som ble framført i Hellas, og hvor mange ganger de ble spilt. Totalt ble 20 Ibsen-stykker framført i seksårsperioden 1910-1915. Antallet sank litt, til 17, den neste perioden, og gikk ned til ti framføringer totalt i tidsrommet 1922-1927. Til sammenligning ble Ibsen-stykker framført fem ganger bare i 1928. Stykkene som ble spilt aller mest var «Et dukkehjem» og «Gjengangere».

10. Drøfting

10.1. Forandringer i synet på Ibsen

Først vil jeg vise på hvilket grunnlag jeg hevder at interessen for Ibsen sank fra 1922-1927. Jeg har

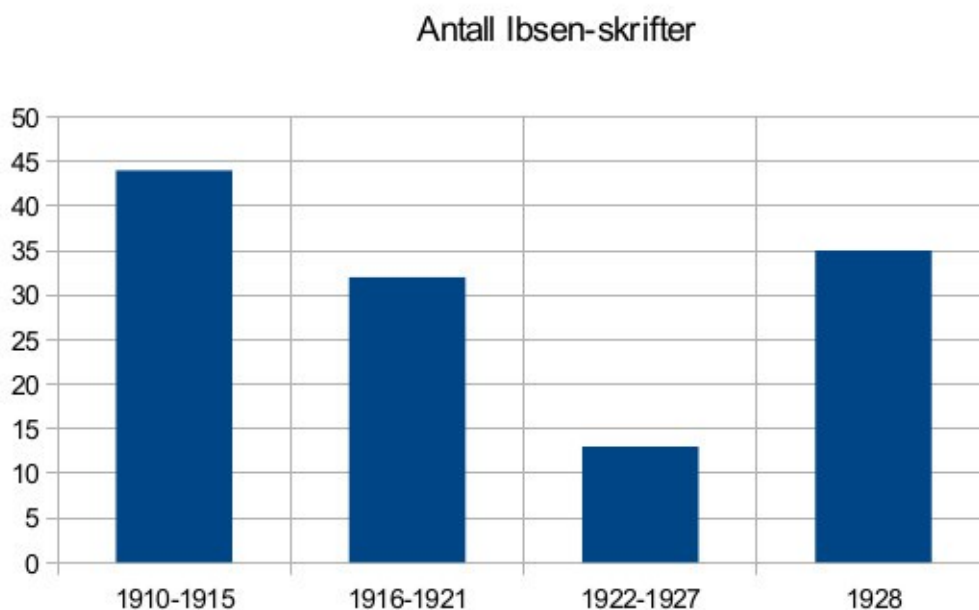
allerede referert til Giannis Moshos som hevdet det samme, men som av forståelige saker ikke kunne gå nærmere inn på temaet. Spørsmål som melder seg er hvorfor det skjedde, hvor stor nedgangen var, og om dette var en generell trend, eller om det bare gjaldt enkelte grupper.

Jeg viser til resultatene av min analyse - både den kvantitative og den kvalitative. I den første delen, som jeg kaller «Den kvantitative analysen», vil jeg vise resultatene av analysedelen som gikk ut på å sortere tekstene som omhandlet Ibsen etter publiseringsår og hvilken type avis de tilhørte. Der ser vi tydelig at interessen for Ibsen dabbet av fram til 1927. Den andre delen, som er av rent kvalitativ natur, kaller jeg «Den direkte analysen». Her vil jeg gå tett inn på kildene og se hva journalistene selv skrev om deres holdninger til Ibsen. Den tredje delen er delvis kvantitativ, delvis kvalitativ, og jeg kaller den for «Den indirekte analysen». Her vil jeg, basert på kildene, vise hva Ibsen var for grekerne. Jeg har samlet informasjon fra alle avistekstene, og plottet den inn i skjemaer. Hvis for eksempel en av artiklene har tolket Ibsen som en dyktig og relevant kunstner, som kritiserer ekteskapet samtidig som han kjemper for kvinnefrigjøring, så vil jeg ha ført denne informasjonen inn i relevante «bokser». Etter å ha analysert alle tekstene på denne måten har jeg bygget opp et grunnlag for å si noe om hva greske aviser generelt så i Ibsen.

I delen «Forandringer i samfunnet» vil jeg vise hvordan det greske samfunnet utviklet seg ifølge den tilgjengelige litteraturen. Så, i oppgavedelen «Ibsen og det greske samfunnet» vil jeg sette informasjonen fra «Den indirekte analysen» opp mot forandringene som skjedde i samfunnet på denne tiden, for slik å vise hvordan den norske dramatiker ble mindre relevant for den greske virkeligheten.

10.2. Den kvantitative analysen

Graf 1 Antall Ibsen-skrifter

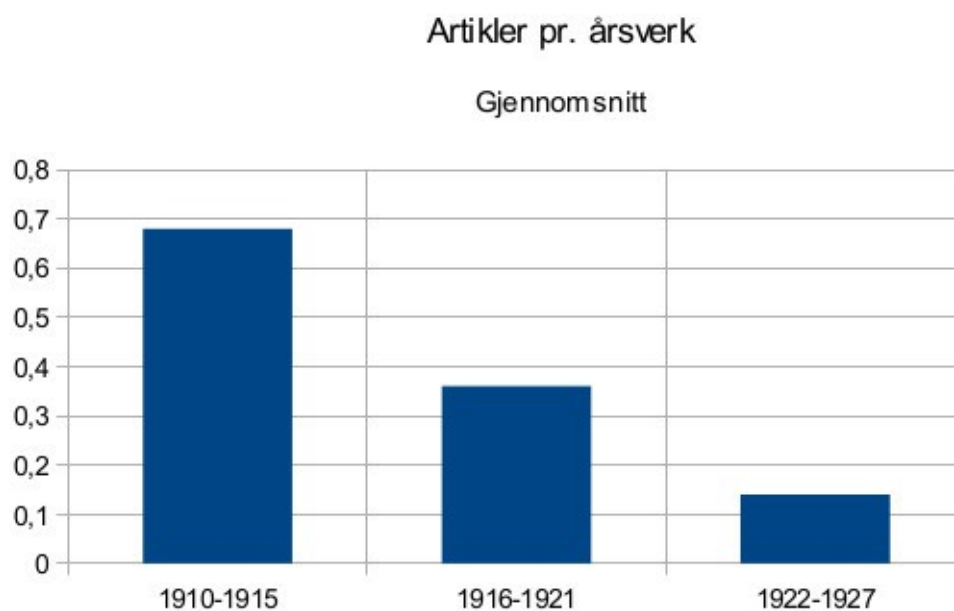

Tabellen viser det totale antall Ibsentekster som ble publisert fra 1910 til og med 1928, delt opp i seksårsperioder.²⁷² Som vi ser falt antallet betydelig fra den første perioden til den andre, mens fra den andre til den tredje perioden ble antallet mer enn halvert. Året 1928 er tatt med for å vise kontrasten til den foregående seksårsperioden.

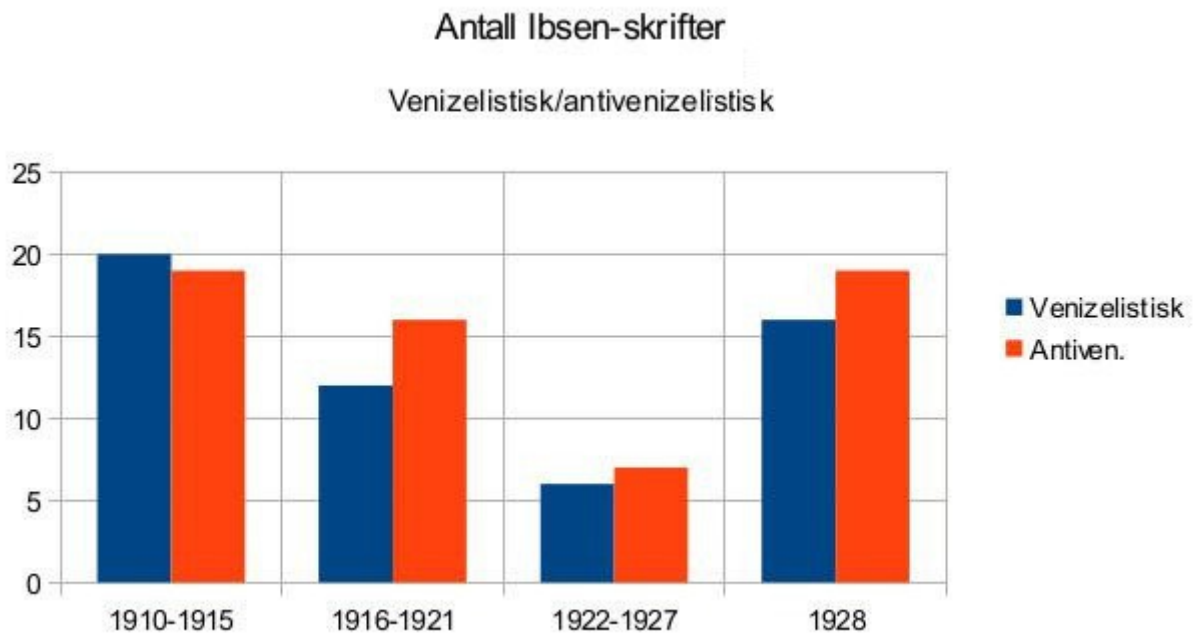
²⁷² Med Ibsentekster menes avistekster - små og store – som har Ibsen som hovedtema. De fleste av disse tekstene er blitt oppdrevet av Giannis Moshos, og derfor kan jeg ikke personlig garantere at alle relevante Ibsentekster er representert her.

Graf 2 Artikler pr. årsverk Gjennomsnitt (1)

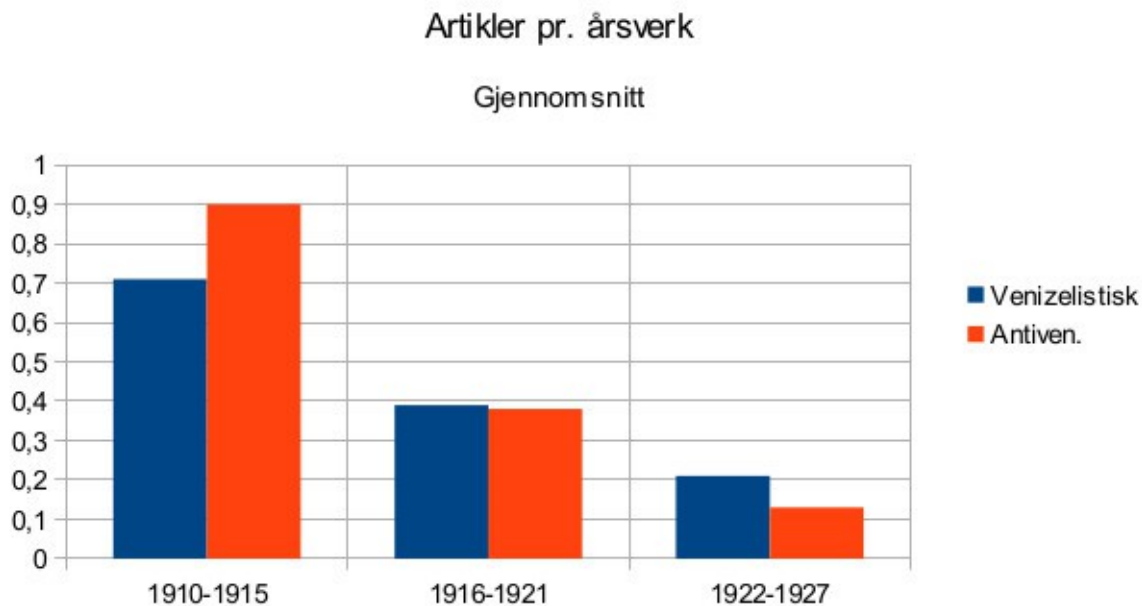
Den forrige grafen viste ikke hvor mange Ibsen-artikler som ble utgitt i forhold til hvor mange aviser som var i produksjon, og derfor kan den ha vært misledende. Denne grafen balanserer forholdet ved å vise hvor mange Ibsen-artikler som ble utgitt i forhold til det totale antallet aviser. Nå ser vi at fallet er mer drastisk mellom 1910-1915 og 1916-1921. Fallet er proporsjonalt omtrent like stort med den forrige grafen når det gjelder de to siste periodene.

Graf 3 Antall Ibsen-skrifter, venizelistisk/antivenizelistisk

Denne tabellen sammenligner antallet Ibsen-skrifter publisert av henholdsvis de venizelistiske og de antivenizelistiske avisene. Man ser at de antivenizelistiske avisene publiserte flere Ibsen-skrifter enn de venizelistiske etter 1916, men det er viktig å huske på at av alle avisene som er tatt med i analysen var sju venizelistiske, mens tolv var antivenizelistiske. Således ser vi at de venizelistiske avisene skrev noe mer om Ibsen enn det de antivenizelistiske gjorde.

Graf 4 Artikler pr. årsverk Gjennomsnitt (2)

I de venizelistiske avisene var det i gjennomsnitt 0,71 Ibsen-artikler i året i perioden 1910-1915, og 0,39 mellom 1916-1921. Antallet sank videre til 0,21 pr. år mellom 1922 og 1927. For de antivenizelistiske avisene var gjennomsnittet 0,90 i den første femårsperioden. I den neste sank det til 0,38, og i den siste var gjennomsnittet bare 0,13. Hos begge avisene ser man at antallet artikler i forhold til årsverk falt med årene. Dette er spesielt merkbart hos de antivenizelistiske avisene. Fallet i Ibsen-artikler er tydeligere fordi gjennomsnittet var høyere til å begynne med, og lavere til slutt. Det er altså en viss forskjell mellom de to politiske blokkene, men den er ikke stor nok til at en kan mistenke at sensur er blitt benyttet, mer sannsynlig er det prat om en forskjell i interesser og preferanser. Kanskje den nye, «folkelige» antivenizelismen ikke brydde seg så mye om seriøs kunst, eller kanskje den var mer opptatt av Hellas' egne produksjoner.

10.3. Den direkte analysen

Jeg har analysert de greske avistekstene fra 20-årene for å finne journalistenes egne forklaringer på hvorfor Ibsens popularitet ble mindre i Hellas, og jeg har funnet fire hovedårsaker: At Ibsen er uforståelig, at Ibsen er ond, at Ibsen ikke passer for teateret, og at Ibsen er irrelevant. Jeg vil i det følgende gå igjennom alle i tur og orden.

Grekerne ville gjerne nå opp til vesteuropeiske levestandarder, og derfor importerte de ikke bare teknologi, men også kulturstrømninger derfra. Et eksempel på det er den «realistiske» litteraturen, som de mer eller mindre kopierte fra vesten. Et annet eksempel er verkene til Henrik Ibsen. Før 1920-årene ble Ibsen sett på som et geni fra vesten hvems ideer det gjaldt å få inkorporert i den greske kulturen slik at grekerne kunne bli mer som vesteuropeerne. Det fantes selvfølgelig kritikere også i den tidligste fasen, men samtidig hersket en tanke om at de burde forsøke å like den norske dramatikeren dersom de ville følge med i den moderne tiden. Paulos Nirvanas²⁷³ skrev i 1912 begeistret om hvordan det athenske publikummet oppførte seg under en framføring av «Et dukkehjem»: «*De kom, fast bestemt for å beundre og la seg rive med, og den avgjørelsen holdt de seg til.*» «*Ἦλθαν με την απόφασιν να θαυμάσουν και να συγκινηθούν κ' εκράτησαν την απόφασίν των.*»²⁷⁴

Han fortsetter, og skriver at det er greit å ikke forstå hele skuespillet. Det viktigste er å forsøke, og å oppføre seg pent, og ikke kritisere ting som man ikke har anlegg for å forstå:

«Nå vil jeg bare gi et broderlig råd til denne beundringsverdige allmennheten: At den må fortsette å virke så veloppdragen hele tiden, fordi en passende holdning overfor geniens verker er et spørsmål om oppdragelse og takt. Vi er ikke alle nødt til å forstå alt og føle alt fra første stund.»

*«Δεν έχω τώρα παρά να δώσω μιαν αδελφικήν συμβουλήν προς το αξιολάτρευτον αυτό κοινόν: Να εξακολουθήση να φαίνεται τόσον καλοανατεθραμμένον πάντοτε. Διότι κάποια ορισμένη στάσις εμπρός εις τα έργα της Μεγαλοφυΐας είνε ζήτημα ανατροφής και ζήτημα τάκτ. Δεν είμεθα υποχρεωμένοι όλοι να τα εννοώμεν όλα και να τα αισθανώμεθα όλα από την πρώτην στιγμήν.»*²⁷⁵

Han går videre og sier at grekerne må late som om de elsker disse verkene:

«Om athenerne ikke betingelsesløst elsker enkelte ting som er elskverdige, så er ikke det noen dødssynd. La de allikevel begynne å late som om de elsker dem, og de kan være sikre på at med tiden vil de elske dem til en slik grad at de vil være glade for at de latet som.»

«Εάν οι Αθηναίοι δεν αγαπούν απολύτως μερικά αξιαγάπητα πράγματα, αυτό δεν είνε θανάσιμον αμάρτημα. Ας αρχίσουν όμως να προσποιούνται ότι τα αγαπούν. Και ας είνε βέβαιοι, ότι με τον

273 Nirvanas, P., 1912, Το φαινόμενον τῆς Νόρας [Noras fenomen], *Estia*, 13. juli.

274 Nirvanas, P., 1912, Το φαινόμενον τῆς Νόρας [Noras fenomen], *Estia*, 13. juli.

275 Nirvanas, P., 1912, Το φαινόμενον τῆς Νόρας [Noras fenomen], *Estia*, 13. juli.

καιρόν θα τ' αγαπήσουν τόσο πολύ, ώστε να ευγνωμονούν την προσποίησή των.»²⁷⁶

Det gjaldt altså for grekerne å jobbe med seg selv, for etterhvert å kunne forstå Ibsen. Etter 1922 ble slike meninger fortsatt uttrykt, men ikke like ofte. La oss allikevel ta for oss noen eksempler. Denne artikkelen fra 1928 påsto at grekerne enda ikke hadde forstått Ibsen: «*Og selvfølgelig var det bare vi som ikke feiret minnet til denne store apostelen fra Nord fordi vi aldri følte hans verdi og aldri kommuniserte med hans ånd og sjel.*» «*Και φυσικά μόνον εμείς δεν γιορτάσαμε τη μνήμη του μεγάλου αυτού αποστόλου του Βορρά γιατί ποτέ δεν αισθανθήκαμε την αξία του και επικοινωνήσαμε με το πνεύμα και την ψυχή του.*»²⁷⁷

Denne artikkelen fra 1926 påsto at grekerne ikke forsto Ibsen fordi de var for overfladiske:

“Grekeren, den uerfarne teatergjenger som befinner seg i startfasen av sin utvikling kan selvfølgelig ikke gledes over verker som er innadskuende og psykologiske slik som de til Ibsen. Han tilfredsstilles kun av verker som er episodiske og av en overfladisk dramatisk karakter”

*«Ο Έλλην, ο άγευστος ακόμη θεάτρου ευρισκόμενος εις την αρχήν της εξελίξεώς του δεν μπορεί βέβαια να ευχαριστηθή από έργα εσωτερικά και ψυχολογικά όπως του Ίψεν. Ο αισθητικός του οργανισμός ικανοποιεί την ψυχικήν του έκφρασιν μόνον από έργα καθαρώς επεισοδιακά και εξωτερικών δραματικών θέσεων.»*²⁷⁸

En annen artikkel fra 1928 påstår at de greske skuespillerne hadde misforstått Ibsen, og derfor ikke greid å formidle verkenes budskap på en god måte. Publikummet ble naturlig nok forvirret, og syntes Ibsen var mystisk og uforståelig:

«Ta også skuespillerne [...] de var passive, de la også trykk på den siste frasen, som om de skulle sitere en vis og mystisk setning, de misforsto helt poenget og slik bidro de til at de rent menneskelige verkene til Ibsen ble sett på som omtåket og uforståelige og som helt ute av stand til å bære frukt på gresk jord.»

«Προσθέτι δε και οι ηθοποιοί, [...] έπαιρναν στάσεις παθητικές, τόνιζαν και τον τελευταίο λόγο σαν να έλεγαν την σοφωτέραν μυστηριακήν ρήσιν, παρεξηγούσαν τελείως το νόημα και έτσι συντελούσαν

276 Nirvanas, P., 1912, To fenomenon tis Noras [Noras fenomen], *Estia*, 13. juli.

277 Katselis, P., 1928, Giannis Gavriil Borkman [John Gabriel Borkman], *Embros*, 9. april.

278 Anon, 1926, I vrikolakes [Gjengangere], *Embros*, 14. februar.

ώστε τα καθαρώς ανθρώπινα έργα του Ίψεν να θεωρούνται νεφελώδη και ακατάληπτα και εντελώς ακατάλληλα για να καρποφορήσουν στο χώμα το ελληνικό.»²⁷⁹

Etterhvert skulle imidlertid mange komme til den oppfatningen at det er greit å ikke forstå Ibsen i det hele tatt, og at Ibsens verker er vanskelige å forstå nettopp fordi de er utydelige, og ikke fordi grekerne selv er usiviliserte. De så at franskmennene tilsynelatende ikke hadde noe varmt forhold til den norske dramatiker, som de mente var for uklar. Spyros Melas skrev:

«Aldri er noen i Frankrike tydelig nok. Ord, fraser og mening må være fastsatt med all mulig tydelighet. [...] Ellers «Kobran pa!»...²⁸⁰ Da gjør kommer tvilene, usikkerhetene, utydelighetene, og alt som franskmannen hater mest og akkurat det som han ikke har lyst til å forstå. Og ut ifra dette syntes de Ibsen virket mistenkelig.»

«Ποτέ κανείς στη Γαλλία δεν είχε αρκετά σαφής! Λέξεις, φράσεις, νόημα, πρέπει να είναι προσδιορισμένα με όλην την ανθρωπίνως δυνατή ακρίβειαν. [...] Διαφορετικά «Κομπράν πα!»...²⁸¹ Δηλαδή αρχίζουν οι αμφιβολίες, οι αβεβαιότητες, οι αοριστίες, ό,τι δηλαδή ο Γάλλος σιχαίνεται περισσότερο και ό,τι ακριβώς δε θέλει να καταλάβη. Και απ' αυτής της απόψεως ο Ίψεν τους φάνηκε ύποπτος.»²⁸²

Athenerne som følte seg frustrert og oppgitt i deres forhold til Ibsen, kunne søke trøst i at selv franskmennene, med all deres kulturelle så vel som materielle rikdom, syntes Ibsen var vanskelig å forstå. Nå er artikkelen riktignok skrevet i 1928, og Ibsens popularitet hadde allerede nådd sitt bunnpunkt i Hellas da, men den viser oss uansett hvordan grekernes forhold til den norske dramatiker hadde blitt snudd på hodet i løpet av perioden. Før tok de selv på seg skylden for at de ikke forsto ham, fordi de regnet med at de måtte gjennom en læringsprosess for å nå kulturell modenhet. I 1920-årene begynte de derimot å legge skylden på Ibsen selv, og de som ikke greide å like hans verker ble styrket med ny selvtillit av det faktum at franskmennene følte det på den samme måten.

Mange grekere syntes også at Ibsen var for dyster, og siden det var blitt vanligere å rette kritikken mot forfatteren selv søkte de å finne ut hvorfor Ibsen hadde blitt så mørk til sinns. En forklaring

---

279 Katselis, P., 1928, Giannis Gavriil Borkman [John Gabriel Borkman], *Embros*, 9. april.

280 Fransk for "forstår ikke".

281 Fransk for "forstår ikke".

282 Melas, S., 1928, I 100etiris tou Errikou Ipsen [Hundraårsjubileet til Henrik Ibsen], *Ethnos*, 27. mars.

som hadde eksistert lenge var at klimaet og naturen hadde påvirket de nordlige folket slik at de var mer pessimistiske og gretne enn sydeuropeerne. Om «Hedda Gabler» ble det sagt: «*Om enn tungt og drygt for klimaet vårt, dette nordlige verket, [...]» «Αν και βαρύ, πληκτικόν δια το κλίμα μας το βόρειον έργον, [...]»²⁸³*

Denne påstanden ble imidlertid utfordret like ofte som den ble uttrykt, som for eksempel i en artikkel i «Estia». Journalisten mener også at Ibsen er dystert, men søker heller svaret i forholdene han vokste opp i:

«*[...] Mange vil forklare mørket i Ibsens tanker med den harde og dystre mengden av norske fjell. Men kanskje sannheten er noe annerledes. Karakteren i Ibsens verker skyldes, selvfølgelig, delvis hans natur, men i hovedsak var det forholdene hans vokste opp i.»*

«*[...] πολλοί ζητούν να εξηγήσουν την ζοφερότητα των σκέψεων του Ίψεν, με τον αυστηρόν και σκυθρωπόν όγκον των Νορβηγικών βουνόν. Αλλ' ίσως η αλήθεια εν προκειμένω να είνε κάπως διαφορετική. Ο χαρακτήρ των έργων του Ίψεν οφείλεται, βέβαια, εν μέρει εις την φύσιν του, αλλά κυρίως και εις τας περιστάσεις υπό τας οποίας ανεπτύχθη.»²⁸⁴*

Uansett er det i forholdet mellom Ibsen og grekerne tydelig at partene hadde byttet roller. Før var det Ibsen som analyserte og dømte dem, men nå var det de som analyserte og dømte Ibsen. De var ikke lenger redde for å si at Ibsen var mørk og pessimistisk:

«*Han ler aldri! Hans munn er anspent og bitter. Hans øyne er kalde som om han skulle hatt dem et århundre i kjøleskapet, og de er bevæpnet med tykke briller slik at ingen av våre små mangler skal unnslippe ham.»*

«*Αυτός δε γελάει ποτέ! Το στόμα του είνε τραβηγμένο, σφιγμένο, στιφό. Τα μάτια του κρύα ως να τα είχεν έναν αιώνα στο ψυγείο και ωπλισμένα με χοντρά γυαλιά μην τύχη και του ξεφύγη το παραμικρό μας ελάττωμα.»²⁸⁵*

Et annet argument er at Ibsen er ikke i stand til å se det Gode, og derfor er han heller ikke i stand til å formidle verdier for mennesker. Hva som menes med det «Gode» i den følgende teksten kommer

---

283 Anon, 1921, I timitiki tis dos Kotopouli [Æresforestillinga til fru Kotopouli], *Esperini*, 1. oktober.

284 Anon, 1928, Henrik Ipsen [Henrik Ibsen], *Estia*, 17. mars.

285 Melas, S., 1928, I 100etiris tou Errikou Ipsen [Hundreårsjubileet til Henrik Ibsen], *Ethnos*, 27. mars.

ikke tydelig fram, men det kan virke som om det er en tanke om en verdenssjel i Hegeliansk betydning.²⁸⁶ Uansett uttrykkes det klart at Ibsen, selv om han er et geni, er fortaapt i mørket:

«Ibsen som dramatiker var en pionér, men han manglet en sjel, skaperfantasien, som ville hjulpet ham til å kjenne mysteriet med den store sjelen i denne verden. Det like kjennes bare gjennom det som er seg selv likt, og derfor virker Ibsen på oss nå kun som en intellektuell. Han undersøker, han er full av indre liv, han vinner seiere som dramatiker, men det er umulig for ham å gi oss det fulle liv, som det virker som om han hører dets skjulte stønn, som om han skimter noe der i det store Mørket, men som han ikke greier å oppdage. Ibsens verk undersøker livet, men det skaper ikke verdier for livet, noe den store poesien gjør.»

«Ο Ίψεν σαν δραματικός προχωρούσε μπροστά, αλλά του έλειπε η ψυχή, η δημιουργός φαντασία, εκείνη που θα τον βοηθούσε στο να γνωρίσει το μυστήριο της μεγάλης ψυχής του κόσμου αυτού. Το όμοιον μόνον διά του ομοίου γνωρίζεται. Και γι' αυτό σ' εμάς τώρα ο Ίψεν δεν εμφανίζεται παρά ως ένας διανοούμενος. Ερευνά, είναι προικισμένος από πλούσια εσωτερική ζωή, κατακτά νίκες ως δραματουργός, αλλά αδυνατεί να μας δώσει πλείρια την ζωήν εκείνην, που φαίνεται ότι ακούει τον κρυφό της βόγγο που θαμποβλέπει κάπου εκεί στη μεγάλη Σκιά, μα που αδυνατεί να την αποκαλύψη. Το έργο του Ίψεν ερευνά τη ζωή, αλλά δεν δημιουργεί αξίες για τη ζωή, που είναι το κατόρθωμα της μεγάλης ποιήσεως.»²⁸⁷

Ibsens dysterhet ble også koblet sammen med hans utydelighet:

«Forgjeves forsøkte kritikerne å finne ledetråden i labyrinten i Ibsens ideologi. Og dette fordi verkene til den norske poeten, på tross av deres sosiale og filologiske tendenser, unngår å ta stilling, mens den nøyer seg med en troverdig og ærlig sceneoppførelse av mennesketyper, som definitivt er sykelige, kanskje fordi pessimisten Ibsen var skråsikker på at vår epoke er sykkelig. Generelle konklusjoner gir han oss ikke og ingen steder i hans verker finnes det noe tegn til land som bryter gjennom deres tåkeslør.»

«Ματαίως η κριτική προσεπάθησε ν' ανεύρη τον μίτον τον οδηγούντα εις τον λαβύρινθον της Ίψενικής ιδεολογίας. Και τούτο διότι τα έργα του Νορβηγού ποιητού, παρά τας κοινωνικάς και φιλογικάς τάσεις των, αποφεύγουν τας "θέσεις", αρκούμενα εις την πιστήν και ειληκρινή

286 En kort innføring i Hegels tanker om verdenssjelen kan finnes blant andre i Svare, H., 1997, *I Sokrates' fotspor*, Oslo: Pax Forlag A/S.

287 Katselis, P., 1928, *Mia ekatondaetiris Errikos Ipsen [Et hundreårsjubileum, Henrik Ibsen]*, Embros, 16. mars.

αναπαράστασιν επί της σκηνης ανθρωπίνων τύπων, αρρώστων κατά το μάλλον, ίσως διότι ο πεσσιμιστής Ίψεν ήτο πεπεισμένος ότι η εποχή μας είνε άρρωστος. Γενικά συμπεράσματα ο Ίψεν δεν μας δίδει και ουδαμού εις τα έργα του δεν διαφαίνεται άκτις διασχίζουσα τον ομιχλώδη πέπλον τών.»²⁸⁸

Noe overraskende ble det også hevdet at Ibsens verker ikke passer for oppførsel på teateret. Ibsens verker var ikke sceniske nok. Dette er fordi den norske dramatikerens karakterer kun er marionetter som han brukte for å uttrykke sine opprørske sosiale ideer. Ibsen var populær i førstningen på grunn av sin modighet og styrken i hans poesi, men han ble etterhvert utelatt fra teatrene fordi verkene hans egentlig ikke passer for scenen. «Et dukkehjem» ble ofte kritisert fordi Nora ble for mye et talerør for Ibsen mot slutten.²⁸⁹²⁹⁰ Også «Byggmester Solness» ble kritisert fordi karakterene der var altfor symbolske.²⁹¹

Mihalis Kounelakis²⁹² skrev en fyldig artikkel i avisen Politia om at Ibsens verker ikke passet for teateret, at hans karakterer er livløse, og at forfatterens egne budskap skinner for sterkt igjennom. Nedenfor presenteres tekstutdrag:

«Allerede faktumet at han med sin poesis storhet og lys, og hans ideologis dristighet, brakte først, sammen med hans verk, den anti-sceniske naturalismen til teateret, som snart heldigvis ble konkursslått, iallfall i enhver ekte teatralisk bevissthet, er nok til å bevise hvor mye Ibsen, om enn stor poet og innehaver av sceneteknikken ikke hadde noen følelse for Teateret.»

«Ήδη το γεγονός, ότι αυτός με το μεγαλείο και το φως της ποιήσεώς του και την τόλμη της ιδεολογίας του, έφερε πρώτος, μαζί με το έργο του, τον αντισκηνιακό νατουραλισμό στο Θέατρο, αυτόν που ευτυχώς γρήγορα εχρεωκόπησε, τουλάχιστον μέσα σε κάθε πραγματική θεατρική συνείδηση, είνε αρκετό να αποδείξη πόσο ο Ίψεν, αν και (sic) μεγάλος ποιητής αν και κάτοχος της τεχνικής της Σκηνης αρκετά δεν είχε το αίσθημα του Θεάτρου.»²⁹³

«Uansett hindrer ikke det de sosiale dramaene til forfatteren til «Gjengangere» -- fra å ende opp, i dag, noen litt, som Gjengangere og Et dukkehjem, andre tragisk mye, slik som Solness og

---

288 Anon, 1926, To theatron: Eda Gabler -Kotopouli [Teatret: Hedda Gabler -Kotopouli], *Elliniki*, 10. april.

289 Politis, F., 1928, I «Nora» tou Ipsen [Ibsens «Nora»], *Eleftheron vima*, 14. mars.

290 Anon., 1928, O arhitektonas Solness-Nora [Byggmester Solness-Nora], *Patris*, 14. mars.

291 Politis, F., 1928, Ipsen. I parastasis tou Solnes [Ibsen. Framførelsen av Solness], *Eleftheron vima*, 13. mars.

292 Kounelakis, M., 1928, Ipsen [Ibsen], *Politia*, 15. mars.

293 Kounelakis, M., 1928, Ipsen [Ibsen], *Politia*, 15. mars.

vildanden, fra en dramaturgisk og scenisk synsvinkel uverdigg deres nåværende status.»

«Πάντως όμως αυτό δεν εμποδίζει, ώστε τα κοινωνικά δράματα του συγγραφέως των «Βρυκολάκων» -- να καταντούν, σήμερα προ παντός άλλο λίγο, όπως οι Βρυκόλακες και η Νόρα, άλλο καταθλήπτικά πολύ, όπως ο Σόλνες και η αγριόπαπια, από δραματουργικής και ίδια σκηνικής απόψεως ανάξια της ως σήμερα φήμης των.»²⁹⁴

«Disse personene og hendelsene, de fleste iallfall, er ikke annet en delvis levende skapninger, konstruksjoner og marionetter mange ganger, kalde og platte symboler som ble skapt med den hensikt å vise oss læremesteren eller opprøreren Ibsen, alltid i en ny form, den samme uansett alltid for å bytte ut eller å dekke over den impulsive dramatiske handlingen noen ganger med en preken, andre ganger med en utarbeidelse av en etisk mening, andre ganger med en tilkjennegjøring av en vitenskapelig-sosial sannhet.»

«Τα πρόσωπα όμως και τα γεγονότα αυτά, τα περισσότερα τουλάχιστον, δεν είναι παρά κατά συνθήκη ζωντανά δημιουργήματα, κατασκευάσματα και ανδρείκελλα πολλές φορές, σύμβολα ψυχρά και άτονα που επλάστηκαν επίτηδες για να μας εμφανίζεται οπισθέν των διαρκώς ο διδάσκαλος ή ο επαναστάτης Ίψεν, πάντα υπό μια νέα μορφή, ο ίδιος όμως διαρκώς για να αντικαθιστά κάθε φορά ή να σκεπάζι το αυθόρμητο της δραματικής δράσεως που με ένα κήρυγμα, που με την ανάπτυξι κάποιας ηθικής απόψεως, που με την διακήρυξι κάποιας επιστημονικοκοινωνικής αλήθειας.»²⁹⁵

I det siste utdraget mente journalisten at skuespillene lider av en dobbelthet der Ibsens sosiologiske «sannheter» hindrer den naturlige utfoldelsen av stykket.

Spyros Melas uttrykte den samme holdningen da han skrev: *«Franskmannen nekter å gå med på dette. En av to, sier han: Enten skal du drive med dikting eller med matematikk.» «Ο Γάλλος αρνείται να μπη σ' αυτά. Εν' από τα δύο, λέει αυτός: Ή ποίηση θα κάνετε ή μαθηματικά.»²⁹⁶*

Det var mange som mente at Ibsens karakterer var for kalde og symbolske. Allikevel fantes det også noen som mente at Ibsens verker var veldig passende for teateret, og faktisk uttrykte de det motsatte av hva de tidligere nevnte journalistene gjorde, nemlig at Ibsen først og fremst var kunstner, og

294 Kounelakis, M., 1928, Ipsen [Ibsen], *Politia*, 14. mars.

295 Kounelakis, M., 1928, Ipsen [Ibsen], *Politia*, 14. mars.

296 Melas, S., 1928, I 100etiris tou Errikou Ipsen [Hundraårsjubileet til Henrik Ibsen], *Ethnos*, 27. mars.

ideolog kun i andre rekke:

«Og allikevel finnes det ikke noen mer teatralsk og scenisk forfatter enn Ibsen. [...] Om han skrev et verk så han det først og fremst fra dens teatralske og sceniske form og etterpå fra den ideologiske.»

«Και όμως δεν υπάρχει θεατρικότερος και σκηνικότερος συγγραφέας από τον Ίψεν. [...] άμα έγραφε ένα έργο, το έβλεπε πρώτα απ' όλα από τη θεατρική του και σκηνική του μορφή και έπειτα από την ιδεολογική.»²⁹⁷

En annen årsak til fallet i Ibsens popularitet, var at grekerne oppfattet ham som irrelevant. Journalisten med pseudonymet Alkis Thrilos er den som best uttrykker denne oppfatningen. Thrilos dedikerer særlig mye spalteplass til temaet både i avisen «Patris» og i «Dimokratia».

Thrilos innrømte i 1926 å være en forhenværende beundrer av Ibsen. Den norske dramatikerens hadde formidlet sannheter som hadde ledet journalisten gjennom hverdagen, men så:

«Flere år går forbi og plutselig oppdager vi at sannheten de uttrykte ikke var akkurat det, men heller en liten sannhet som fort ble erstattet av andre sannheter; midlertidige de også, vi oppdager at disse forfatterne ikke oser av livskraft, at de døde ut.»

«Περνούνε χρόνια κ'έξαφνα ανακαλύφτομε πως η αλήθεια που είπαν δεν είταν κι' αυτή παρά μια μικρή αλήθεια που γρήγορα αντικαταστάθηκε από άλλες αλήθειες, παροδικές κι' αυτές, ανακαλύφτομε πως οι συγγραφείς αυτοί δεν εμψυχώνονται από τον παλμό της ζωής, πως απονεκρώθηκαν.»²⁹⁸

Ibsen er ifølge journalisten blitt passé, og tiden er kommet for å si adjø til ham:

«Avskjedens time fra de levende er nå kommet for Ibsen. Den kom for ham veldig tidlig, fordi menneskeheten de siste årene utvikler seg i en overveldende hastighet, og intenst høres stemmen til den totale benektelsen.»

«Η ώρα αυτή του αποχωρισμού από τους ζωντανούς σήμανε τώρα για τον Ίψεν. Σήμανε γι' αυτόν πολύ γρήγορα, γιατί η ανθρωπότητα τα τελευταία χρόνια εξελίσσεται με μια ταχύτητα καταπληχτική,

---

297 Anon, 1928, O Ipsen [Ibsen], *Esperini*, 24. mars.

298 Anon, 1926, I Vrikolakes tou Ipsen [Ibsens Gjengangere], *Dimokratia*, 14. februar.

κ'έντονη ακούεται η φωνή της ολοκληρωτικής άρνησης.»²⁹⁹

Ibsen tilhører en annen epoke, en epoke med et enklere, og mer begrenset, syn på det sosiale livet. Dramatikeren mente at dets problemer kunne løses, og at løsningene var universelle. Dette synet på livet virket barnslig enkelt på journalisten, som ser det hele som dypere og mer sammensatt. Samfunnene er ikke de samme overalt, og derfor vil ikke Ibsens statiske løsninger fungere overalt. I tillegg er karakterene altfor rasjonelle, og i verkene hans har ikke det underbevisste noen plass:

«I en epoke der kunnskapen om utviklingen og den gjensidige avhengigheten mellom de sosiale fenomenene og de lokale årsakene var i mye mindre grad utviklet enn i dag, og hvor samtidig troen på vitenskapen hadde blitt grunnfestet, en vitenskap som var veldig spesifikk, begrenset, som skulle løse problemene til verden og livet kun gjennom analysen av de positive, helhetlige fakta. Ibsen trodde at bare gjennom logikken kunne han greie å gjenopprette samfunnet [...] han tilbød løsninger som var helt statiske, jeg kan nesten si, selv om det kan høres paradoksalt ut, logisk metafysiske. [...] Selvefølgelig, disse løsningene, for oss i dag som tror på (for det handler om igjen om tro slik som alltid,) den sammensatte, og foranderlige dybden i livet, virker disse løsningene barnslig enkle, og menneskene til Ibsen hos hvem hjernen råder i slik overveldende grad, at de ikke har noe av det underbevisste, hvor hver deres handling er styrt av logikken, [...] virker de som tørre marionetter. I sin essens, som sosiale uttalelser, [...]»

«Σε μια εποχή όπου η γνώση της εξέλιξης και της αλληλοεξάρτησης των κοινωνικών φαινομένων και των πηγαιών αφορμών είταν πολύ λιγότερο αναπτυγμένη από σήμερα, κι' όπου σύγχρονα είχε εδραιωθεί η πίστη στην επιστήμη, σε μια επιστήμη-στενή, περιορισμένη, που θα έλνε το πρόβλημα του κόσμου και της ζωής μόνο με την εξέταση των θετικών, ολικών γεγονότων. Ο Ίψεν φαντάστηκε πως μόνο μέσω των λογικών θα κατόρθωνε να ανορθώσει την κοινωνία [...] πρόσφερε λύσεις εντελώς στατικές, μπορώ σχεδόν να πω, όσο κι'α φαίνεται παράδοξο, λογικά μεταφυσικές. [...] Φυσικά αυτές οι λύσεις για μας σήμερα που πιστεύουμε (γιατί για πίστη πρόκειται πάλι όπως πάντα,) στο πολυσύνθετο, πολυκύμαντο βάθος της ζωής, αυτές οι λύσεις φαίνονται παιδιάστικά απλοϊκές, και οι άνθρωποι του Ίψεν που σ' αυτούς κυριαρχεί τόσο πολύ ο εγκεφαλισμός, που δεν έχουν τίποτε το ασυνείδητο, που κάθε τους ορμή υποτάζεται πάντοτε στη λογική, [...] φαίνονται στεγνά αντρείκελα. Ουσιαστικά, σαν κηρύγματα κοινωνικά, [...]»³⁰⁰

299 Anon, 1926, I Vrikolakes tou Ipsen [Ibsens Gjengangere], *Dimokratia*, 14. februar.

300 Anon, 1926, I Vrikolakes tou Ipsen [Ibsens Gjengangere], *Dimokratia*, 14. februar.

Ibsen kunne altså ikke lenger kommunisere med menneskene. Dette var fordi han hadde et foreldet tankesett. De moderne menneskene så på sannheter som mer relative og kortlivede, og på mennesket og samfunnet som mer komplekst og variert. Mennesket ble styrt av irrasjonelle så vel som rasjonelle krefter, og menneskesamfunn var ikke de samme overalt, til enhver tid.

Thrilos ga allikevel Ibsen honnør for at han omformet teaterscenen. Tidligere hadde den fokusert utelukkende på det ytre aspektet av handlingen, med Ibsen ble den indre handlingen viktig. Journalisten anerkjente også Ibsens briljans som tekstarkitekt. Alle deler av teksten passet sammen, og ingenting var overflødig. Journalisten spådde at mange på hans tid ville benekte Ibsens verdi, men at de etterhvert ville komme til å sette pris på ham igjen, som en av «klassikerne»:

«Etter den avgjørende benektelsen til de som følger etter vil han innta plassen han fortjener, plassen blant dem som mistet kontakten med Livet, men som fordi de en gang uttalte perfekt deres egen Sannhet til slutt ble de rolige klassikerne.»

«Ύστερα από τη μοιραία άρνηση των άμεσα μεταγενέστερων θα πάρει τη θέση που του αξίζει, τη θέση του ανάμεσα σε κείνους που έχασαν την επαφή τους με τη Ζωή αλλά που επειδή είπαν κάποτε άρτια τη δική τους Αλήθεια έγιναν πια οι ήρεμοι κλασσικοί.»³⁰¹

Thrilos skrev enda en Ibsenartikkel i 1928. Her sto mye av det samme som to år tidligere, men han utdypet det litt. Ibsen var blitt en klassiker i hans øyne. Imidlertid skrev han også at skuespillene, og særlig de fra den sosiologiske perioden, hadde mistet kontakten med det virkelige livet. Temaene han tok opp hadde enten blitt løst, eller de hadde blitt irrelevante, samtidig som nye temaer hadde gjort seg gjeldende. Et av de nye temaene, som Ibsen ikke hadde omtalt, var den avgjørende rollen som underbevisstheten spiller i menneskers liv. Det moderne mennesket styres av krefter det ikke nødvendigvis er klar over selv, og motivene for handling er mange og ulike. Ibsens karakterer styres derimot av fornuft og logikk, og de er derfor altfor kalde og umenneskelige.³⁰²

Den framstående kunstkritikeren Fotos Politis³⁰³ hevdet også at Ibsen var blitt irrelevant, men han brukte andre argumenter for å bygge opp under sin påstand. Han skrev i den populære avisen «Eleftheron vima» at realismen har tapt terreng for idealismen i litteraturen. Folket søkte ikke lenger virkelighetsnær kunst, de ville ha en fantasiflukt i evige karakterer med sterke og tydelige

301 Anon, 1926, I Vrikolakes tou Ipsen [Ibsens Gjengangere], *Dimokratia*, 14. februar.

302 Anon., 1928, O arhitektonas Solness-Nora [Byggmester Solness-Nora], *Patris*, 14. mars.

303 Politis, F., 1928, Idanismos [Idealisme], *Eleftheron vima*, 10. september.

personligheter, med pathos, som ikke trengte å være så realistiske. Kunst hadde en renselsesfunksjon, og kun idealkarakterene kunne frembringe dette. Det var forøvrig også grunnen til at grekerne elsket de klassiske tragediene.³⁰⁴

Politis skrev at den vestlige realismen for en del år siden hadde vunnet innpass hos de greske intellektuelle, og den greske litteraturen begynte i sin tur å kopiere den. De greske kunstnerne hadde imidlertid misforstått kunstretningen. For det som var en midlertidig trend i vesten, opprinnelig skapt i opposisjon til den romantiske kunsten, ble tatt for å være noe som hadde evig verdi, slik som den idealistiske kunsten, i Hellas. Det som allikevel skjedde var at den greske allmuen mistet interessen for realismen, for tross alt var det midlertidig kunst for en midlertidig periode, som i deres øyne hadde passert. Derfor ble Ibsen utdatert, og av hans verker var det bare «Kongsemnene», «Brand», «Peer Gynt» og «Kejser og galilæer» som fortsatt hadde verdi, fordi de opererte med evige idealer.³⁰⁵

Boissy skrev noe lignende i avisen «Proia»: Ibsen var blitt utdatert, bortsett fra der hvor han peker mot det absolutte og Gode:

«Fra hans verk, imidlertid, for dem som har lest alt sammen, faller det allerede av, som ubrukelige skall, datidens fakter, til stedet, og alle tilleggene, mens lyset konsentrerer seg på den enestående kraften i hans streben mot det absolutte, mens en besnærende ynde og en uuttømmelig ungdom hopper fram fra hans nostalgiske tilbakeskuing mot det Gode.»

«Από του έργου του, εν τούτοις, δι' όσους το αναγινώσκουν εν τω συνόλω του, αποσπώνται ήδη, ως άχρηστοι φολίδες, τα στοιχεία της εποχής, του χώρου, και όλα τα συμπληρώματα, ενώ το φως συγκεντρούται επί της μοναδικής δυνάμεως της κλήσεώς του προς το απόλυτον, ενώ (sic) μια γοητευτική χάρις και μια αστείρευτος νεότης αναπηδά από τας νοσταλγικάς του αναπολήσεις προς το Κάλλος.»³⁰⁶

10.4. Den indirekte analysen

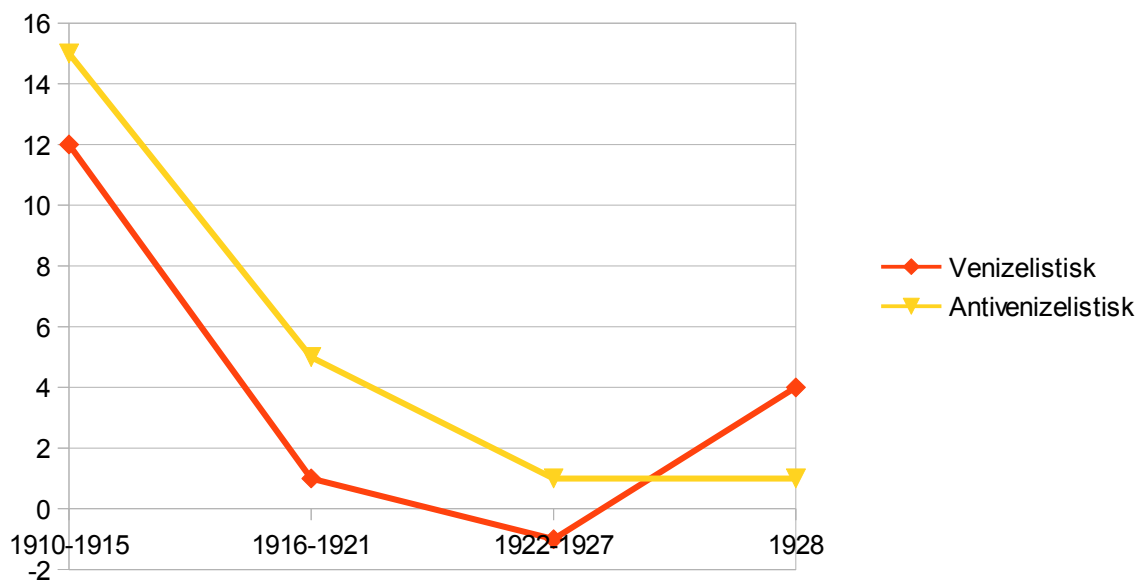
---

304 Politis, F., 1928, Idanismos [Idealisme], Eleftheron vima, 10. september.

305 Politis, F., 1928, Idanismos [Idealisme], Eleftheron vima, 10. september.

306 Boissy, G., 1928, Epi ti ekatondaetiridi tou. Ipsen o exoristos [På hundreårsfeiringen hans. Ibsen den eksilerte], Proia, 18 mars.

Graf 5 Ibsens viktighet i følge greske aviser

Denne grafen er et resultat av en analyse jeg gjorde av alle avistekstene som omhandlet Ibsen. Den viser hvor mange av dem som uttrykte at den norske dramatikerer var viktig, på godt eller ondt. Denne grafen gjør to ting. Først bekrefter den det vi allerede visste, nemlig at Ibsen ble mindre mindre viktig for grekerne. En trend som begynte i 10-årene, men som virkelig ble tydelig mellom 1922 og 1927. Som vi ser stuper hans viktighet i løpet av årene mellom 1916 og 1921, mens bunnen nås i perioden 1922-1927. I 1928 kan det se ut som hans innflytelse øker igjen. Grafen viser også at de antivenizelistiske avisene (gul linje) mente Ibsen var mer viktig, men det bør tilføyes at de venizelistiske avisene (oransje linje) til gjengjeld var mer positivt innstilt til den norske dramatikerer.

Tidligere i oppgaven redegjorde jeg for hvilke stykker som var blitt framført, og hvor mange ganger. Jeg fant ut at «Et dukkehjem» og «Gjengangere» var de som ble oftest spilt. Jeg vil nå presentere tematikken for de ulike Ibsen-skuespillene, sett fra grekernes perspektiv. Om vi skulle gått ut ifra mitt personlige perspektiv ville stykker som «Et dukkehjem» og «Gjengangere» være preget av individualistiske verdier. Nora vil kutte alle familiebånd for å «finne seg selv», mens Oswald er en forkjemper for livsgleden og det frie kunstnerlivet. Begge stykkene kritiserer ekteskapet, og «Gjengangere» fører en grad av kritikk mot kirken. Nora på sin side er et symbol på kvinnefrigjøring og feminisme. Da jeg imidlertid begynte å analysere grekernes tolkning av skuespillene fant jeg at de hadde de en ganske ulik forståelse av «Gjengangere» enn det jeg hadde.

Tabell 2 Ibsen-stykker og sosiale temaer

1910-1915		1916-1921		1922-1927	
Gjengangere	1	Gjengangere	0	Gjengangere	0
Dukkehjem	6	Dukkehjem	0	Dukkehjem	2
Villanden	3	Villanden	0	Villanden	0
Hedda Gabler	1	Hedda Gabler	3	Hedda Gabler	1
Lille Eyolf	0	Lille Eyolf	0	Lille Eyolf	0
Folkefiende	0	Folkefiende	0	Folkefiende	0
Rosmersholm	1	Rosmersholm	0	Rosmersholm	0
Solness	0	Solness	0	Solness	0
Fruen f. h.	0	Fruen f. h.	0	Fruen f. h.	0
Borkman	0	Borkman	0	Borkman	0
Totalt	10	Totalt	3	Totalt	3

Denne tabellen viser hvor ofte avisene diskuterte et av Ibsen-stykkene i lys av ett eller flere sosiale temaer (av dem jeg har inkludert i analysen). Ikke overraskende er det «Et dukkehjem» som i så måte blir gitt mest oppmerksomhet. «Et dukkehjem», ifølge avisene, promoterte feministiske verdier og kritiserte ekteskapet. «Elliniki» skriver:

«Statusen til kvinnen i dagens samfunn, ekteskapets baksider, motsigelsen mellom enkelte menneskelige lover og de rettslige, de forskjellige sosiale problemene og motsetningene, inspirerte den store skandinaviske filosofen til å skape «Nora».»

«Η θέσις της γυναικός εν τη σημερινή κοινωνία, τα ελαττώματα του γάμου, η αντίθεσις ωρισμένων ανθρώπων νόμων προς τους δικαστικούς τοιούτους, αι διάφοροι κοινωνικά πληγαί και αντιφάσεις, ενέπνευσαν εις τον μέγαν Σκανδιναβόν φιλοσόφον την «Νόραν».»³⁰⁷

I noen grad ble det også sett på som et individualistisk verk som kritiserte familien og samfunnet. «Skrip» skriver:

«Tvert imot, hans uttrykkelige individualistiske tilbøyelser viste at han var en beundringsverdig kunstnerisk kriger. Som tilhenger av individets selvstyre var det umulig for ham å ikke føre krig mot ideen om staten og ideen om samfunnet.»

«Το εναντίον η σταθερά εκδηλωμένη ατομιστική τάσις του τον αναδείκνυε θαυμαστόν καλλιτέχνην

307 Anon, 1926, I Nora [Nora], *Elliniki*, 7. januar.

πολεμιστήν. Οπαδός της αυτοκρατορίας του ατόμου δεν ηδύνατο παρά ν' αντιταχθή πολέμιος της ιδέας του Κράτους της ιδέας της κοινωνίας.»³⁰⁸

«Hedda Gabler» ble gitt mye oppmerksomhet i forhold til hvor ofte det ble spilt. En av årsakene kan være at det var det eneste Ibsen-skuespillet som ble framført av den berømte skuespillerinnen Kotopouli. Det ble forøvrig også spilt av Kiveli i 1915, men ikke med like stor suksess. Kritikkk av ekteskapet er temaet som oftest forbindes med dette stykket.

Journalistene var i forbindelse med Kotopoulis framføringer tydelig usikre på hva de selv skulle mene om det kontroversielle stykket. Det var store forventninger rundt stjerneskuespillerens første framføring av et Ibsenskuespill, og prins Nikolaos skulle overvære begivenheten,³⁰⁹ derfor fant de det sannsynligvis tryggest å la Ibsen forklare skuespillet ved å sitere ham. «Skrip» kvoterte dramatikerens slik: «*Ulykkelig kjærlighet er, når to mennesker, elskere er gift og føler, at de ikke passer sammen og at det ikke er mulig for dem å leve lykkelige sammen.*» «*Ατυχής έρως είναι, όταν δύο άνθρωποι, αγαπώμενοι είναι παντρεμένοι κ' εισθάνονται, ότι δεν ταιριάζουν και δεν δύνανται να ζήσουν μαζί ευτυχείς.*»³¹⁰

Hedda blir også forbundet med individualisme, representert i en lyst til å bryte lenker og frigjøre seg. «Protevousa» skriver:

«*Det er situasjonen til Ellida som ikke bor ved vannkanten, men inne i ei trykkende stue hvor hun også dras av det uovervinnelige ukjente. Hennes sjakler er sterkere enn de andre ibsenske kvinnenenes, og derfor er forsøket hennes og resultatet mer dramatisk.*»

«*Είνε η θέσις της Ελλάδας ευρεθείσης όχι εις την ακτήν, αλλά μέσα σ' ένα σαλόσι αποπνικτικόν και όπου έλκεται επίσης ακαταμαχήτως από το άγνωστον. Τα δεσμά της είναι δυνατότερα παρά όλων των άλλων γυναικών του Ίψεν, και διά τούτο η προσπάθειά της και το αποτέλεσμα είναι δραματικώτερα.*»³¹¹

Det er også en annen annen type individualisme som karakteriserer Hedda. Ifølge en artikkel i «Protevousa» som ble skrevet en ukes tid etter premieren er protagonisten både stolt og

308 Anon, 1911, Nora, *Skrip*, 25. november.

309 Anon, 1921, Pennies [Pennestrøk], *Embros*, 3. oktober.

310 Anon, 1911, O Ipsen peri ton ergon tou [Ibsen om sine verker], *Skrip*, 20. april.

311 Anon, 1921, Kotopouli-Ipsen [Kotopouli-Ibsen], *Protevousa*, 30. september.

aristokratisk, og det er derfor at hun ikke kan tilpasse seg den «middelmådige» tilværelsen.³¹² Dette er en individualisme som passer bedre med den «gamle politikken» som var vanlig i Hellas før 1909. Slik sett er det kanskje rart at den antivenizelistiske avisen ikke var mer positivt innstilt til hovedpersonen. Journalisten kritiserer nemlig stykket for at det ikke greier å få oss til å føle sympati med Hedda, nettopp på grunn av denne karakteristikken. Når det er sagt er det kanskje ikke så rart at selv enkelte antivenizelister ikke greide å forstå en så ekstrem og mørk karakter som Hedda Gabler.

«Vildanden» ble diskutert i forhold til sosiale temaer tre ganger. Alle de tre artiklene er forholdsvis store, og er fulle av meninger, tolkninger og vurderinger av stykket. «Vildanden» er stykket som det ble knyttet flest sosiale temaer til. Ikke overraskende ble kritikk av familien nevnt litt oftere enn de andre. Journalistene er mest opptatt av temaet løgn innad i familien,³¹³ men også av familiefedres egoisme,³¹⁴ og statusen til «navnet».³¹⁵

Kritikk av samfunnet ble også tatt opp. Slik som i temaet med familien ble løgnen trukket fram som den skadelige faktoren:

«Ibsen beskylder det moderne samfunnet, organismen blir skadet av det og dets fordommer; han dissekerer de store løgnene, som ser flotte ut på overflaten, som menneskene bevarer med forkjærlighet.»

«Ο Ίψεν κατηγορεί την σύγχρονον κοινωνίαν, πλήττει τον οργανισμόν αυτής και τας προλήψεις της, ανατάμει τα μεγάλα ψεύδη, τα μεγαλοπρεπή κατά το φαινόμενον, τα οποία οι άνθρωποι διατηρούν μετά στοργής.»³¹⁶

Kirken som institusjon ble kritisert for å være altfor konservativ og for at den også bevarer de store samfunnsløgnene.³¹⁷ Mer indirekte blir presteskabet kritisert med beskrivelsen av Malvik, som:

«[...] representerer den uanstendige geistlige, [...]» «[...] αντιπροσωπεύει τον εκφυλισμένον κληρικόν, [...]»³¹⁸

---

312 Parashos, K., 1921, Eda Gabler [Hedda Gabler], *Protevousa*, 7. oktober.

313 Anon, 1915, I agriopapia [Vildanden], *Estia*, 13. juli.

314 Anon, 1915, Ipsenismi [Ibsenismen], *Embros*, 14. juli.

315 Vellianitis, Th., 1915, O Ipsenismos [Ibsenismen], *Athine*, 11. juli.

316 Vellianitis, Th., 1915, O Ipsenismos [Ibsenismen], *Athine*, 11. juli.

317 Vellianitis, Th., 1915, O Ipsenismos [Ibsenismen], *Athine*, 11. juli.

318 Anon, 1915, I agriopapia [Vildanden], *Estia*, 13. juli.

Kritikk av ekteskapet ble også tatt opp, spesielt i artikkelen til journalisten med pseudonymet Bran,³¹⁹ som på sin side ikke var kritisk til ekteskapet, men heller til Ibsens holdninger om det. Ifølge journalisten mente Ibsen at selv ikke de gode menn i datidens samfunn var i stand til å ta godt vare på kvinnen, og at det er umulig for mannen, selv om han føler aldri så mye kjærlighet og omsorg for sin kone, å løfte henne opp på det moralske nivået der han befinner seg.

«Gjengangere» og «Rosmersholm» ble begge assosiert én gang med et sosialt tema. «Gjengangere» med kritikk av ekteskapet, og «Rosmersholm» med kritikk av samfunnet og kulturen. Det kan virke merkelig at «Gjengangere» som hadde blitt spilt så mye bare ble nevnt én gang i dette henseende. Årsakene kan være mange, men jeg vil peke ut noen som synes å utmerke seg. «Gjengangere» er et vanskelig verk, og grekerne misforsto det fra begynnelsen av. «Embros» skrev i 1926 at grekerne hadde hatt inntrykket av at Osvald var den sentrale karakteren i stykket. Dette var i stor grad skuespillerne sin feil, fordi de overspilte karakteren, noe som gjorde at fru Alving, skuespillets rette hovedperson, ble overskygget.³²⁰

I tillegg til at hovedpersonen hadde blitt stilt i bakgrunnen hadde også stykkets tema ifølge avisen «Esperini» blitt misforstått. Avisen skrev i 1928:

«Fordi i «Gjengangere» lider helten av en arvelig sykdom, trodde tidens kritikere og intellektuelle at Ibsen skrev en type doktoravhandling, for å advare folk mot de smittsomme sykdommene.»

«Επειδή δε εις τους «Βρυκόλακας» ο ήρωας παιδεύεται από μιαν κληρονομικήν ασθένειαν, εθεωρήθη τότε υπό της κριτικής και των ανθρώπων των γραμμάτων του καιρού εκείνου, πως ο Ίψεν συνέγραψεν είδος ιατρικής σκηνικής πραγματείας, διά να προπαγανδίση εναντίον των μεταδοτικών νόσων.»³²¹

Grekerne mente ifølge avisen at Ibsen skrev medisinske doktoravhandlinger for scenen. Det er allikevel to faktorer som gjør at vi må ta dette utsagnet med en klype salt. For det første skriver Droulia og Koutsopanagou at avisen var beryktet for sin upålitelighet, og at den ofte overdrev og fortalte usannheter.³²² For det andre forsvares det ikke av kildematerialet forøvrig.

---

319 Anon, 1915, Ipsenismi [Ibsenism], *Embros*, 14. juli.

320 Anon 1926, I «Vrikolakes» [«Gjengangere»], *Embros*, 14. februar.

321 Anon, 1928, O Ipsen [Ibsen], *Esperini*, 24. mars.

322 Droulia, L. og Koutsopanagou, G., 2008, bind 2 s. 260.

10.5. Forandringer i samfunnet

Det er flere ting som tyder på at det greske samfunnet ble mer individualistisk i løpet av perioden fra 1910. Selv om Gounaris og andre politikere av den gamle skolen så på det greske folket som en samling individer, følger det ikke at de var demokratiske eller liberale. De støttet opp om et system som holdt mange individer nede, og enkelte andre oppe. I motsetning til dette ville Venizelos utdanne folket og gjøre dem mer selvstendige samt gi hver borger mulighet til å delta i politikken gjennom et system bygget på lokale organisasjoner. Han ville også beskytte hver enkelt borger fra krenkelser, utnyttelse og overgrep fra sterkere samfunnsgrupper. «Den demokratiske union» og «Agrarpartiet» hadde også planer om å innføre mer demokrati. Det er allikevel flere nyanser her. Fra 1920 fulgte Gounaris og «Folkepartiet» en tilsynelatende mer demokratisk linje. Om dette betyr at partiet faktisk hadde skiftet holdning eller om det kun var en ytre fasade de brukte for å få flere stemmer er vanskelig å svare på. Uansett er det tydelig at partiet fant det nødvendig å tilpasse seg en ny politisk virkelighet. Det bør også nevnes at venizelistene til tider oppførte seg despotisk, men disse årene var preget av konflikter, kriser og revolusjoner, og det er kanskje ikke så merkelig at de liberale politikerne følte det nødvendig å ty til drastiske midler fra tid til annen.

Kort sagt kan vi si at politikerne i årene før 1910 ville at makten skulle ligge hos enkelte, sterke individer, mens politikerne etter 1910 i større grad ville at makten skulle ligge hos de mange individene, og selv om det ikke ble realisert fullt ut kan vi i ettertid spore en tydelig utvikling i denne retningen.

Kvinner fikk mer utdanning og fikk større tilgang til arbeidslivet fra 1910 og utover. Kvinnesak og feminisme ble også inkludert i den offentlige diskurs. Den nye folkeskolen tilbød gratis grunnskoleutdanning for jenter. Denne utdanningen førte blant annet til at enkelte senere skulle finne arbeid i telefon og telegraftjenesten. Forøvrig fantes det kvinner i mange andre sektorer av arbeidslivet. Kvinnene var langt ifra likestilt med mennene på arbeidsmarkedet, men skillet mellom kjønnene var blitt litt mindre enn det hadde vært tidligere. Det ble også opprettet feministiske organisasjoner som kjempet for likestilling, og selv om deres suksess var begrenset i førstningen taler deres blotte eksistens for at temaet var blitt aktuelt i Hellas. For det samme taler forøvrig også enkelte topp-politikers utspill om stemmerett for kvinner, selv om heller ikke det ble noe av i løpet av perioden.

Folkespråket dimotiki fikk også høyere status. Grunnloven av 1911 anerkjente det riktignok ikke, men et gjennombrudd kom med lanseringen av «Ta psila vouna» og «Alfavitari me ton ilio».³²³ Senere, i 1928, ble det også undervist i grunnskolene og tillatt i den høyere utdanningen.³²⁴

En indikasjon på at kirkens makt i samfunnet ble svekket på denne tiden finner vi også i skolebøkene, som hadde fått et mindre religiøst preg samtidig som de var blitt mer fokusert på vitenskap og logikk. Kirkens fordømmelse av Venizelos under 1. verdenskrig³²⁵ kan også sees på som en indikasjon på at den følte seg truet av den nye politikken.

Om ekteskapets betydning forandret seg i det greske samfunnet kan jeg ut ifra de tilgjengelige kildene ikke gi noe klart svar på. Det er også vanskelig å si noe konkret om familiene. Årsaker til familiesplittelse var urbaniseringen - som nok førte til en grad av fraflytting fra bygda til byen - og det at kvinner arbeidet utenfor hjemmet i større grad enn før. Dette var nok uansett av begrenset betydning, for i hovedsak livnærte grekerne seg fortsatt av jordbruket i mellomkrigstiden.³²⁶ Andre splittede familier var enkene og barna som kom flyktende til Hellas fra Tyrkia, men ikke noe av dette er noe bevis for at idealet om en familie som holder sammen ikke sto høyt i kurs i Hellas.

10.6. Ibsen og det greske samfunnet

Jeg vil ta fram enda en graf, og bruke den som grunnlag til en drøfting rundt Ibsen på den ene siden, og det greske samfunnet på den andre.

---

323 Dimaras, A., 1988 s. 29-30.

324 Stefanidis I. D., 2008 s. 198-199.

325 Mavrogordatos, G., 1983 s. 62.

326 Mavrogordatos, G., 1983 s. 154.

Denne grafen viser hvilke sosiale temaer som ble tatt opp i forbindelse med Ibsen. Som vi ser er det kritikk av samfunn og kultur «Samf/kult» som var vanligst. Det er ikke så merkelig, for samfunn og kultur er et veldig bredt tema og kan egentlig inneholde alle de øvrige kategoriene.

Kritikk av ekteskapet ble tatt opp nesten like ofte, gjerne i forbindelse med verdien feminisme, og oftest i lys av skuespillet «Et dukkehjem». Litteraturen nevner ikke noe om at ekteskapet gikk gjennom en forandring i denne perioden, og kanskje var det slik at forholdet mellom mann og kvinne i ekteskapet forble det samme i disse årene. Allikevel er det mye som tyder på at kvinnene var blitt bedre utdannet og mer økonomisk selvstendige. Riktignok var det slik at arbeidende kvinner helst sluttet i jobben når de giftet seg, og mange holdt seg nok hjemme som husmødre, men nå som kvinnene hadde en grunnleggende utdanning kan man påstå at moralen i «Et dukkehjem» hadde blitt etterfulgt til en viss grad. Kvinnene hadde gjennom utdanningen fått en mulighet til å «finne seg selv» som noe annet enn dukker. I tillegg begynte enkelte damer å organisere seg og kreve utvidede politiske rettigheter, som stemmerett. Det kan ikke utelukkes at denne nye

327 Iblant sto det direkte hvilke temaer Ibsen var knyttet til, andre ganger måtte jeg tolke meg fram til det. Et eksempel på det siste var min oppføring av en artikkel i *Protevousa* under temaet «Feminisme» siden den skrev det følgende om Nora: «[...] τι έχει μέσα της μια εύμορφη ή ελαφρά εξωτερικώς γυναικούλα, την οποίαν οι ιδιοκτήται της, πρώτα ο πατέρας της, έπειτα ο άνδρας της, εθεωρούσαν ή έπαιζαν σαν κούκλα.. Το από μέσα αυτό είχε κάτι βαθύ, σοβαρόν, δυνατόν, [...]» (Xenopoulos, G., 1912, *Kritiki epitheorisis. Filologiki, Theatriki Kallitehnikhi* [Kritisk ettersyn. Filologisk, teatralisk kunstnerisk], *Keri*, 16. juli.) «[...] hva hun har innvendig ei velformet lettere overfladisk lita dame, som hennes eiere, først faren hennes, etterpå mannen hennes, tenkte om eller lekte med som dukke.. Dette innenfra er noe dypt, alvorlig, sterkt, [...]».

selvstendigheten og selvtiliten kan ha gitt utslag også i ekteskapet - kanskje ble kjønnsrollene noe mer like.

Individualisme ble ofte tatt opp i forbindelse med Ibsen. Man kan si at med venizelismen fulgte en individualisme som i mindre grad var for de sterkeste, slik som det hadde vært i de foregående årene. Nettopp denne typen individualisme, som fokuserer på individets tanke- og handlefrihet, fant de greske journalistene i Ibsens stykker. Venizelismen rørte opp i et størknet politisk system som baserte seg på å holde mange individer nede, og gav de mannlige borgerne en reell politisk innflytelse blant annet ved at stortingsvalgene fra nå av sto mellom partier som hadde ulike prinsipper. Med den reviderte grunnloven i 1911 vernet den om individets frihet og sikkerhet, og gav hver og en rett til gratis grunnutdanning. På tross av sine demokratiske idealer gjorde ikke Venizelos et endelig brudd med klientellismen eller elitismen. Han måtte til tider føye regionale, antidemokratiske politiske faksjoner fordi han trengte deres støtte, og partiet hans forble elitistisk på tross av ambisjonene om å demokratisere de indre nominasjonsprosessene. Han innførte ikke demokrati, men han brakte den greske politikken over i et mellomstadium, med den såkalte maskinpolitikken. Med maskinpolitikk blir det lagt mindre vekt på personlige patron-klientbånd. Det mer upersonlige partiet tar over rollen som patron. Kanskje det var derfor at grekerne mente at Ibsens oppfordring om frihet for individet var passé i 1920-årene.

Kritikken av familielivet handler også om kjønnsroller, og slik sett gjelder argumentene mot ekteskapet også her, men i tillegg inkluderes barn. En journalist uttrykte bekymring for at døtrene skulle gjøre opprør mot foreldrene, og at det rolige familielivet samt pliktfølelsen familiemedlemmene hadde overfor hverandre skulle ofres for en abstrakt og romantisk ide om «frigjørelse».³²⁸ Siden retten til skolegang og muligheten til økonomisk uavhengighet var til stede i Hellas i større grad enn før var kanskje ikke denne bekymringen helt ubegrunnet. Tildekkingen av sannheten om Hedvigs herkomst i «Vildanden» tolkes som en kritikk av løggen innenfor familien. Imidlertid gjør mangelen på informasjon om familielivet i Hellas på denne tiden at jeg dessverre ikke kan svare på om kommunikasjonen mellom familiemedlemmene var preget av mer eller mindre ærlighet enn tidligere.

Kirken var en av gruppene som følte seg truet av samfunnsforandringene som kom med Venizelos, og derfor var de antivenizelistiske.³²⁹ At kirken følte seg truet behøver ikke å bety at den ble nødt til

---

328 Pandelaki, E., 1921, Pende dialeksis epi ton ginekon tou Ipsen. E Idee tis k. Korillou. Mia kritiki [Fem foredrag om Ibsens kvinner. Ideene til frøken Korillou. En kritikk], *Ethnos*, 15. april.

329 Mavrogordatos, G., 1983 s. 120.

å forandre seg, men det er en indikasjon på at den hadde mistet noe av sin politiske makt. Man kan si at Ibsens kritikk av kirken fikk mindre slagkraft ettersom kirkens makt minket. Det finnes allikevel farer ved å konkludere med noe så kategorisk. Om kirken hadde mindre utbredt støtte i befolkningen enn tidligere kan det jo være at den fikk sterkere støtte av de som holdt til i den antivenizelistiske leiren.

Det er vanskelig å si noe om hvorvidt grekernes åndelige liv forandret seg. Det er ingenting som tilsier at en venizelist med moderne og progressive politiske ideer ikke skulle kunne være kristen. Jeg har heller ikke kommet over noen statistikk for tro. Det at avisene tar opp kritikken mot kirken kan i seg selv være en forsiktig indikator på at noen var «falt ifra», men den kanskje viktigste indikatoren på at folk var blitt mer sekulære er at skolebøkene som ble utgitt i tiden etter 1910 la mindre vekt på religion. Slik sett kan Ibsens kritikk av kirken ha blitt sett på som gammeldags etter 1922.

Skolebøkene er også noe som viser oss det greske samfunnets nye holdning til folkespråket dimotiki. Jeg har allerede nevnt at enkelte skolebøker ble skrevet på dette målet etter 1910. Dette temaet var nok ikke mindre aktuelt i 1920-årene, men det ble kun i mindre grad forbundet med Ibsen.

10.7. Konklusjon

I denne oppgaven har jeg prøvd å svare på spørsmålet om hvorfor Ibsen ble mindre populær i Hellas mellom 1922 og 1927. Jeg har studert avistekster fra 1920-årene for å finne ut hva journalistene skrev om saken, og jeg har sammenlignet deres syn på hva Ibsen sto for med utviklingen som foregikk i det greske samfunnet på den tiden. Jeg har også påvist at det i noen grad hadde blitt mer slik som Ibsen - slik grekerne selv så ham - ville ha det. Dette blir delvis støttet av «Den direkte analysen», men denne viser også til andre forklaringer som den legger minst like mye vekt på.

Før jeg greier ut om mine resultater vil jeg ta opp temaet om kinoen i Hellas. Teatret gikk gjennom en krise på denne tiden fordi grekerne i stor grad foretrakk det nye mediet. Allikevel er dette verken den eneste eller den viktigste forklaringen på hvorfor Ibsenstykkene ble sjeldnere framført, noe jeg vil forsøke å vise i de følgende avsnittene.

Jeg har funnet fire forklaringer på hvorfor Ibsen ble mindre populær. Den første forklaringen var at han var ondskapsfull, den andre at han hadde blitt irrelevant, den tredje at han var uforståelig, og den fjerde at han ikke var teatralisk nok.

Både «Den direkte analysen» og «Den indirekte analysen» peker på at Ibsen ble sett på (av enkelte) som ondskapsfull og kald. I den første står dette klart og tydelig, i den andre har jeg måttet tolke meg fram til det.

Begge disse analysene påpeker også at Ibsen var blitt irrelevant. Imidlertid ser vi at «Den direkte analysen» gir flere forklaringer på hvorfor dette skjedde. Journalistene mente at enkelte av Ibsens fordringer var blitt møtt, men i tillegg til dette mente de at han tilhørte en epoke som ikke lenger kunne kommunisere med virkeligheten. I 1920-årene hadde synet på mennesket og samfunnet blitt mye mer nyansert og komplisert.

Ibsen var del av en kunstartrend som hadde tapt terreng for iallfall to andre kunstartreninger. Den ene var den modernistiske estetikken som hadde blitt populær i resten av Europa og som fikk innpass i Hellas rundt 20-årene da flere ikke-kommersielle teatre satte opp modernistiske stykker, men ingen av Ibsen. Den andre kunstartreningen ble beskrevet av Fotos Politis som mindre realistisk og preget av evige idealtyper - denne kunsten appellerte til massene. Ibsen skrev som vi vet også stykker med idealtyper, slik som «Peer Gynt», men grekerne i 20-åra så fortsatt på ham som en sosial reformator med beina plantet i den naturalistiske tradisjonen, og de hadde kun i liten grad utforsket hans mer poetiske verker (dette vises blant annet av det faktum at ingen av de poetiske stykkene til dramatikerens ble framført i Hellas før i 30-åra.)

Studiet av avisene og litteraturen sammen («Den indirekte analysen») viste at det greske samfunnet hadde utviklet seg i en retning som svarte til Ibsens fordringer, og at grekerne slik ikke fikk det same behovet for ham som før. Forskjellen på svarene som de to analysene gir ligger i det følgende: I den første er Ibsens fordringer i stor grad inkompatible med virkeligheten. Det er som om Ibsens tanker om mennesket og samfunnet tilhører et gammelt paradigme, som er blitt forkastet til fordel for et som er mer moderne. I den andre forklaringen har Ibsens fordringer fortsatt verdi, selv om de

til tider kan være mindre relevante i samfunn som har tatt dem til seg og lever ved dem. De tilhører her det samme paradigmet.

Det har også hendt at en analyse ga svar som den andre ikke gjorde. For eksempel mente flere journalister at Ibsen av ulike årsaker var uforståelig, eller at han ikke passet for teaterscenen fordi hans karakterer ikke var levende nok. Disse svarene ville det ikke vært mulig å komme fram til i «Den indirekte analysen». Grunnen er at den ikke var basert på en inngående undersøkelse av tekster som omhandler Ibsen, men på en mer overfladisk undersøkelse av avisene og det greske samfunnet generelt.

Tesen var at Ibsen var blitt mindre populær i Hellas i midten av 20-årene fordi samfunnet hadde utviklet seg slik at Ibsens sosiale fordringer til en viss grad var blitt etterfulgt. Den indirekte analysen støtter opp under denne tesen. Den direkte analysen gjør også det, men den gir imidlertid også forklaringer av en annen art, nemlig at Ibsens fordringer ikke kunne bli etterfulgt, fordi de var håpløst enkle, logiske og generaliserende. Samtidig peker den på andre årsaker, som at Ibsen var uforståelig og uteatralsk. Svarene fra den direkte analysen samt informasjonen om kinoens inntog i Hellas på denne tiden har gjort at jeg måtte omforme den opprinnelige tesen. Den har nå blitt mer komplisert, men forhåpentligvis også mer virkelighetstro: «Ibsen var blitt mindre populær i Hellas i midten av 20-årene fordi teatret i det hele tatt var blitt mindre populært. Men enda viktigere var det at samfunnet hadde utviklet seg slik at Ibsens sosiale fordringer til en viss grad var blitt etterfulgt, og at han slik var blitt irrelevant. Det hadde også blitt mulig å mene at Ibsen er mørk og uforståelig og samtidig beholde sin kunstneriske integritet. Samtidig eksisterte en oppfatning om at den norske dramatikerens ideer var så enkle at de ikke var i stand til å ta tak i de dype, sammensatte utfordringene i den moderne virkeligheten, og at kunstretningen han opererte i ikke lenger engasjerte folket.»

11. Referanseliste

11.1. Norsk og engelsk

Clogg, R., 2002, *A Concise History of Greece*, Cambridge: Cambridge University Press.

Hultén, B., 2000 *Journalistikanalys en introduktion*, Lund: Studentlitteratur.

Kitromilides P. M., (ed.) 2008 *Eleftherios Venizelos The Trials of Statemanship*, 2 utg., Edinburgh: Edinburgh University Press.

Koliopoulos J. S., og Veremis T. M., 2010 *Modern Greece A History since 1821*, Chichester: Wiley-Blackwell.

Mavrogordatos, G., 1983 *Stillborn Republic*, Berkeley og Los Angeles: University of California Press.

Siapera, E., 2010 *Cultural diversity and global media*, Chichester: Wiley-Blackwell.

Tjelmeland, H., 2003, Aviser som historisk kjelde, i: Roalsø, E., *Å skrive i motvind: Ruth Thomsen og Stavanger Aftenblad 1934 – 1980* s. 114 – 130, Oslo: Norsk pressehistorisk forening.

11.2. Gresk

Anon, 1910, O Venizelos is to theatron [Venizelos på teatret], *Keri*, 3. oktober. (Anon, 1910, Ο Βενιζέλος εις το θέατρον, *Καιροί*, 3. oktober.)

Anon, 1910, Stili theamatou [Kolonne med forestillinger], *Estia*, 21. oktober. (Anon, 1910, Στήλη θεαμάτων, *Εστία*, 21. oktober.)

Anon, 1910, Theatrike krisis: I Brikolakes tou Ipsen [Teatralke avveininger: Ibsens Gjengangere], *Patris*, 19. september. (Anon, 1910, Θεατρικαί κρίσεις: Οι Βρυκόλακες του Ίψεν, *Πατρίς*, 19.

september.)

Anon, 1910, Theatrike selides. Rosmersholm [Teatersider. Rosmersholm], *Athine*, 3. oktober. (Anon, 1910, Θεατρικαί σελίδες. Ρόσμερσχολμ, *Αθήναι*, 3. oktober.)

Anon, 1910, Βρυκόλακες Stili theamatou [Kolonne med forestillinger], *Estia*, 21. oktober. (Anon, 1910, Βρυκόλακες Στήλη θεαμάτων, *Εστία*, 21. oktober.)

Anon, 1911, Nora, *Embros*, 24. november. (Anon, 1911, Νόρα, *Εμπρός*, 24. november.)

Anon, 1911, Nora, *Skrip*, 25. november. (Anon, 1911, Νόρα, *Σκριπ*, 25. november.)

Anon, 1911, O Ibsen peri ton ergon tou [Ibsen om sine verker], *Skrip*, 20. april. (Anon, 1911, Ο Ίψεν περί των έργων του, *Σκριπ*, 20. april.)

Anon, 1912, Apo ta theatra. Nora [Fra teatrene. Nora], *Estia*, 12. juli. (Anon, 1912, Από τα θέατρα. Νόρα, *Εστία*, 12. juli.)

Anon, 1912, E epitihie [Suksessene], *Patris*, 14. juli. (Anon, 1912, Αι επιτυχίαι, *Πατρίς*, 14. juli.)

Anon, 1912, O Ibsen [Ibsen], *Keri*, 13. juli. (Anon, 1912, Ο Ίψεν, *Καιροί*, 13. juli.)

Anon, 1912, To spiti tis kouklas [Et dukkehjem], *Efimeris*, 12. juli. (Anon, 1912, Το σπίτι της κούκλας, *Εφημερίς*, 12. juli.)

Anon, 1913, O thiasos Ikonomou [Teatergruppen til Ikonomou], *Akropolis*, 8. februar. (Anon, 1913, Ο θίασος Οικονόμου», *Ακρόπολις*, 8. februar.)

Anon, 1913, Pennies [Pennestrøk], *Embros*, 14. august. (Anon, 1913, Πεννιές, *Εμπρός*, 14. august.)

Anon, 1913, Theatra. I Nora [Teatre. Nora], *Akropolis*, 1. august. (Anon, 1913, Θέατρα. Η Νόρα, *Ακρόπολις*, 1. august.)

Anon, 1913, Tou theatrou [Av teatret], *Patris*, 12. august. (Anon, 1913, Του θεάτρου, *Πατρίς*, 12.

august.)

Anon, 1914, I Nora [Nora], *Embros*, 30. november. (Anon, 1914, Η Νόρα, *Εμπρός*, 30. november.)

Anon, 1915, Edda Gabler [Hedda Gabler], *Estia*, 30. juni. (Anon, 1915, Έδδα Γκάμπλερ, *Εστία*, 30. juni.)

Anon, 1915, I agrioparia [Vildanden], *Embros*, 9. juli. (Anon, 1915, Η αγριόπαπια, *Εμπρός*, 9. juli.)

Anon, 1915, I agrioparia [Vildanden], *Estia*, 9. juli. (Anon, 1915, Η Αγριόπαπια, *Εστία*, 9. juli.)

Anon, 1915, I agrioparia tou Ipsen [Ibsens Vildanden], *Akropolis*, 9. juli. (Anon, 1915, Η Αγριόπαπια του Ίψεν», *Ακρόπολις*, 9. juli.)

Anon, 1915, I hthesini proti [Gårsdagens første], *Esperinon neon asti*, 9. juli. (Anon, 1915, Η χθεσινή πρώτη, *Εσπερινόν Νέον Άστν*, 9. juli.)

Anon, 1915, I k. Eda [Fru Hedda], *Keri*, 1. juli. (Anon, 1915, Η κ. Έντα, *Καιροί*, 1. juli.)

Anon, 1915, Ipsenismi [Ibsenismer], *Embros*, 14. juli. (Anon, 1915, Ιψενισμοί, *Εμπρός*, 14. juli.)

Anon, 1915, Kosmiki kinisis. I hthesini tis Kivelis [Folkebevegelser. Gårsdagen til Kiveli], *Embros*, 30. juni. (Anon, 1915, Κοσμική κίνησης. Η χθεσινή της Κυβέλης, *Εμπρός*, 30. juni.)

Anon, 1915, O k. Th. Ikonomou [Herr Th. Ikonomou], *Embros*, 11. juli. (Anon, 1915, Ο κ. Θ. Οικονόμου, *Εμπρός*, 11. juli.)

Anon, 1915, Pennies [Pennestrøk], *Embros*, 10. september. (Anon, 1915, Πεννιές, *Εμπρός*, 10. september.)

Anon, 1915, Theatron Kivelis. Eda Gabler [Kivelis Teater. Hedda Gabler], *Efimeris*, 30. juni. (Anon, 1915, Θέατρον Κυβέλης. Έντα Γκάμπλερ, *Εφημερίς*, 30. juni.)

Anon, 1915, To ellinikon theatron III [Det greske teatret III], *Nea Ellas*, 5. juli. (Anon, 1915, Το

ελληνικόν θέατρον III, *Νέα Ελλάς*, 5. juli.)

Anon, 1916, O Ikonomou stous Vrikolakas [Ikonomou i Gjengangere], *Estia*, 8. januar. (Anon, 1916, Ο Οικονόμου στους Βρυκόλακας, *Εστία*, 8. januar.)

Anon, 1917, Edo ki eki [Her og der], *Skrip*, 6. desember. (Anon, 1917, Εδώ κι εκεί, *Σκριπ*, 6. desember.)

Anon, 1919, O Ipsen ka i efopliste [Ibsen og skipsrederne], *Estia*, 27. februar. (Anon, 1919, Ο Ίψεν και οι εφοπλισταί, *Εστία*, 27. februar.)

Anon, 1919, O Ipsen kai to ergon tou [Ibsen og hans verk], *Estia*, 2. mars. (Anon, 1919, Ο Ίψεν και το έργο του, *Εστία*, 2. mars.)

Anon, 1919, O mikros Ajiolf [Lille Eyolf], *Estia*, 8. mars. (Anon, 1919, Ο μικρός Άγιολφ, *Εστία*, 8. mars.)

Anon, 1919, Theatriki epitihia [Teatral sksess], *Keri*, 9. mars. (Anon, 1919, Θεατρική επιτυχία, *Καιροί*, 9. mars.)

Anon, 1919, To theatron tou odiou. O mikros Aiolf tou Ipsen [Teatret til kunstakademiet. Ibsens Lille Eyolf], *Ethnos*, 17. mars. (Anon, 1919, Το Θέατρον του Ωδείου. Ο μικρός Άϊολφ του Ίψεν, *Έθνος*, 17. mars.)

Anon, 1921, Apo tin protevousan [Fra hovedstaden], *Protevousa*, 1. oktober. (Anon, 1921, Από την πρωτεύουσαν, *Πρωτεύουσα*, 1. oktober.)

Anon, 1921, Apo tin timitikin tis Kotopouli. Eda Gabler [Fra æresforestillinga til Kotopouli. Hedda Gabler], *Efimeris*, 30. september. (Anon, 1921, Από την τιμητικήν της Κοτοπούλη. Έντα Γκάμπλερ, *Εφημερίς*, 30. september.)

Anon, 1921, I avriani timitiki [Morgendagens æresforestilling], *Efimeris*, 29. september. (Anon, 1921, Η αυριανή τιμητική, *Εφημερίς*, 29. september.)

Anon, 1921, I timitiki tis dos Kotopouli [Æresforestillinga til fru Kotopouli], *Esperini*, 1. oktober. (Anon, 1921, Η τιμητική της δος Κοτοπούλη, *Εσπερινή*, 1. oktober.)

Anon, 1921, I timitiki tis kotopouli [Æresforestillinga til Kotopouli], *Estia*, 27. september. (Anon, 1921, Η τιμητική της Κοτοπούλη, *Εστία*, 27. september.)

Anon, 1921, I timitiki tis kotopouli [Æresforestillinga til Kotopouli], *Kathimerini*, 1. oktober. (Anon, 1921, Η τιμητική της Κοτοπούλη, *Καθημερινή*, 1. oktober.)

Anon, 1921, I timitiki tis kotopouli. Eda Gabler [Æresforestillinga til Kotopouli. Hedda Gabler], *Esperini*, 28. september. (Anon, 1921, Η τιμητική της Κοτοπούλη. Έντα Γκάμπλερ, *Εσπερινή*, 28. september.)

Anon, 1921, I vrikolakes [Gjengangere], *Esperini*, 24. juli. (Anon, 1921, Οι Βρυκόλακες, *Εσπερινή*, 24. juli.)

Anon, 1921, Kosmika theatrika [verdensteatere], *Efimeris*, 1. oktober. (Anon, 1921, Κοσμικά θεατρικά, *Εφημερίς*, 1. oktober.)

Anon, 1921, Kotopouli. Ipsen [Kotopouli. Ibsen], *Protevousa*, 30. september. (Anon, 1921, Κοτοπούλη. Ίψεν, *Πρωτεύουσα*, 30. september.)

Anon, 1921, Koula Zervou, *Esperini*, 24. desember. (Anon, 1921, Κούλα Ζερβού, *Εσπερινή*, 24. desember.)

Anon, 1921, O Ipsen is tin Ellada [Ibsen i Hellas], *Efimeris*, 1. oktober. (Anon, 1921, Ο Ίψεν εις την Ελλάδα, *Εφημερίς*, 1. oktober)

Anon, 1921, Pennies [Pennestrøk], *Embros*, 3. oktober. (Anon, 1921, Πεννιές, *Εμπρός*, 3. oktober.)

Anon, 1921, Theatron [Teater], *Skrip*, 2. oktober. (Anon, 1921, Θέατρον, *Σκριπ*, 2. oktober.)

Anon, 1922, O Ipsen is tin Italian [Ibsen i Italia], *Eleftheron vima*, 26. juli. (Anon, 1922, Ο Ίψεν εις την Ιταλίαν, *Ελεύθερον Βήμα*, 26. juli.)

Anon, 1923, Kallitehnikiki kinisis [Kunstnerisk bevegelse], *Embros*, 2. april. (Anon, 1923, Καλλιτεχνική κίνησις, *Εμπρός*, 2. april.)

Anon, 1923, Nora-Metaxa, *Ethnos*, 28. mai. (Anon, 1923, Νόρα-Μεταξά, *Έθνος*, 28. mai.)

Anon, 1924, Giro apo to teatro [Rundt teatret], *Eleftheron vima*, 5. februar. (Anon, 1924, Γύρω από το Θέατρο, *Ελεύθερον Βήμα*, 5. februar.)

Anon, 1924, Nora. Ipsen [Nora. Ibsen], *Dimokratia*, 7. februar. (Anon, 1924, Νόρα. Ίψεν, *Δημοκρατία*, 7. februar.)

Anon, 1926, E filologike apogevmatine [De filologiske ettermiddagene], *Vradini*, 7. april. (Anon, 1926, Αι φιλολογικαί απογευματιναί, *Βραδυνή*, 7. april.)

Anon, 1926, Giro sth Nora [Rundt Nora], *Esperini*, 8. januar. (Anon, 1926, Γύρω στη Νόρα, *Εσπερινή*, 8. januar.)

Anon, 1926, I Nora [Nora], *Elliniki*, 7. januar. (Anon, 1926, Η Νόρα, *Η Ελληνική*, 7. januar.)

Anon, 1926, I vrikolakes [Gjengangere], *Dimokratia*, 14. februar. (Anon, 1926, Οι Βρυκόλακες, *Δημοκρατία*, 14. februar.)

Anon, 1926, I vrikolakes [Gjengangere], *Elliniki*, 13. februar. (Anon, 1926, Οι Βρυκόλακες, *Η Ελληνική*, 13. februar.)

Anon, 1926, I vrikolakes [Gjengangere], *Embros*, 14. februar. (Anon, 1926, Οι Βρυκόλακες, *Εμπρός*, 14. februar.)

Anon, 1926, Ta pezomena erga. I Vrikolakes is to kentrikon [De spilte verkene. Gjengangere i Kentrikon], *Skrip*, 13. februar. (Anon, 1926, Τα παιζόμενα έργα. Οι Βρυκόλακες εις το Κεντρικόν, *Σκριπ*, 13. februar.)

Anon, 1926, To theatron: Eda Gabler -Kotopouli [Teatret: Hedda Gabler -Kotopouli], *Elliniki*, 10.

april. (Anon, 1926, Το θέατρον: Έντα Γκάμπλερ –Κοτοπούλη, *Η Ελληνική*, 10. april.)

Anon, 1927, Ο Ικονομου apethane [Ikonomou døde], *Eleftheron vima*, 22. mars. (Anon, 1927, Ο Οικονόμου απέθανε, *Ελεύθερον Βήμα*, 22. mars.)

Anon, 1928, Ε eorte του Ipsen [Ibsenfestene], *Eleftheron vima*, 14. februar. (Anon, 1928, Αι εορταί του Ίψεν, *Ελεύθερον Βήμα*, 14. februar.)

Anon, 1928, Ena ergo του Er. Ipsen. Giannis Gavriil Borkman. I epangelmatiki sholi [Et verk av H. Ibsen. John Gabriel Borkman. Fagskolen], *Elliniki*, 9. april. (Anon, 1928, Ένα έργο του Ερ. Ίψεν. Γιάννης Γαβριήλ Μπόρκμαν. Η επαγγελματική σχολή, *Ελληνική*, 9. april.)

Anon, 1928, Errikos Ipsen [Henrik Ibsen], *Eleftheron vima* 22. mars. (Anon, 1928, Ερρίκος Ίψεν, *Ελεύθερον Βήμα* 22. mars.)

Anon, 1928, Errikou Ipsen O arhitektonas Solnes-Nora [Henrik Ibsens Byggmester Solness-Nora], *Patris*, 14. mars. (Anon, 1928, Ερρίκου Ίψεν Ο αρχιτέκτονας Σόλνες-Νόρα, *Πατρίς*, 14. mars.)

Anon, 1928, Giannis Gavriil Borkman [John Gabriel Borkman], *Estia*, 8. april. (Anon, 1928, Γιάννης Γαβριήλ Μπόρκμαν, *Εστία*, 8. april.)

Anon, 1928, Gnorizete ton k. Ipsen? [Kjenner dere herr Ibsen?], *Estia*, 29. mars. (Anon, 1928, Γνωρίζετε τον κ. Ίψεν;, *Εστία*, 29. mars.)

Anon, 1928, Henrik Ipsen [Henrik Ibsen], *Estia*, 17. mars. (Anon, 1928, Χένρικ Ίψεν, *Εστία*, 17. mars.)

Anon, 1928, I ekatondaetiris του Ipsen [Ibsens hundreårsjubileum], *Vradini*, 22. mars. (Anon, 1928, Η εκατονταετηρίς του Ίψεν, *Βραδυνή*, 22. mars.)

Anon, 1928, I ekatondaetiris του Ipsen [Ibsens hundreårsjubileum], *Vradini*, 23. mars. (Anon, 1928, Η εκατονταετηρίς του Ίψεν, *Βραδυνή*, 23. mars.)

Anon, 1928, I ekatondaetiris του Ipsen [Ibsens hundreårsjubileum], *Vradini*, 24. mars. (Anon, 1928,

Η εκατονταετηρίς του Ίψεν, *Βραδυνή*, 24. mars.)

Anon, 1928, I ekatondaetiris tou Ipsen [Ibsens hundreårsjubileum], *Vradini*, 25. mars. (Anon, 1928, Η εκατονταετηρίς του Ίψεν, *Βραδυνή*, 25 mars.)

Anon, 1928, I ekatontaetiris tou norvigou dramaturgou. O Errikos Ipsen. I zoi, to ergon ke i agones tou [Hundreårsjubileet til den norske dramatiker. Henrik Ibsen. Livet, verket og hans kamper], *Kathimerini*, 26. mars. (Anon, 1928, Η εκατονταετηρίς του νορβηγού δραματουργού. Ο Ερρίκος Ίψεν. Η ζωή, το έργο και οι αγώνες του, *Καθημερινή*, 26. mars.)

Anon, 1928, I Nora tou Ipsen [Ibsens Nora], *Esperini*, 6. mai. (Anon, 1928, Η Νόρα του Ίψεν, *Εσπερινή*, 6. mai.)

Anon, 1928, O fantastikos iroas tou Ipsen. Peer Gint [Den fantastiske helten til Ibsen. Peer Gynt], *Estia*, 21. mars. (Anon, 1928, Ο φανταστικός ήρωας του Ίψεν. Πέερ Γκυντ, *Εστία*, 21. mars.)

Anon, 1928, O Ipsen [Ibsen], *Esperini*, 24. mars. (Anon, 1928, Ο Ίψεν, *Εσπερινή*, 24. mars.)

Anon, 1928, To theatron. Giannis Gavriil Borkman [Teatret. John Gabriel Borkman], *Ethnos*, 8. april. (Anon, 1928, Το Θέατρον. Γιάννης Γαβριήλ Μπόρκμαν, *Έθνος*, 8. april.)

Anon, Ta erga tou Ipsen [Ibsens verker], *Esperini*, 3. oktober. (Anon, Τα έργα του Ίψεν, *Εσπερινή*, 3. oktober.)

Boissy, G., 1928, Epi ti ekatondaetiridi tou. Ipsen o exoristos [På hundreårsfeiringen hans. Ibsen den eksilerte], *Proia*, 18. mars. (Boissy, G., 1928, Επί τη εκατονταετηρίδι του. Ίψεν ο εξόριστος, *Πρωία*, 18. mars.)

Dafnis, S., 1915, O Ipsen Piitis [Ibsen poeten], *Athine*, 2. august. (Δάφνης, Σ., 1915, Ο Ίψεν ποιητής, *Αθήναι*, 2. august.)

Dafnis, S., 1915, O Ipsen Piitis [Ibsen poeten], *Athine*, 26. juli. (Δάφνης, Σ., 1915, Ο Ίψεν ποιητής, *Αθήναι*, 26. juli.)

Dictionary of Greek, 2013, *Academic*, [verdensveven] tilgjengelig fra:

http://greek_greek.enacademic.com/214261/%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1_-_%CE%A4%CF%8D%CF%80%CE%BF%CF%82 (Hentet: 07.01.2014).

Drosinis, G., 1928, Grammata pros tin Estian, I gineka tou Ipsen [Brev til Estia, Dama til Ibsen], *Estia*, 18. mars. (Δροσίνης Γ., 1928, Γράμματα προς την Εστία, Η γυναίκα του Ίψεν 18. mars.)

Droulia, L. og Koutsopanagou, G., 2008, *Engiklopedia tou ellinikou tipou 1784-1974 [Leksikonet om den greske presse 1784-1974]*, Athen: Institutto Neoellinikon Erevnon / Ethniko Idrima Erevnon [Instituttet for nygreske undersøkelser / Nasjonalt Institutt for undersøkelser]. (Δρούλια, Λ. og Κουτσοπανάγου, Γ., 2008, *Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού τύπου 1784-1974*, Athen: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών.)

Haris, P., 1928, Ena drama tou Ipsen. Giannis Gavriil Borkman. E parastasis tis epangelmatikis sholis [Et drama av Ibsen. John Gabriel Borkman. Framføringene til fagskolen], *Elliniki*, 10. april. (Χάρης, Π., 1928, Ένα δράμα του Ίψεν. Γιάννης Γαβριήλ Μπόρκμαν. Αι παραστάσεις της επαγγελματικής σχολής, *Ελληνική*, 10. april.)

Haris, P., 1928, Nora, *Elliniki*, 14. mars. (Χάρης, Π., 1928, Νόρα, *Ελληνική*, 14. mars.)

Hloros, K., 1915, Skepsis idiotropou. Agriopapia [Spesielle tanker. Vildanden], *Skrip*, 10. juli. (Χλωρός, Κ., 1915, Σκέψεις ιδιοτρόπου. Αγριόπαπια, *Σκριπ*, 10. juli.)

Horn, P., 1915, Eda Gabler [Hedda Gabler], *Ethnos*, 1. juli. (Χορν, Π., 1915, Έδα Γκάμπλερ, *Έθνος*, 1. juli.)

Horn, P., 1915, I proti tis Agriopapias [Den første til Vildanden], *Ethnos*, 9. juli. (Χορν, Π., 1915, Η πρώτη της Αγριόπαπιας, *Έθνος*, 9. juli.)

Ibsen, B., 1928, I gineka tou Ipsen [Dama til Ibsen], *Estia*, 17. mars. (Ibsen, B., 1928, Η γυναίκα του Ίψεν, *Εστία*, 17. mars.)

Ibsen, B., 1928, I gineka tou Ipsen [Dama til Ibsen], *Estia*, 18. mars. (Ibsen, B., 1928, Η γυναίκα του Ίψεν, *Εστία*, 18. mars.)

Ibsen, H., 1921 Amfivolia ki elpides [Tvil og håp], oversatt av K. Trikoglidis, *Ethnos*, 11. januar.
(Ibsen, H., 1921 Αμφιβολία κι' ελπίδες, oversatt av K. Τρικογλίδης, *Εθνος*, 11. januar.)

Ibsen, H., 1921, Anamnisis [Minne], oversatt av K. Trikoglidis, *Ethnos*, 13. januar. (Ibsen, H., 1921, Ανάμνησις, oversatt av K. Τρικογλίδης, *Εθνος*, 13. januar.)

Ibsen, H., 1921, Ena noufaro [En vannlilje], oversatt av K. Trikoglidis, *Ethnos*, 13. januar. (Ibsen, H., 1921, Ένα νούφαρο, oversatt av K. Τρικογλίδης, *Εθνος*, 13. januar.)

Ibsen, H., 1921, Fthinoporino vradi [Høstkveld], oversatt av K. Trikoglidis, *Ethnos*, 12. januar.
(Ibsen, H., 1921, Φθινοπωρινό βράδυ, oversatt av K. Τρικογλίδης, *Εθνος*, 12. januar.)

Ibsen, H., 1921, Kamara tis kardias [Hjertets rom], oversatt av K. Trikoglidis, *Ethnos*, 12. januar.
(Ibsen, H., 1921, Κάμαρα της καρδιάς, oversatt av K. Τρικογλίδης, *Εθνος*, 12. januar.)

Ibsen, H., 1921, Neraida [Feen], oversatt av K. Trikoglidis, *Ethnos*, 13. januar. (Ibsen, H., 1921, Νεράϊδα, oversatt av K. Τρικογλίδης, *Εθνος*, 13. januar.)

Ibsen, H., 1921, O horos ton nekron [De dødes sted], oversatt av K. Trikoglidis, *Ethnos*, 11. januar.
(Ibsen, H., 1921, Ο Χώρος των νεκρών, oversatt av K. Τρικογλίδης, *Εθνος*, 11. januar.)

Iosif, M., 1915, I agrioparia [Vildanden], *Estia*, 13. juli. (Ιωσήφ, Μ., 1915, Η αγριόπαπια, *Εστία*, 13. juli.)

Katselis, P., 1928, Giannis Gavriil Borkman [John Gabriel Borkman], *Embros*, 9. april. (Κατσέλης, Π., 1928, Γιάννης Γαβριήλ Μπόρκμαν, *Εμπρός*, 9. april.)

Katselis, P., 1928, Mia ekatondaetiris Errikos Ipsen [Et hundreårsjubileum Henrik Ibsen], *Embros*, 16. mars. (Κατσέλης, Π., 1928 Μία εκατονταετηρίς. Ερρίκος Ίψεν, *Εμπρός*, 16. mars.)

Katselis, P., 1928, Mia ekatondaetiris Errikos Ipsen [Et hundreårsjubileum Henrik Ibsen], *Embros*, 17. mars. (Κατσέλης, Π., 1928 Μία εκατονταετηρίς. Ερρίκος Ίψεν, *Εμπρός*, 17. mars.)

- Katselis, P., 1928, Mia ekatondaetiris Errikos Ipsen [Et hundreårsjubileum Henrik Ibsen], *Embros*, 18. mars. (Κατσέλης, Π., 1928 Μία εκατονταετηρίς. Ερρίκος Ίψεν, *Εμπρός*, 18. mars.)
- Kokkinos, D., 1921, E antithesis tou Ipsen [Ibsens kontraster], *Kathimerini*, 1. oktober. (Κόκκινος, Δ., 1921, Αι αντιθέσεις του Ίψεν, *Καθημερινή*, 1. oktober.)
- Kokkinos, D., 1921, Eda Gabler [Hedda Gabler], *Kathimerini*, 30. september. (Κόκκινος, Δ., 1921, Έντα Γκάμπλερ, *Καθημερινή*, 30. september.)
- Kounelakis, M., 1928, Ipsen. E parastasis dia thn 100etirida tou [Ibsen, Forestillingene i forbindelse med 100-årsjubileet hans], *Politia*, 14. mars. (Κουνελάκης, Μ., 1928, Ίψεν. Αι παραστάσεις διά την 100ετηρίδα του, *Πολιτεία*, 14. mars.)
- Kounelakis, M., 1928, Ipsen. E parastasis dia thn 100etirida tou [Ibsen, Forestillingene i forbindelse med 100-årsjubileet hans], *Politia*, 15. mars. (Κουνελάκης, Μ., 1928, Ίψεν. Αι παραστάσεις διά την 100ετηρίδα του, *Πολιτεία*, 15. mars.)
- Mavrogordatos, G., Hatsijosif, H., (ed.) 1988, *Venizelismos ke astiskos eksinghronismos [Venizelisme og urban madernisering]*, Heraklion: Panepistimiakes ekdosis kritis [Universitetsutgivelser på Kreta]. (Μαυρογορδάτος, Γ., Χατζηιωσήφ, Χ., (ed.) 1988, *Βενιζελισμός και αστικός εκσυγχρονισμός*, Heraklion: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης.)
- Meister, W., 1923, I epidixis tis Dramatikis Sholis tou Ell. Odeiou [Framføringen til Dramaskolen til Hellas' kunstakademi], *Patris*, 29. mai. (Meister, W., 1923, Η επίδειξις της Δραματικής Σχολής του Ελλ. Ωδείου, *Πατρίς*, 29. mai.)
- Melas, S., 1928, I 100etiris tou Errikou Ipsen [Hundreårsjubileet til Henrik Ibsen], *Ethnos*, 27. mars. (Μελάς, Σ., 1928, Η 100ετηρίς του Ερρίκου Ίψεν, *Έθνος*, 27. mars.)
- Moshos, G., 2012, *O Errikos Ipsen stin Elliniki skini [Henrik Ibsen på den greske scenen]*, doktorgradsavhandling, Thessaloniki: Aristotelio Panepistimio Thessalonikis [Aristotelisk Universitet av Thessaloniki]. (Μόσχος, Γ., 2012, *Ο Έρρικος Ίψεν στην ελληνική σκηνή*, doktorgradsavhandling, Thessaloniki: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης)

Moshos, G., 2013, [e-post] (personlig kommunikasjon, 25. november 2013).

Moshos, G., 2014, [e-post] (personlig kommunikasjon, 9. oktober 2014).

Neos, O., 1910, Apo ta theatra. Rosmersholm [Fra teatrene. Rosmersholm], *Estia*, 2. oktober. (Νέος, Ο., 1910, Από τα θέατρα. Ρόρμερσχολμ, *Εστία*, 2. oktober.)

Neos, O., 1910, Από τα θέατρα. Αι οδηγίαι του Ίψεν, *Estia*, 18. september. (Νέος, Ο., 1910, Από τα θέατρα. Αι οδηγίαι του Ίψεν, *Εστία*, 18. september.)

Nirvanas, P., 1912, To fenomenon tis Noras [Noras fenomen], *Estia*, 13. juli. (Νιρβάνας, Π., 1912, Το φαινόμενο της Νόρας, *Εστία*, 13. juli.)

Nirvanas, P., 1921, I doxa tou Ipsen [Ibsens prakt], *Estia*, 15. juni. (Νιρβάνας, Π., 1921, Η δόξα του Ίψεν, *Εστία*, 15. juni.)

Palamas, K., 1915, I eromeni tou Ipsen [Ibsens elskede], *Embros*, 17. juli. (Παλαμάς, Κ., 1915, Η ερωμένη του Ίψεν, *Εμπρός*, 17. juli.)

Palamas, K., 1916, Ipsen [Ibsen], *Embros*, 19. juli. (Παλαμάς, Κ., 1916, Ίψεν, *Εμπρός*, 19. juli.)

Pandelaki, E., 1921, Pende dialeksis epi ton ginekon tou Ipsen. E Idee tis k. Korillou. Mia kritiki [Fem foredrag om Ibsens kvinner. Ideene til frøken Korillou. En kritikk], *Ethnos*, 15. april. (Παντελάκη, Ε., 1921, Πέντε διαλέξεις επί των γυναικών του Ίψεν. Αι ιδέαι της κ. Κορύλλου. Μία κριτική, *Έθνος*, 15. april.)

Papandoniou, Z., 1912, Iatros Rank [Doktor Rank], *Embros*, 11. juli. (Παπαντωνίου, Ζ., 1912, Ιατρός Ρανκ, *Εμπρός*, 11. juli.)

Parashos, K., 1921, Eda Gabler [Hedda Gabler], *Protevousa*, 7. oktober. (Παράσχος, Κ., 1921, Έντα Γκάμπλερ, *Πρωτεύουσα*, 7. oktober.)

Peppa, L., 1928, Mía ekatontaetiris. Errikos Ipsen [Et hundreårsjubileum. Henrik Ibsen], *Politia*, 20. mars. (Πέππα, Λ., 1928, Μία εκατονταετηρίς. Ερρίκος Ίψεν, *Πολιτεία*, 20. mars.)

Politis, F., 1915, Theatriki epitheorisis. I agrioparipia tou Ipsen ti simetohi tou k. Th. Ikonomou [Teatralsk ettersyn. Vildanden til Ibsen deltakelsen til herr Th. Ikonomou]], *Nea Ellas*, 19. juli. (Πολίτης, Φ., 1915, Θεατρική επιθεώρησις. Η αγριόπαπια του Ίψεν τη συμμετοχή του κ. Θ. Οικονόμου, *Νέα Ελλάδα*, 19. juli.)

Politis, F., 1928, I Nora tou Ipsen [Ibsens Nora], *Eleftheron vima*, 14. mars. (Πολίτης, Φ., 1928, Η Νόρα του Ίψεν, *Ελεύθερον Βήμα*, 14. mars.)

Politis, F., 1928, Idanismos [Idealisme], *Eleftheron vima*, 10. september. (Πολίτης, Φ., 1928, Ιδανισμός, *Ελεύθερον Βήμα*, 10. september.)

Politis, F., 1928, Ipsen Giannis Gavriil Borkman [Ibsen John Gabriel Borkman], *Eleftheron vima*, 7. april. (Πολίτης, Φ., 1928, Ίψεν Γιάννης Γαβριήλ Μπόρκμαν, *Ελεύθερον Βήμα*, 7. april.)

Politis, F., 1928, Ipsen. I parastasis tou Solnes [Ibsen. Framførelsen av Solness], *Eleftheron vima*, 13. mars. (Πολίτης, Φ., 1928, Ίψεν. Η παράστασις του Σόλνες, *Ελεύθερον Βήμα*, 13. mars.)

Poulopoulos, K., 1915, O eros tou Ipsen [Ibsens kjærlighet], *Ethnos*, 10. oktober. (Πουλόπουλος, Κ., 1915, Ο έρωσ του Ίψεν, *Έθνος*, 10. oktober.)

Rodas, M., 1927, To ergon tou Ikonomou [Verket til Ikonomou], *Eleftheron vima*, 23. mars. (Ροδάς, Μ., 1927, Το έργον του Οικονόμου, *Ελεύθερον Βήμα*, 23. mars.)

Salleu, F., 1928, Henrik Ipsen. Epi th ekatosti epetio tis genniseos tou [Henrik Ibsen. På hundreårsmarkeringen for hans fødsel], *Skrip*, 25. mars. (Salleu, F., 1928, Χένρικ Ίψεν. Επί τη εκατοστή επετείω της γεννήσεως του, *Σκριπ*, 25. mars.)

Shaw, G. B., 1928, Meta ton Ipsen. O epanastatis tou theatrou [Etter Ibsen. Teatrets opprører], oversatt av Anon, *Eleftheron vima*, 27. mars. (Shaw, G. B., 1928, Μετά τον Ίψεν. Ο επαναστάτης του θεάτρου, oversatt av Anon, *Ελεύθερον Βήμα*, 27. mars.)

To Sindagma tis Ellados 1911 [Hellas' konstitusjon 1911], Athen: Ethniko tipografio [Nasjonalt trykkeri]. (*Το Σύνταγμα της Ελλάδος 1911*, Athen: Εθνικό Τυπογραφείο.)

Tsokopoulos, G., 1912, Oligos Ibsen [Litt Ibsen], *Athine*, 13. juli. (Τσοκόπουλος, Γ., 1912, Ολίγος Ίψεν, *Αθήναι*, 13. juli.)

Vellianitis, Th., 1915, O Ibsenismos [Ibsenismen], *Athine*, 11. juli. (Βελλιανίτης, Θ., 1915, Ο Ιψενισμός, *Αθήναι*, 11. juli.)

Vlastarakou, A., 2005 *To sindagma tou 1911 [Grunnloven av 1911]*, Athen: Ethnikon ke Kapodistriakon Panepistimion Athinon [Nasjonalt og Kapodistriakisk universitet av Athen]. (Βλασταράκου, Α., 2005 *Το σύνταγμα του 1911*, Athen: Εθνικόν και Καποδιστριακόν πανεπιστήμιον Αθηνών)

Xenopoulos, 1910, O k. Prothipourgos teatrofilos [Herr statsminister teaterelsker], *Keri*, 16. oktober. (Ξενόπουλος, 1910, Ο κ. Πρωθυπουργός θεατρόφιλος, *Καιροί*, 16. oktober.)

Xenopoulos, G., 1910, Mia nea pligi [Et nytt sår], *Keri*, 18. oktober. (Ξενόπουλος, Γ., 1910, Μια νέα πληγή, *Καιροί*, 18. oktober.)

Xenopoulos, G., 1912, Kritiki epitheorisis. Filologiki, Theatriki Kallitehniki [Kritisk ettersyn. Filologisk, teatralisk kunstnerisk], *Keri*, 16. juli. (Ξενόπουλος, Γ., 1912, Κριτική επιθεώρησις. Φιλολογική, Θεατρική Καλλιτεχνική, *Καιροί*, 16. juli.)